

Jerko Marasović [autor]

Sanja Buble, Katja Marasović, Snježana Perojević [suautori]

Sveučilište u Zagrebu
Arhitektonski fakultet
Mediterranski centar za graditeljsko naslijeđe
HR - 21000 Split, Bosanska 4

Izvorni znanstveni članak • Original Scientific Paper

UDK • UDC 72.03(497.5 Split)

Znanstvena klasifikacija • Scientific Classification

Područje: Tehničke znanosti • Section: Technical Sciences

Polje: Arhitektura i urbanizam • Field: Architecture and Urban Planning

Grana • Branch: 2.01.04 - Razvoj arh. i urb. • Architect. and Urban Development

Rukopis primljen • Manuscript Received: 30.10.2000.

Članak prihvaćen • Article Accepted: 30.01.2001.

Prostorni razvoj jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače*

Spatial Development of the Southeast Part of Diocletian's Palace*

Ključne riječi • Key words

antički nalazi	Roman finds
Dioklecijanova palača	Diocletian's Palace -
nadbiskupski posjed	archbishopric property
Split	Split
srednjovjekovne crkve	medieval churches

Sažetak • Abstract

Jugoistočni dio Dioklecijanove palače razvijao se drugačije od ostalih njezinih dijelova te je stoga drugačije tretiran u radovima očuvanja i obnove. Srednjovjekovni nadbiskupski posjed koristio se antičkim prostorijama koje su se većim dijelom očuvale sve do početka XVI. stoljeća. Rušenjem nadbiskupske palače nad zasutim je podrumima nastao slobodan prostor koji se od druge polovice XVI. stoljeća nadalje postupno izgrađuje. Ta novija izgradnja nije vezana za antički raster podruma. Temeljenije dijelom na nasipu, a dijelom na antičkim supstrukcijama utjecalo je na stabilnost građevina koje su u XX. stoljeću u ruševnom stanju.

The southeast part of Diocletian's Palace developed in a different way from the other parts, and it was thus treated differently in conservation and restoration. The medieval archbishopric used the Roman halls and they were mostly preserved until the early 16th century. When the archbishop's palace, that stood above the filled-in basements, was pulled down the ensuing empty space was gradually built up after the second half of the 16th century. This newer construction ignored the classical grid of the basements. The buildings were partly founded on the rubble of the fill, and partly on the Roman substructures, which affected their stability so that were in a ruinous state in the 20th century.

* Elaborat je naručio i financirao Grad Split 1999. godine, a u njemu su objedinjeni rezultati višegodišnjih istraživanja jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače, velikim dijelom do sada neobjavljeni.

* In 1999 the Town of Split commissioned and financed this project, which brings together the results of many years of research in the southeast part of Diocletian's Palace, most of them never published.

1. Uvod / Introduction

Za potrebe uređenja jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače u radu se prikazuje prostorni razvoj kako bi se vrijednosti nastale tijekom stoljeća na tom prostoru mogle uključiti u nove gradnje te prikazati i sačuvati u budućnosti. Studijom je obuhvaćen podrumski dio, kao i dio nad podrumima.¹ Velik dio prostora je istražen. Nedostaju još podaci o krajnjem jugoistočnom dijelu tog sektora, a istraživanja u njegovu zapadnom dijelu, u kojemu je nekad bio samostan sv. Klare, upravo su u tijeku.

2. Pregled istraživanja jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače / Research into the southeast part of Diocletian's Palace

U sklopu istraživanja Dioklecijanove palače do različitih su spoznaja o jugoistočnom sektoru došli mnogi istraživači, osobito Vicko Andrić, Ernest Hébrard, Jacques Zeiller, Georg Niemann, don Frane Bulić, Ljubo Karaman i Cvito Fisković. Istraživanja su intenzivno nastavljena nakon Drugoga svjetskog rata, i to prema fazama koje navodimo.

■ Istraživanja 1955 - 1965. godine² / Research in 1955 - 1965

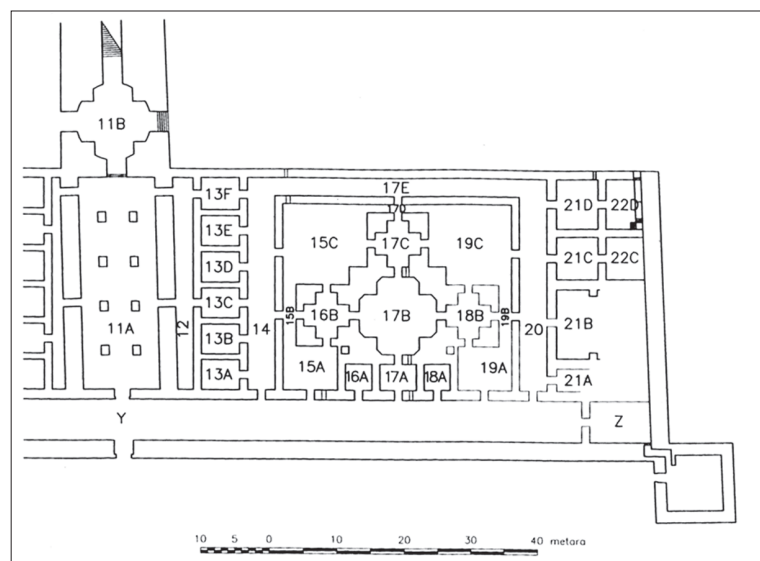
Urbanistički biro - Split (kasniji Urbanistički zavod Dalmacije, Odjel za graditeljsko naslijeđe); voditelj istraživanja Jerko Marasović, istraživači suradnici Branko Gabričević i Tomislav Marasović

A1. Na razini podruma:

- supstrukcije vestibula i protirona (1956 - 1957. godine)
- 20 prostorija zapadnih podruma (1956 - 1959. godine)
- središnja podrumaska dvorana, dio prostorije Y, južna vrata, prostorija 12, prostorija 13, sjeverni dio prostorije 14, zapadni ugao prostorije 17E, svjetlik 15C (1958 - 1963. godine)

1 Podrumske prostorije imaju svoju numeraciju koja će se rabiti i radi lakšeg snalaženja u prostoru nad podrumima.

2 Marasović, J., 1957: 51-62. Marasović, J. i Marasović, T., 1965: 23-54, *URBS 7, 1967: 81-83.

SL. 1. Numeracija podrumskih dvorana

Izvor • Source
Arhiv MC-a

FG. 1. Numeration of the basement halls

A2. Na razini prizemlja:

- sklop kuća jugoistočno od vestibula³ (1955 - 1958. godine)
- prostor iznad središnje dvorane; dijelovi pravokutnih prostorija 13D, 13E i 13F; dio bivšeg samostana i crkva sv. Klare (1957 - 1963. godine)

A3. Radovi između 1963. i 1965. godine:

- triklinij u podrumima; donji dijelovi zida prizemnih dvorana 16B, 17A i 17B; južni perimetralni zid uz jugoistočnu kulu

■ Istraživanja 1968 - 1971. godine⁴ / Research in 1968 - 1971

Urbanistički zavod Dalmacije i University of Minnesota; direktor istraživanja Jerko Marasović, kodirektor Sheila McNally, istraživači suradnici John Wilkes i Tomislav Marasović

- sektor II - vrt uz zgradu u Lukačićevoj ulici 2 (1968. godine)
- sektor III - prizemlje jugoistočne kule (1969. godine)
- sektor IV - Severova 12 (1971. godine)
- sektor VI - raskršće ulica Kraj sv. Duje i Bulićeve, kuća u ulici Kraj sv. Duje 6 (1970 - 1971. godine)
- sektor VII - četvrtasti otvor u zapadnom dijelu južnog zida triklinija (1970. godine)

■ Istraživanje 1992. godine⁵ / Research in 1992

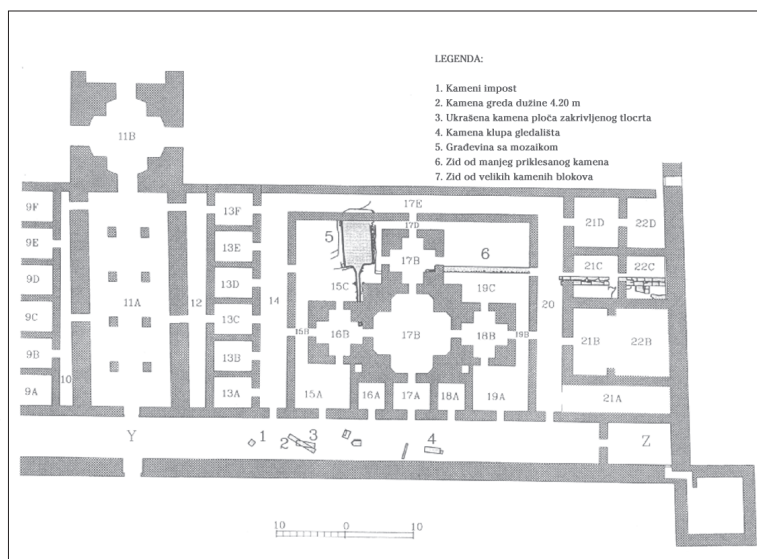
Arheološki muzej u Splitu, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

- Split (MHAS), Muzej grada Splita, Urbanistički zavod Dalmacije, Zavod za zaštitu spomenika kulture - Split, Mediteranski centar za graditeljsko naslijeđe
- Arheološki muzej u Splitu pod ravnateljstvom Emilija Marina; istraživači Maja Bonacić, Aida Šarić, Jagoda Mardesić i Ante Piteša
- MHAS pod ravnateljstvom Zlatka Gunjače; istraživači Hrvoje Gjurašin, Vedrana Delonga, Maja Petrincec i Tomislav Šeparović; teh. dokumentarist Miran Palčok, fotografi Zlatko Sunko i Zoran Alajbeg

3 Marasović, T., 1957: 67-75.

4 Marasović, J. i sur., 1972. McNally i sur., 1977.

5 Delonga, 1993.

SL. 2. Ostaci građevina starijih od Dioklecijanove palače - istraživanja 1996. god.

Crtež • Drawing by K. Marasović, 1996.

FG. 2. Remains of buildings predating Diocletian's Palace - research in 1996

- Zavod za zaštitu spomenika kulture - Split pod ravnateljstvom Željka Rapanića; istraživač Franko Oreb; snimatelji Igor Bikić i Nenad Ivanišević

- Mediteranski centar za graditeljsko naslijeđe; Jerko Marasović - voditelj cjelokupnog projekta

Sektori su nazvani prema numeraciji podrumskih prostorija:

- sektor 15A - iskopavanje samo prvog sloja od 50 cm

- sektor Krpan Y (nakon rušenja kuće u Severovoj 8) sonde I. i II. do razine +1,00 m

- sektor P18A - istraženo do razine poda +0,50 m

- sektor P18B - djelomično istraženo do +0,50 m

- sektor P19A - istraženo do +3,70 m

- sektor P20 - sjeverni dio do ulaza u prostoriju 21A do +0,50 m; južni dio do razine +3,70 m

- sektori P21C, P21D, P22C, P22D (bivši sektor II) u prostoriji 21C do izvornog poda

■ Istraživanja 1995 - 1996. godine⁶ / Research in 1995-1996

- Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Konzervatorski odjel u Splitu, istraživač Tajma Rismondo

- Mediteranski centar za graditeljsko naslijeđe; voditelj istraživanja Jerko Marasović, istraživači Sanja Buble, Katja Marasović, Snježana Perojević

D1. na razini prizemlja prostorije 16A i 16B, dio kriptoportika od kuće u Severovoj ulici 4 do kuće u Lukačićevoju 7, južno pročelje

D2. potpuno istražena prostorija 15A

D3. istraživanje podova podrumskih prostorija ispod razine Dioklecijanova poda - prostorije 12, 13A-13F, 14, zapadna polovica prostorije 17E, 15A, 15B, 15C, 16A, 16B, 17A, 17B, 17C, 17D, južni dio 19C, dio 18B, dio 20, 21C, 22C, 21D, 22D, dio Y

■ Istraživanje u tijeku - početak 1999. godine / Present research - started in 1999

Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Konzervatorski odjel u Splitu; voditelji istraživanja Radoslav Bužančić, Vanja Kovačić

- sklop nekadašnjeg samostana sv. Klare

3. Pregled prostornog razvoja / Outline of spatial development

3.1 Prije izgradnje Dioklecijanove palače / Before the construction of Diocletian's Palace

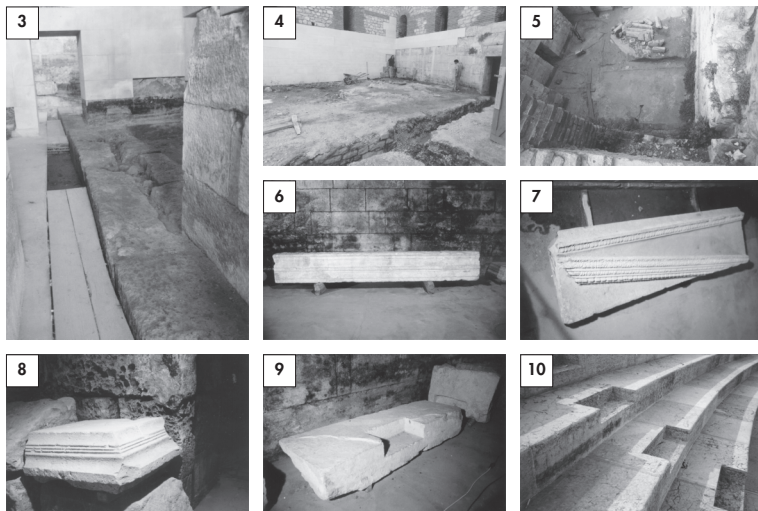
U istraživanjima provedenim tijekom 1996. godine u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače ispod morta antičkog podrumskog poda nađeni su zidani dijelovi i pojedini kameni elementi građevina starijih od Dioklecijanove palače.⁷ Neki kameni elementi pronađeni su još u istraživanjima od 1959 - 1963. godine prilikom iskopavanja drenažnog kolektora u prostoriji Y, istočno od južnog ulaza u podrum.⁸

6 Obnova povijesne jezgre 1, 1996. Obnova povijesne jezgre 2, 1997.

7 Dio tih nalaza objavljen je 1996. godine u povodu otvorenja Istočnih podruma Palače u Obnovi povijesne jezgre 1, Grad Split - Ured za povijesnu jezgru, 1966: 11 i 12, te u tekstu J. Marasovića Znanstveni projekt Graditeljsko naslijeđe Splita, Obnova povijesne jezgre 2, Grad Split - Ured za povijesnu jezgru, 1997: 40-41.

8 Marasović, J. i Marasović, T., 1965: 24. i 30.

9 Tumačenje Tajme Rismondo.

U podrumskim prostorijama 21C i 22C ispod razine Dioklecijanova poda pronađen je ostatak zida širine 1,2 m dugoga od 15 metara, izgrađenoga od velikih kamenih blokova, položenoga u smjeru istok - zapad. Na istočnom kraju presječen je temeljima istočnog zida Dioklecijanove palače. Južno od tog zida, u istoj podrumskoj prostoriji, ostaci su zidova građenih istom tehnikom. Istraživanja u prostorijama 21B i 22B južno od pronađenih zidova i na području tržnice istočno od Palače razjasnit će o kakvim je građevinama riječ.

U dvorištu 18C pronađen je ostatak zida od priklesanog kamena manjeg formata, položen u smjeru istok - zapad.

U dvorištu 15C pronađen je ostatak građevine s podom od bijelog mozaika obloženoga crvenim hidrauličnim mortom. Pravokutnog je oblika, položen je u smjeru sjever - jug, a na jugu se ljevkašto suzuje u kanal koji završava kamenom zdjelom. Mozaik je bio obrubljen zidom (od kojega je sačuvan najniži dio). U sjevernom dijelu na mozaik je izravno položen sjeverni zid dvorišta, a u južnom je dijelu na njegov kanal položen južni zid istog dvorišta (sjeverni zid dvorane 16B), tako da se kamena zdjela nalazi u prostoriji 16B. Na tri mjesta u istom dvorištu, na blokovima zidova Palače (na sjevernom zidu dvorišta neposredno iznad mozaika), na zidu uz vrata između dvorišta 15C i prostorije 17B, te na sjevernom dovratniku vrata između dvorišta 15C i prostorije 14 uklesana je kratica HVCVSOVE (*Huc votum so(I)verunt*), što znači: *Ovdje se žrtvovalo*.⁹ Prema dosadašnjim spoznajama pretpostavlja se da je mozaik bio namijenjen obredima žrtvovanja bika kojeg su prinostili sljedbenici kulta boga Mitre.

Za vrijeme gradnje Palače sve su te starije građevine porušene do visine podrumskog poda, tako da su sačuvani samo njihovi najniži dijelovi.

U nasipu ispod izvornog poda podrumске prostorije Y pronađeno je više kamenih elemenata, s ukrasima ili bez njih, položenih na šljunčanu plažu. To su kamena greda dužine 4,2 m, vijenci, elementi sjedišta gledališta, poklopnice zida polukružnog presjeka, impost itd. Vijenci i elementi gledališta zakrivljenog su tlocrta, a pripadali

SL 3. Ostatak zida od velikih kamenih blokova u prostorijama 21C i 22C - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 3. Remains of wall built of large stone blocks in halls 21C and 22C - research in 1996

SL 4. Ostatak zida od manjeg priklesanog kamena u dvorištu 19C - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 4. Remains of wall built of smaller blocks of dressed stone in courtyard 19C - research in 1996

SL 5. Ostaci građevine s mozaikom u dvorištu 19C - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 5. Remains of building with mosaic in courtyard 19C - research in 1996

SL 6. Kamena greda dužine 4,20 m - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 6. Stone beam 4,20 m long - research in 1996

SL 7. Ukrašena kamena ploča zakrivljenog tlocrta - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 7. Ornamented curved stone slab - research in 1996

SL 8. Kameni impost - istraživanja 1996. god.

Fotografija • Photo by
D. Marasović

FG. 8. Stone impost - research in 1996

SL 9. Kamena klupa gledališta zakrivljenog tlocrta s uklesanom stubom - istraživanja 1996. god.

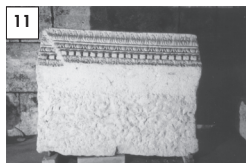
Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 9. Curved seating stone fragment with carved stair - research in 1996

SL 10. Kameno gledalište amfiteatra u Veroni

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 10. Stone amphitheatre seating in Verona

SL. 11. Ukrašeni kameni vijenac - istraživanja 1959-63. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 11. Decorated stone cornice - research in 1959-63

SL. 12. Ukrašeni kameni vijenac zakrivljenog tlocrta - istraživanja 1959-63. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 12. Decorated stone cornice of the hall with a curving ground plan - research in 1959-63

SL. 13. Ulomak profiliranoga kamenog vijenca - istraživanja 1959-63. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 13. Fragment of profiled stone cornice - research in 1959-63

SL. 14. Polukružna kamena poklopnica - istraživanja 1959-63. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 14. Semicircular stone cap of masonry wall - research in 1959-63

su građevini kružnog tlocrta polumjera 20 - 30 m. U temelj južnog zida ugrađeni su i pojedini kameni blokovi isklesani iz već iskorištenih blokova. Stoga se može zaključiti da su se za gradnju Palače rabili pravilni blokovi većeg formata od prijašnjih gradnji, dok su oni profilirani ili nepravilnog oblika, koji se nisu mogli oblikovati u odgovarajući kameni blok za gradnju, bili bačeni u nasip.

3.2. Godina 305. / 305

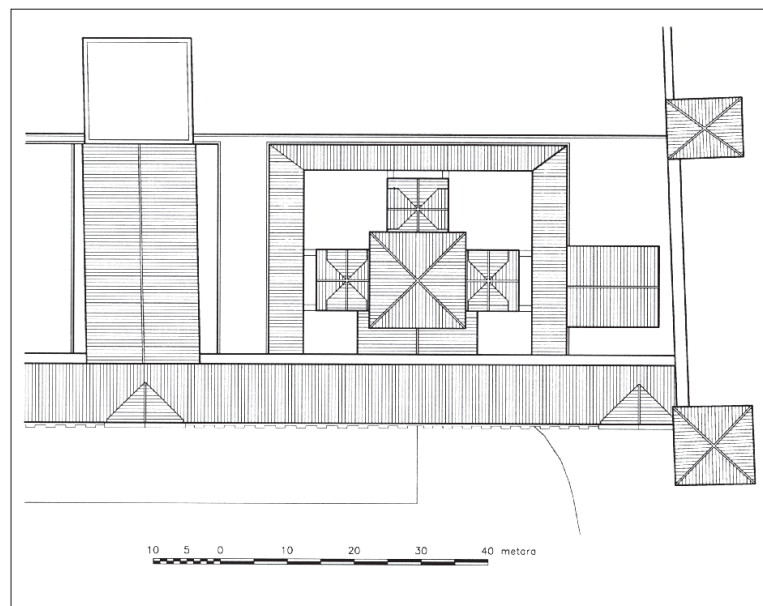
Na samom kraju III. stoljeća rimski je car Gaj Valerije Aurelije Dioklecijan dao sagraditi palaču kako bi u njoj, nakon abdikacije 1. svibnja 305. godine, proveo ostatak života. Stoga se 305. godina smatra godinom završetka izgradnje velebne građevine smještene u dnu južne uvale splitskog poluotoka.

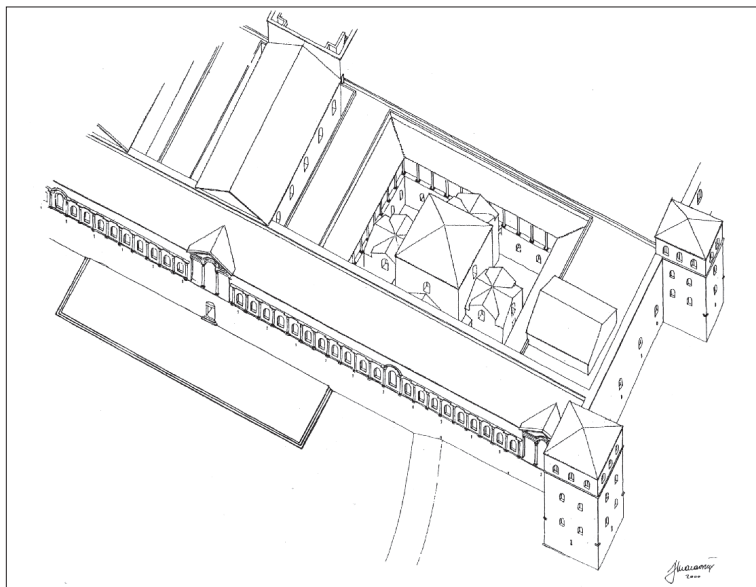
U južnom dijelu Dioklecijanove palače bio je smješten carev stan izgrađen nad supstrukcijama. Supstrukcije careva stana, poznatije pod nazivom Dioklecijanovi podrumi, visoke su oko osam metara. U podrumima nije pronađena jedinstvena antička podnica - iz poda mjestimično strše prirodne litice. Voda iz brojnih izvora koji tu postoje na nekim je mjestima tekla rustično izvedenim kanalima, a negdje slobodno po podu podruma, te kroz vrata ili je kroz za to izvedene otvore u zidovima otjecala prema moru. Na vratima i prozorima podrumskih dvorana nema tragova izvornog zatvaranja. Iz svega toga može se zaključiti da se izvorno podrumi nisu upotrebljavali, te da su isključivo rađeni kao supstrukcija careva stana koji je na taj način dobio vidik i bio zaštićen od vlage.

SL. 15. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače 305. godine - tlocrt

Crtež • Drawing by
S. Buble, 2000.

FG. 15. Southeast part of Diocletian's Palace in 305 - ground plan

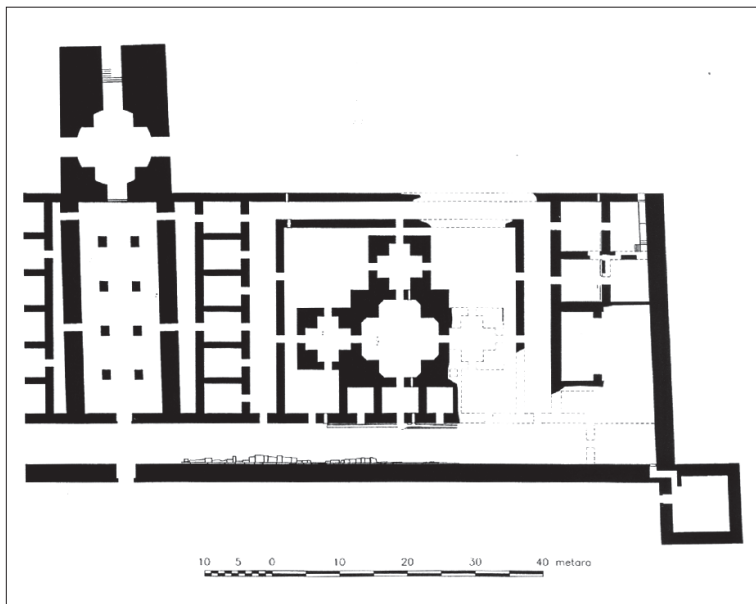
SL 16. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače 305. god.

Crtič • Drawing by J. Marasović, 2000.

FG. 16. Southeast part of Diocletian's Palace in 305

Zidovi supstrukcija careva stana u donjem su dijelu (do visine od oko 4 metra) građeni od velikih kamenih blokova, a u gornjem dijelu tehnikom *opus mixtum* - izmjenom slojeva lomljenog kamena i horizontalno položenih slojeva od četiri reda opeka u debelom mortu. Zidovi careva stana zidani su tehnikom *opus mixtum*. Bačvasti i križni svodovi, te kupole nad prostorijama podruma i careva stana izvedeni su sedrom i opekom, a pojedine prostorije careva stana bile su natkrivene drvenim krovnim konstrukcijama. Zidovi supstrukcija nisu imali završne obrade, a zidovi careva stana bili su završno obrađeni žbukom s freskama¹⁰, obloženi tankim mramor-

10 Marasović, T., 1989: 7.

SL 17. Plan do sada poznatih sačuvanih dijelova Palače u jugoistočnom dijelu na razini podruma

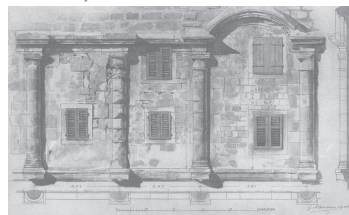
Crtič • Drawing by K. Marasović, 2000.

FG. 17. Plan of the preserved southeast part of the Palace known to date, at basement level

SL 18. Detalj južnog pročelja Palače

Izvor • Source Niemann, 1910: 91.

FG. 18. Details of the south Palace façade

SL 19. Pogled na istočni dio južnog pročelja Palače

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 19. Eastern part of the south Palace façade

11 Mramorna je obloga u istraživanjima 1955-1958. pronađena in situ na sjevernom zidu prostorije 11, u prostoriji Urbanističkog zavoda, u istraživanjima 1963-1965. godine na sjevernom zidu prostorije 17A i godine 1996. na sjevernom zidu portikata na položaju prostorije 13A.

12 Bulići Karaman, 1927: 103. i 136. [sl. 62].

13 Delonga, 1993: 10.

nim pločama¹¹ ili ukrašeni mozaikom. Više dijelova mozaika od staklenih kockica kojima je bila obložena kupola vestibula pronašao je Frane Bulić¹²; u iskapanome materijalu prilikom istraživanja 1992. godine (sektor P 18B) pronađen je ulomak raznobojnog mozaika¹³.

Zid južnog pročelja careva stana, odnosno južni perimetralni zid Palače, kao i zidovi kula, bio je u punoj visini izgrađen od velikih kamenih blokova. Istočni zid careva stana, odnosno dio istočnoga perimetralnog zida Palače između južne pravokutne i jugoistočne kule bio je na razini supstrukcija sagrađen od velikih kamenih blokova, a iznad toga, do pune visine, tehnikom opus mixtum.

Carevu stanu na gornjem katu prilazilo se s peristila. Preko vestibula se ulazilo u središnju dvoranu dimenzija 11,5 x 31 m. Njezin sjeverni zid (ujedno i zid vestibula) uvelike je sačuvan te se u njemu na koti +16,05 m nalaze dvije izvorne niše visine 332 cm koje daju podatak o visini prozora na bočnim zidovima središnje dvorane. Iako je južni zid središnje dvorane s vremenom potpuno razgrađen, ipak su na svome izvornome mjestu sačuvana vrata koja su ga spajala s portikatom. U zazidu tih vrata pronađen je ulomak njihova profiliranog vijenca. Središnja je dvorana bila pokrivena drvenom krovnom konstrukcijom. Njezina je supstrukcija (prostorija 11A) trobrodna, s dva puta po četiri pilona koji nose križne svodove. Ona je gotovo u potpunosti sačuvana, osim središnjeg dijela svoda i tri pilona koji su rekonstruirani u radovima 1963. godine.

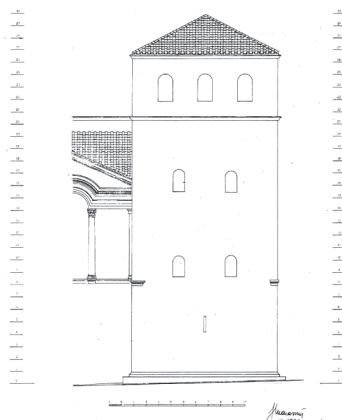
Istočno i zapadno od središnje dvorane nalaze se dvije uske prostorije (10 i 12) u visini oba kata, koje nisu bile presvođene i služile su kao svjetlici. Uz svjetlik 12 položeno je šest pravokutnih prostorija čiji je podrumski dio potpuno sačuvan (prostorije 13A-13F), a onaj na razini careva stana sačuvan je djelomično, i to pretežito u visini prizemlja kuća izgrađenih u kasnijim razdobljima, dok je sjeverni zid najsjevernije prostorije 13F sačuvan u gotovo punoj visini. Tijekom istraživanja poda portikata 1996. godine na položaju zida prema prostoriji 13A pronađen je in situ kameni prag dužine 516 cm,

SL 20. Kapitel istočne lođe na izvornome mjestu

Fotografija • Photo by
T. Bartulović

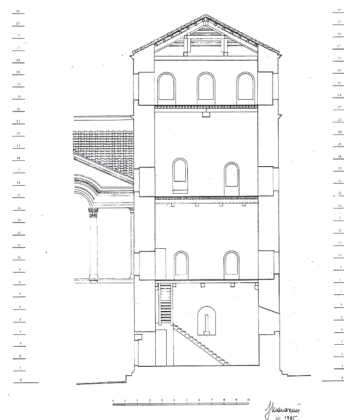
FG. 20. Capital of the east loggia in its original position

SL 21. Jugoistočna kula Dioklecijanove palače - pretpostavljeno izvorno stanje, južno pročelje, J. Marasović, 1985.

Izvor • Source
Arhiv MC-a

FG. 21. Southeast tower of Diocletian's Palace - supposed original condition, south façade, J. Marasović, 1985

SL 22. Jugoistočna kula Dioklecijanove palače - pretpostavljeno izvorno stanje, presjek zapad - istok, J. Marasović, 1985.

Izvor • Source
Arhiv MC-a

FG. 22. Southeast tower of Diocletian's Palace - supposed original condition, section west-east, J. Marasović, 1985

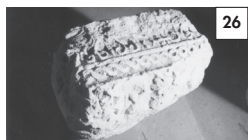
23

24

25

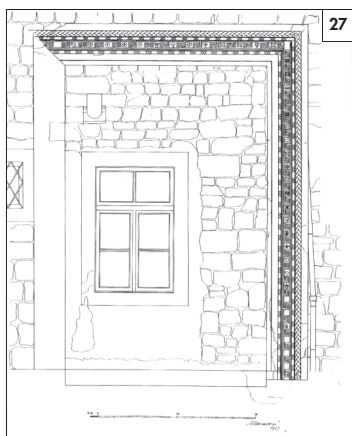
26

sagrađen od većih blokova, s ostacima mramorne obloge na zapadnoj strani u debljini zida.

U istraživanjima provedenim šezdesetih godina utvrđeno je postojanje careve blagovaonice - *triklinija* u sredini istočnog dijela careva stana. Niemann i Hébrard otkrili su neke dijelove tog sklopa, ali ne dovoljno njih da bi mogli dati izvorni izgled triklinija. Oko središnje prostorije triklinija osmerokutnoga tlocrtnog oblika (17B) bile su sa zapada, sjevera i istoka prostorije križnog tlocrta (16B, 17C i 18B), a s juga prolaz (17A) s dvije bočne prostorije (16A i 18A). On je povezivao triklinij s portikatom (Y). Sklop triklinija bio je okružen četirima dvorištima koja su dopirala do supstrukcija. Sjeverna su dvorišta (15C i 19C) bila veća, a južna (15A i 19A) manja. Može se pretpostaviti da su dvorišta na razini careva stana bila obrubljena trijemovima sa zapada, sjevera i istoka (14, 17E i 20).

Taj cijeli kompleks na razini podruma gotovo je potpuno sačuvan, osim istočne križne dvorane triklinija (18B) od koje je sačuvano samo nekoliko blokova. Na razini prizemlja careva stana od sklopa triklinija sačuvani su donji dijelovi zidova do maksimalne visine od 1 m iznad nekadašnjeg gotovog poda, a zapadni je zid zapadne križne prostorije (16B) sačuvan u potpunosti, te nam daje pouzdane podatke o visini cijelog sklopa, a na temelju tragova svoda moguće je zaključiti da je sklop triklinija bio nadstvođen.

Potrebno je upozoriti na to da je prilikom gradnje došlo do izmjene projekta svoda nad podrumskom dvoranom 17B pod triklinijem.

27

28

29

SL. 23. Prizemlje jugoistočne kule Dioklecijanove palače nakon uklanjanja srednjovjekovnog nasipa - istraživanja 1969. god.

Izvor • Source
Marasović, J. i sur., 1972: 64.

FG. 23. Ground floor of the southeast tower after removing the medieval fill - research in 1969

SL. 24. Jugoistočna kula Dioklecijanove palače

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 24. Southeast tower of Diocletian's Palace

SL. 25. Južni portal središnje dvorane na svome izvornome mjestu

Fotografija • Photo by
T. Bartulović

FG. 25. South portal of the central hall in its original site

SL. 26. Ulomak vijenca portala središnje dvorane pronađen u zazidu istog portala

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 26. Fragment of the central hall portal cornice, found in the walled up part of the portal

SL. 27. Arhitektonska snimka portala središnje dvorane, M. Marasović, 1948.

Izvor • Source
Arhiv MC-a

FG. 27. Architectural survey of the central hall portal, M. Marasović, 1948

SL. 28. Zapadni zid crkve sv. Klare (dvorana 18B) s ostacima antičkog prozora i tragom antičkog svoda - istraživanja 1964. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 28. West wall of St. Clare's church (hall 18B) with the remains of a Roman window and traces of a Roman vault - research in 1964

SL. 29. Vertikalni kanal južno od triklinija

Izvor • Source
Marasović, J. i sur., 1972: 78.

FG. 29. Vertical shaft south of Triklijij

SL 30. Ostaci kanala podnoga grijanja u vratima između prostorija 17B i 17C - istraživanja 1964. i 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 30. Remains of hypocaust channel in the door between halls 17B and 17C - research in 1964 and 1996

SL 31. Stube u prostoriji 22D - istraživanja 1968-75. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 31. Stairs in hall 22D - research in 1968-75

SL 32. Supstrukcije triklinija nakon istraživanja i obnoviteljskih radova 1965. god.

Fotografija • Photo by
N. Gattin

FG. 32. Triklinij substructure after research and restoration work in 1965

SL 33. Prag velikog otvora između prostorija T3A i portikata Y s ostatkom mramorne obloge u debljini zida - istraživanja 1998. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 33. Threshold of large opening between halls T3A and Y with remains of marble facing in the thickness of the wall - research in 1998

Oktogonalni tlocrt pretvoren je u križni, manjeg raspona, umetanjem četiriju trokutastih pilona koji nisu povezani sa zidovima oktogona, što dokazuje da su nastali naknadno. Nad tom je bazom izgrađen križni svod. Njegova je visina niža od one koja bi bila izvedena na oktogonalnoj bazi - što je očito razlog promjene projekta.

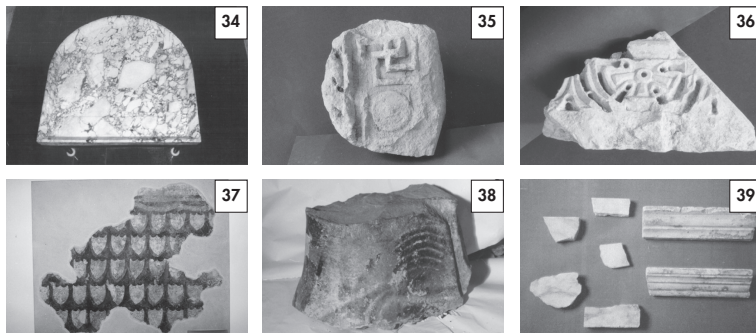
Nad svodovima podrumске etaže triklinija, odnosno u njegovu podu, u širini zidova, pronađeni su ostaci kanala i pod podnoga grijanja, ali bez tragova stupova hipokausta. Visinska razlika između poda triklinija i poda prostora za grijanje iznosi 50 cm. Pronađen je i prag vrata između prostorija 16A i 17A na svome izvornome mjestu.

Južno od triklinija, u debljini zida sa zapadne strane prilikom istraživanja 1970. godine (sektor VII)¹⁴ pronađen je vertikalni kanal presjeka 1,08 m x 1,14 m, ukupne visine 7,80 m (od kote +8,00 m do kote +0,20 m). Dublje se nije moglo istraživati zbog prodora vode. S istočne i zapadne strane pronađeni su manji kanali. Onaj zapadni nakon 30 - 40 cm zaokreće prema gore. U kanalu su nađeni ulomci mozaika, fresaka, keramike, novčić iz IV. stoljeća i nekoliko komada različitih vrsta finog mramora od kojih su neki pomno profilirani. Simetrično s obzirom na os triklinija očekuje se nalaz drugoga vertikalnog kanala koji bi mogao razjasniti njihovu namjenu.

Između sklopa triklinija i istočnog zida Palače nalazile su se prostorije većih dimenzija, od kojih su četiri sjeverne djelomično sačuvane i rekonstruirane u podrumskom dijelu (21C, 22C, 21D i 22D). Na razini prizemlja careva stana sačuvani su samo tragovi zidova, ali i početak svoda sjeveroistočne prostorije (22D) na unutarnjoj strani istočnog zida Palače. Položen je u obrnutom smjeru od svoda iste prostorije na razini podruma. U debljini istočnog zida Palače, između dva kasnija obložna zida, djelomično je sačuvan antički prozor. U podrumskom dijelu iste prostorije sačuvane su stube koje su spajale prostor podruma s vratima južne pravokutne kule na istočnom zidu Palače.

Iako do sada nisu stvoreni uvjeti za istraživanje u prostorijama 21A (22A) i 21B, njihov raspored možemo rekonstruirati na temelju nalaza zidova zapadnog dijela podrumске prostorije 21B, otkrivenih prilikom istražnih radova 1968 - 1972. godine, što je već bilo poznato

14 S. McNally i sur., 1977: 37.

SL. 34. Antička menza pronađena nad antičkim podom u podrumskoj prostoriji Y - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 34. Roman mensa found above the Roman floor in basement hall Y - research in 1996

SL. 35. Ulomak okvira vrata pronađen u prostoriji 19A - istraživanja 1992. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 35. Fragment of door frame found in hall 19A - research in 1992

SL. 36. Ulomak vanjskog dijela okvira vrata pronađen u dvorištu 15A - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 36. Fragment of external door frame found in courtyard 15A - research in 1996

SL. 37. Ulomak antičke freske pronađene u prostoriji 22C - istraživanja 1968-75. god. (sektor II)

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 37. Fragment of Roman fresco found in Hall 22C - research in 1968-75 (sector II)

SL. 38. Ulomak skulpture konja od crnoga granita pronađen u srednjovjekovnom nasipu prostorije 18B - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 38. Fragment of the sculpture of a horse in black granite found in the medieval fill of hall 18B - research in 1996

SL. 39. Ulomci ploča i vijenaca mramorne obloge

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 39. Fragments of slabs and cornices of the marble facing

Niemannu i Hébrardu. Svod istočnog dijela prostorija 21A (22A) i 21B mogao bi biti sačuvan jer je prizemlje kuće nad tim neistraženim dijelom na koti +8,65 m, a vrh antičkih svodova pod njom na koti oko +7,5 metara (dio tog svoda otkriven je prilikom istraživanja sektora II. 1971. godine¹⁵). U istočnom dijelu prostorije 21B smještena je septička jama kuće nad njom. Preljev te septičke jame privremeno je spojen na gradsku kanalizaciju.

Na jugu careva stana bio je portikat (Y) koji se protezao cijelom dužinom južnog pročelja nad samim morem. Južni zid portikata, odnosno Palače, bio je raščlanjen stupovima i polukružnim prozorima. Nad prozorima je bio vijenac, a nad njim rustični nadozid. Svi ti elementi do danas su dobro sačuvani. Nad rustičnim nadozidom u srednjem je vijeku sagrađen obrambeni ophod. Taj je nadozid stoga zasigurno antički, a ne barokni, kako se do sada mislilo. Na sredini i na krajevima južnog pročelja bile su lože s dva stupa koji su nosili trokutasti zabat. Baze, stupovi i kapiteli istočne lože, iako oštećeni, sačuvani su u debljini zida. Nedavno je na mjestu istočnog kapitela izvedeno udubljenje u zidu da bi kapitel koji je relativno dobro sačuvan bio vidljiv u prostoriji. Portikat je bio pokriven drvenom jednostrešnom krovnom konstrukcijom. Pod portikata nosili su križni svodovi prostorije Y, a na njegovu istočnom i zapadnom kraju tu su zadaću imali bačvasti svodovi prostorija X i Z. Južni zid Palače sagrađen je na morskoj obali, na šljunčanoj plaži. Temeljen je na živom kamenu ispod šljunka plaže na koti od -0,50 do -1,00 m, što je u vremenu gradnje bilo iznad morske razine (zna se da je razina mora u IV. stoljeću bila na koti -1,20 m s obzirom na današnju geodetsku nulu).

Jugoistočna kula imala je prizemlje i tri kata s drvenim međukatnim konstrukcijama i krovštem. Pravokutna kula na istočnom zidu imala je također četiri etaže sa svodovima nad prizemljem i prvim katom, dok su međukatna konstrukcija nad drugim katom i krovna konstrukcija nad trećim katom bile drvene. Jugoistočna kula temeljena je na velikim kamenim blokovima¹⁶. Sačuvana je do visine trećeg kata. Pravokutna je kula sačuvana samo kao otisak na zidu Palače, a možda će se prilikom istražnih radova na području Pazara pronaći njezini temelji.

3.3. Početak XIII. stoljeća / Beginning 13th c.

■ Rani srednji vijek / Early Middle Ages

Nakon Dioklecijanove smrti Palača kao državno vlasništvo postaje mjesto u kojemu borave vladari, državni dostojanstvenici i druge ugledne ličnosti. Carska odredba iz godine 471. ili 513, sačuvana u

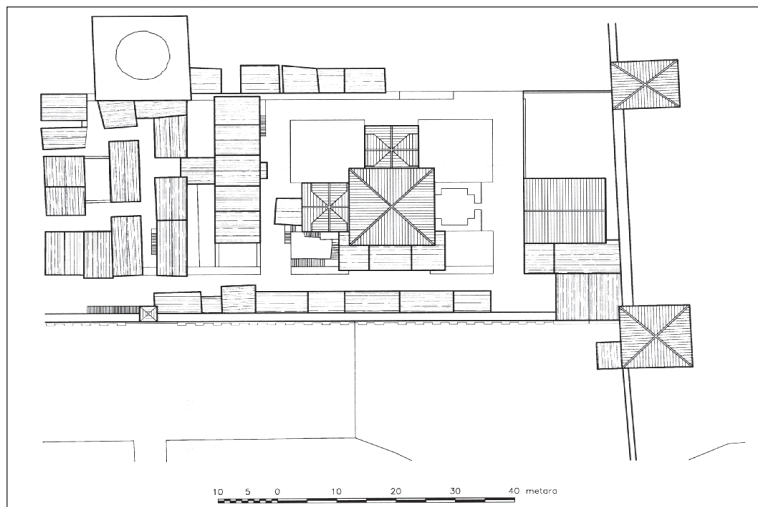
15 McNally i sur., 1977:21-24.

16 Marasović, J. i sur., 1972: 21-22. i crteži 5. i 9.

SL. 40. Tlocrt - Jugoistočni dio Dioklecijanove palače u XIII. stoljeću - tlocrt

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

FG. 40. Plan of the southeast part of Diocletian's Palace in the 13th c. - ground plan

Codexu Justinianusu, određuje upotrebu carskih palača u gradovima za sjedište namjesnika, tako da se na taj način čuvaju od propadanja.¹⁷ U sjevernom dijelu Palače djelovala je početkom V. stoljeća tkaonica sukna.¹⁸

S propašću Salone u VII. stoljeću njezini stanovnici bježe na otoke, ali se neki po nagovoru Solinjanina Severa vraćaju i naseljavaju u Dioklecijanovoj palači. Toma Arhiđakon o tome kaže:

"I konačno se dopao ovaj savjet svim plemićima i pučanima, i međusobno uglave ovakav ugovor, da će bogatiji sebi sagraditi kuće na vlastite troškove; a oni, kojima novac nije bio dovoljan za izgradnju kuća, da će dobiti za svoja boravišta naokolo postavljene kule. Ostali narod stanovat će pod podzemnim svodovima i kriptama."

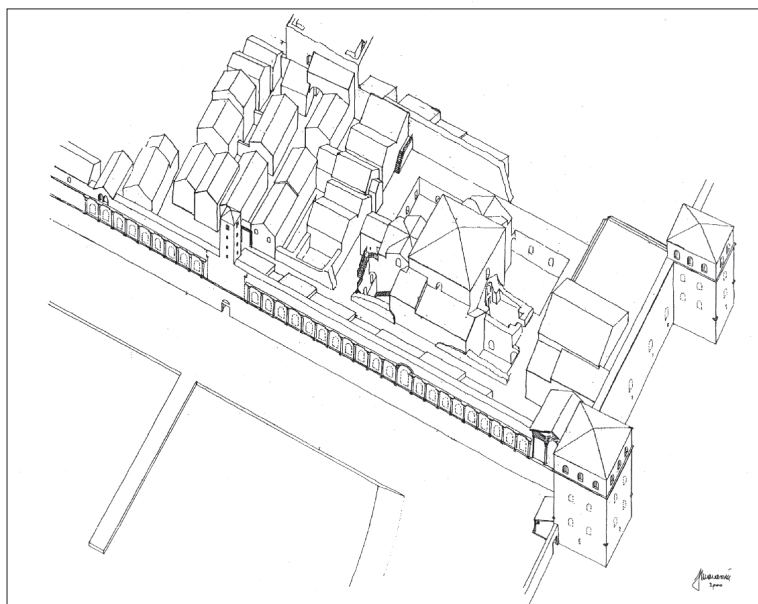
17 Karaman, 1940: 420.

18 Novak, 1957a: 36.

19 Toma Arhiđakon, 1977: 39.

I dalje:

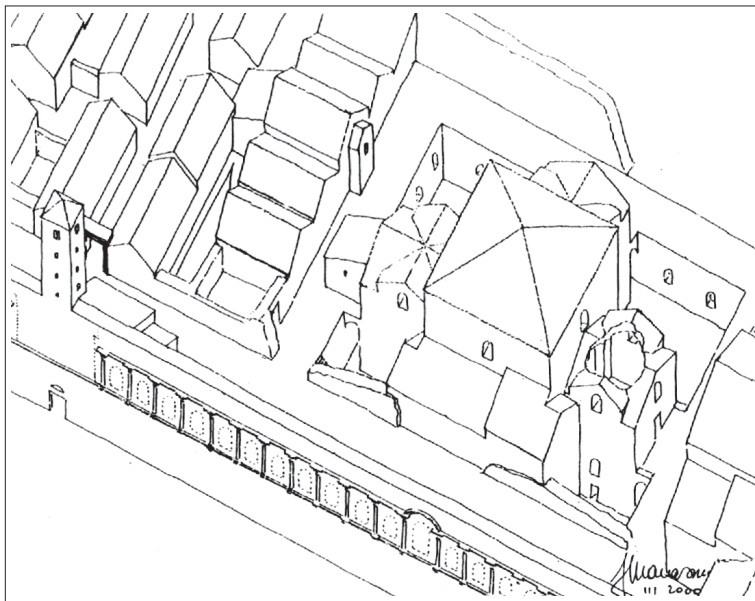
"... smjestivši se u onom dijelu, što gleda na more, ostave prazan drugi dio gradića."¹⁹

SL. 41. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače u XIII. stoljeću

Crtež • Drawing by J. Marasović, 2000.

FG. 41. Southeast part of Diocletian's Palace in the 13th c.

SL. 42. Ranosrednjovjekovne intervencije u jugoistočnom dijelu Palače

Crtež • Drawing by J. Marasović, 2000.

FG. 42. Early-medieval interventions in the southeast part of the Palace

U podrumima postoje tragovi najranijeg naseljavanja Palače. U sjevernom dijelu prostorije 20 pronađeni su ostaci zidova i kamene podnice koja se nalazi iznad ostataka ranobizantske keramike, na 1,5 m iznad izvorne rimske podnice.²⁰ Ranobizantska keramika pronađena je i u prostoriji Y (sektor IV)²¹. U većini podrumskih prostorija na zidovima su uklesane rupe, na otprilike polovici visine prostora, u koje se oslonila drvena konstrukcija međukata. Unutar antičkih podrumskih prozora umetnuti su kameni okviri predromaničkih prozora i vrata, a negdje su probijeni i novi otvori.

■ Nadbiskupski posjed / Archbishopric property

Najvažniji povijesni događaj za nastanak grada Splita jest prebacivanje sjedišta nadbiskupije iz Salone u Split²² 641. godine²³, no u to vrijeme nadbiskupi i dalje zadržavaju naziv solinski, a ne splitski.²⁴

²⁰ Delonga, 1993: 5.

²¹ S. McNally i sur., 1977: 44.

²² Katičić, 1987: 17-51.

²³ Marasović, T., 1998.

²⁴ *A sami se nadbiskupi nisu zvali splitski nego solinski*, Toma Arhidakon, 1977: 42.

43

44

SL. 43. Stubište iz VII - VIII. stoljeća u dvorištu 15A - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 43. 7th-8th c. staircase in courtyard 15A - research in 1996

SL. 44. Stubište iz X - XI. stoljeća u dvorištu 15A - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 44. Fragment from the 10th - 11th c. with inscription found in courtyard 15A - research in 1996

SL 45. Natpis na stubi stubišta iz X - XI. stoljeća u dvorištu 15A (LET...XIENTIBI...) - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 45. Inscription on a stair from the 10th-11th c. staircase in courtyard 15A (LET...XIENTIBI...) - research in 1996

SL 46. Ulomak s natpisom pronađen u dvorištu 15A - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 46. Fragment with inscription found in courtyard 15A - research in 1996

25 Toma Arhidakon, 1977: 41.

26 Katić, 1956: 135-177.

27 Farlati, 1765: 343.

28 Za potrebe ovog rada preveo I. Petricioli.

SL 47. Opis nadbiskupskog posjeda

Izvor • Source
Farlati, 1765: 343.

FG. 47. Description of the archbishopric property

I. Et primo incipiendo in ipsa civitate Spaleti est Curia ipsius Archiepiscopatus, cum omnibus palatiis, domibus, Turri, & domo cum volta sive camera Archidiaconali, & Synagoga Sdorium vocatum, cum capellis, & camera inhaerente ipsius Synagoga sub domo q. Padovani Clementis, cum omnibus, & singulis ejus Curiae iuribus, & pertinentiis, bugnis, seu voltis, & aliis quibuscumque sub se a fundamentis supra, & juxta se positis, ubique habens pro metis ex parte Orientis & Austris murum ipsius palatii Archiepiscopalis, qui est etiam pro muro ipsi Civitati, incipiendo ex parte Aquilonari a turri sive domo Cipriani Zanini per directum versus meridiem cum tota turri, qua est in angulo ipsius Curiae, & Civitatis usque ad mare, & ab ipsa turri; ex parte maris per directum versus Occidentem murus ipsius Curiae & civitatis usque sicut de directo versus Aquilonem respiciendo . . . ipsa domus Archidiaconalis, & Synagoga circa viam vicinalem, qua iur ad macerias: ex parte vero Aquilonis est domus dilecti Cipriani Zanini, & via communis, qua iur ad Curiam Archiepiscopalem, & de ipsa ad Civitatem versus macerias.

II. Item hortus extra civitatem cum puteo & domo sub capella S. Joannis Archiepiscopali praedicta positus ex parte Orientis & Austris sub ipso muro Palatii Archiepiscopalis & civitatis, incipiendo a turri dilecti Cipriani Zanini versus meridiem per directum usque ad litus maris, cui ex parte Orientis & Austris est via communis.

Veliki Sever darovao je crkvi svoj dom s ugaonom kulom i palačom:

"Tada gore spomenuti Sever daruje crkvi svoj dom, koji mu je bio dopao u Splitu, kad su se vratili sa otoka, sa ugaonom kulom i palačom, određujući da ondje bude episkopij. I ondje poštovani biskup Ivan prvi počne stanovati."²⁵

Severova *kula* je jugoistočna kula Dioklecijanove palače, a *palača* je sklop antičkih prostorija u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače.

Najstariji opis nadbiskupskog posjeda nalazimo u reambulaciji nadbiskupskih dobara koju je na poticaj splitskog nadbiskupa Andrije Gualda izvršio Bartolomej, sin Tome iz Požege, 1397. godine.²⁶ S obzirom na to da se nadbiskupski posjed nije znatnije mijenjao od svog osnutka u VII. stoljeću pa sve do XVI. stoljeća (osim u razdoblju gradnje zvonika katedrale sv. Dujma u XIII. stoljeću), tekst reambulacije iz 1397. izvor je podataka o izgledu nadbiskupskog posjeda, kako u vremenu njegova nastanka, tako i početkom XIII. stoljeća.

Tekst reambulacije koji se odnosi na nadbiskupski dvor u jugoistočnom dijelu Palače i nadbiskupski vrt istočno od tog dijela²⁷ glasi:

"I. I najprije, u istom gradu Splitu nalazi se dvor njegove nadbiskupije sa svim palačama, kućama, kulom i kućom sa svodom, odnosno dvoranom Arhidakonata i sinagogom zvanom Sdorium, s kapelama i dvoranom koja se dotiče sinagoge pod kućom pokojnog Radovana Klementovog, sa svim i pojedinačnim pravima i prinadležnostima njegova dvora, bunjama odnosno svodovima, i svim drugim što se nalaze ispod njega od temelja, iznad i pored, gdje ima za granice sa strane istoka i juga zid iste Nadbiskupske palače, koji je također zid istog Grada, počevši od sjeverne strane od kule ili kuće Cipriana Zaninog ravno prema jugu sa svom (čitavom) kulom koja je na uglu istog Dvora i Grada sve do mora, i od iste kule; s morske strane ravno prema zapadu zid istog dvora i grada sve do ravno prema sjeveru gledajući stoji ista kuća arcidakonata i sinagoga oko susjedne ulice koja ide prema ruševinama, sa sjeverne pak strane je kuća rečenog Cipriana Zaninog i javna ulica koja ide prema Nadbiskupskom dvoru i od istoga ka gradu prema ruševinama.

II. Isto tako je vrt izvan grada s bunarom i kućom ispod nadbiskupske kapele sv. Ivana, koji leži na istočnoj i južnoj strani ispod samog zida nadbiskupske palače i grada, počevši od kule rečenog Cipriana Zaninog prema jugu do obale mora, kojemu je s istočne i južne strane javni put."²⁸

SL. 48. Predromanička vrata u dvorištu 15C - istraživanja 1964. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 48. Pre-Romanesque door in courtyard 15C - research in 1964

SL. 49. Ostaci apside sv. Andrije - istraživanja 1964. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 49. Remains of the apse of St Andrew's church - research in 1964

SL. 50. Kameni impost pronađen u prostoriji 14 - istraživanja 1963. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 50. Stone impost found in hall 14 - research in 1963

SL. 51. Ulomak s pletenim ornamentom pronađen u podu podrumске prostorije 17A - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 51. Fragment with interlaced ornamentation found in the floor of basement hall 17A - research in 1996

Taj je tekst bio teško razumljiv povjesničarima u vremenu u kojemu nije bio poznat ni izvorni izgled jugoistočnog dijela Palače - posebno triklinijski sklop, kao ni izgled nekih ranosrednjovjekovnih građevina u tom dijelu Palače. Stoga ga reinterpetiramo uzimajući u obzir nove spoznaje.

Nadbiskupski posjed (*Curia Archiepiscopatus*; dvor) zahvaćao je prostor od istočnog zida Palače do ulice zapadno od triklinijskog sklopa, u širini nekadašnjega careva stana. Glavnina antičkih prostorija unutar tog nadbiskupskog posjeda tada je još uvijek bila sačuvana i služila je za potrebe nadbiskupije. To potvrđuje i bizantski car Konstantin Porfirogenet (X. st.), koji, govoreći o antičkim građevinama Dioklecijanove palače, kaže da ih je mnogo propalo "kroz duga stoljeća", te da ih je sačuvano još samo malo, i to "biskupska palača i hram sv. Dujma"²⁹:

"I najprije, u istom gradu Splitu nalazi se dvor njegove nadbiskupije sa svim palačama, kućama, kulom."

Nadbiskupska palača zauzimala je antičke prostorije 21A (22A), 21B uz istočni zid Palače i njezinu jugoistočnu kulu.

Sama jugoistočna kula vjerojatno je zadržala svoj antički izgled sve do izgradnje obrambenog ophoda u XV. stoljeću. Spominje se kao nadbiskupska kula u Statutu iz 1312. godine.³⁰

"Isto tako je vrt izvan grada s bunarom i kućom ispod nadbiskupske kapele sv. Ivana, koji leži na istočnoj i južnoj strani ispod samog zida nadbiskupske palače i grada, počevši od kule rečenog Cipriana Zaninogov prema jugu do obale mora, kojemu je s istočne i južne strane javni put."

U sklopu nadbiskupske palače bila je i nadbiskupska kapela sv. Ivana Evanđelista. Ona se spominje i u notarskim spisima³¹ iz 1362. i 1364. kao *nostra archiepiscopalj capella Sancti Johannis Evangeliste*. Nadbiskupski vrt protezao se pod istočnim zidom Palače, od južne pravokutne kule Dioklecijanove palače (kasnije kuće Cipriana Zaninogov) do morske obale, a prema istoku do javnog puta.

"...i kućom sa svodom, odnosno dvoranom Arhiđakonata i sinagogom zvanom Sdorium, s kapelama..."

Sinagoga zvana Sdorium s kapelama bila je smještena u tada sačuvanim antičkim prostorijama triklinija³² (16B, 17B i 17C). Prema mišljenju prof. Rismonda, "izrazu sinagoga u splitskim srednjo-

29 Novak, 1957a: 44.

30 Statut grada Splita, 1987: 255.

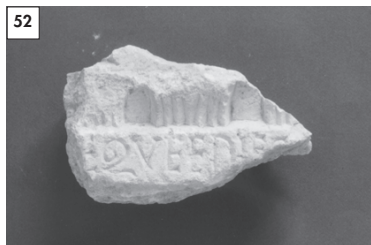
31 Rismondo, 1956: 15.

32 Marasović, J., 1994: 347-351.

SL 52. Ulomak s pleternim ornamentom pronađen u podu prostorije 15B nad podrumima - istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 52. Fragment with interlaced ornamentation found in the floor of hall 15B above the basements - research in 1996

SL 53. Ulomak s pleternim ornamentom i natpisom pronađen prilikom preslagivanja deponiranog kamena - radovi 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 53. Fragment with interlaced ornamentation and inscription found during rearranging stored stones - work in 1996

vjekovnim dokumentima teško možemo dati današnje značenje”³³. Sinagoga u grčkom jeziku znači skupljanje ili sabiranje³⁴, a prof. Rismondo napominje “da se izraz *Sdorium*, na koji nailazimo u dokumentima kao zamjenu za izraz sinagoga, može dovesti u vezu sa latinskom riječi (*consi*)storium, sa otpalim prednjim i manje naglašenim dijelom”³⁵. Sinagoga - *Sdorium* - *consistorij* u tom slučaju znači dvorana za sastanke biskupskog vijeća³⁶. Dakle, konzistorij je bio smješten u središnjoj dvorani triklinija (17B), a kapele koje se spominju uz sinagogu križne su prostorije s njezine zapadne i sjeverne strane (16B i 17C).

Zapadna kapela (16B) bila je posvećena sv. Nikoli³⁷. Splitski nadbiskup M. de Dominis³⁸ obavlja vizitaciju samostana i crkve sv. Klare 1604. godine i navodi da prije nego se tu doseliše koludrice sv. Klare crkva bijaše sv. Nikole. U njoj je djelovala mornarska bratovština sv. Nikole de Sdoria, koja se u notarskom bastardelu iz 1363. godine spominje kao *Fraternitas Sancti Nicolai de Spalato*³⁹. Ta se kapela spominje pod nazivima *Sv. Nikola de Sdoria*, *Sv. Nikola marinariorum*, a kao crkva *Sv. Nikole de portu* spominje se 1383. godine. Splitski statut iz 1312. određuje da se ukrcaj i iskrcaj brodova može obavljati samo u luci sv. Nikole. Kako je uz crkvu *sv. Nikole de Sdoria* vezana bratovština pomoraca, ne treba tražiti još jednu crkvu posvećenu istom svecu u luci. Kapeli sv. Nikole u ranom srednjem vijeku dograđena je prizemnica sa zapadne strane. Na južnom zidu te dogradnje je prozor gljivastog oblika⁴⁰, karakterističan za sta-

33 Rismondo, 1956: 61.

34 Petrić, 1994: 327.

35 Rismondo, 1956: 61.

36 Konzistorij-ija, lat. (*consistorium*): 1. vijeće kardinala; 2. biskupovo savjetodavno vijeće u pitanjima uprave biskupije; 3. vrhovna duhovna vlast (u nekim vjerskim zajednicama), Klaić, 1974: 699.

37 Marasović, J., 1994: 350.

38 Petrić, 1994: 329.

39 Petrić, 1994: 325.

40 Istraživanja sklopa samostana tijekom 1999. godine.

SL 54. Ulomak zabata oltarne pregrade pronađen u podrumskoj prostoriji 11 ispod Gradskog kupališta - istraživanja 1959-64. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

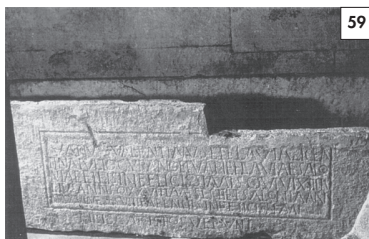
FG. 54. Fragment of chancel screen gable found in basement hall 11 under the Town Baths - research in 1959-64

SL 55. Ulomak s pleternim ornamentom pronađen u svjetliku 12, 1948. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 55. Fragment with interlaced ornamentation found in light shaft 12 in 1948

SL. 56. Ulomak s pleternim ornamentom uzidan u južni zid kuće u Severovoj 1

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 56. Fragment with interlaced ornamentation built into the south wall of the house in Severova 1

SL. 57. Sarkofazi pronađeni u podu crkve sv. Klare (16B) - istraživanja 1963. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 57. Sarcophagi found in the floor of St. Clare's church (16B) - research in 1963

SL. 58. Sarkofag nadbiskupa Ivana - nalaz u crkvi sv. Klare

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 58. Sarcophagus of Archbishop Ivan, found in St. Clare's church

SL. 59. Antički sarkofag - nalaz u crkvi sv. Klare

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 59. Roman sarcophagus - found in St. Clare's church

rokršćansko graditeljstvo, pa ga je moguće datirati u VII. ili VIII. stoljeće. Ta je dogradnja naknadno povišena za jedan kat, kojemu se prilazilo vanjskim stubištem, od kojega su se sačuvala rano-srednjovjekovna vrata. Dogradnja je povišena još jednom izgradnjom drugog kata, od kojega se sačuvala niša romaničkog oblika na nekad pročelnom zapadnom zidu kapele sv. Nikole.

U sjevernoj križnoj dvorani triklinija (17C) nalazi se kapela sv. Marije. U dokumentu iz 1343. godine spominje se kapela sv. Marije *iuxta Sdorium*⁴¹, a godine 1362. kao *ecclesia Sancte Marie que est in Sinagoga*⁴². ("oko susjedne ulice koja ide prema ruševinama")

Rezultati arheoloških iskopavanja na području istočno od središnje dvorane triklinija (17B), odnosno sinagoge *Sdorium*, upućuju na to da su u XIII. stoljeću razgrađeni antički zidovi i kameni materijal odvezen što se vezuje za izgradnju zvonika katedrale sv. Dujma⁴³. Područje ruševina obuhvaća i cijelu istočnu križnu dvoranu triklinija (18B). To što je istočna križna dvorana triklinija u XIV. stoljeću do temelja porušena navodi na zaključak da je u XIII. stoljeću bila izvan funkcije, a to je mogla biti samo ako je bila u ruševnom stanju, što je još jedan dokaz da je kapela sv. Marije baš u sjevernoj križnoj dvorani triklinija (17C).

"...s morske strane ravno prema zapadu zid istog dvora i grada sve do ravne prema sjeveru gledajući stoji ista kuća arciđakonata i sinagoga..."

Južni dio triklinija (16A, 17A, 18A) služio je kao stan arhiđakona. Prijašnji istraživači pogrešno su smještali arhiđakonov stan u vestibul jer, kao što je već navedeno, nisu znali za postojanje triklinija.⁴⁴

"...i dvoranom koja se dotiče sinagoge pod kućom pokojnog Radovana Klementovog, sa svim i pojedinačnim pravima i prinaležnostima njegova dvora, bunjama odnosno svodovima, i svim drugim što se nalaze ispod njega od temelja, iznad i pored..."

Bunje, odnosno svodovi i dvorana pod kućom pokojnog Radovana Klementova koji se spominju odnose se na podrumске prostorije careva stana koje su se protezale i pod sinagogom te se stoga dodiruju s njom.

Krajnja zapadna ulica nadbiskupskog posjeda (14) s podrumima povezana je stubištem koje je 1996. godine otkriveno u južnom dijelu jugozapadnog dvorišta (15A)⁴⁵. To stubište ujedno je bilo i

41 Novak, 1957a: 525.

42 Rimondo, 1956: 22.

43 Nadbiskup Dujam (1415 - 1420.) "učvrsti rasklimani l. kat zvonika Sv. Dujme koji se već dva stoljeća gradió". Novak, 1957a: 372.

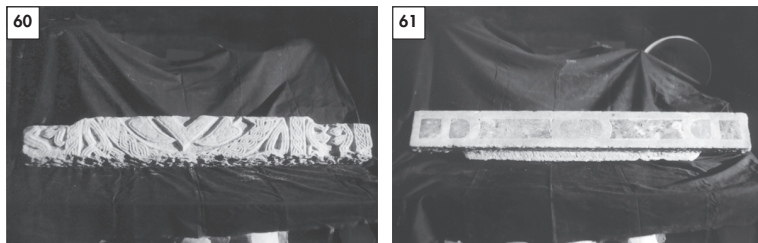
44 Katić, 1956: 139.

45 Obnova povijesne jezgre 1, 1996: 14.

SL. 60. Ulomak oltarne pregrade od mramora iskorišten za okvir groba u crkvi sv. Klare - istraživanja 1963. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 60. Fragment of marble chancel screen used to frame a tomb in St Clare's church - research in 1963

SL. 61. Okvir groba koji je napravljen od mramorne oltarne pregrade

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 61. Frame for a tomb made of a marble chancel screen

veza s međukatom interpoliranim u podrumsku dvoranu Y. Svod stubišta sagrađen je od antičkih tegula i gljivastog je oblika, a pojedine su stube izrađene od starijih ulomaka. Ono se može datirati u VII. ili VIII. stoljeće. To je stubište dugo vremena bilo najkraća veza između kapele sv. Nikole i luke. Na sjevernom pročelju istog dvorišta u X. ili XI. stoljeću sagrađeno je drugo vanjsko stubište koje je povezivalo podrume s međukatom interpoliranim u supstrukciju zapadne križne dvorane *triklinija* (16B). Na mjestu antičkog prozora te podrumске dvorane postavljena su dvojica predromanička vrata kao pristup.

"...gdje ima za granice sa strane istoka i juga zid iste Nadbiskupske palače, koji je također zid istog Grada, počevši od sjeverne strane od kule ili kuće Ciprijana Zaninog ravno prema jugu sa svom (čitavom) kulom koja je na uglu istog Dvora i Grada sve do mora, i od iste kule; s morske strane ravno prema zapadu zid istog dvora i grada sve do ravno prema sjeveru gledajući stoji ista kuća arcidakonata i sinagoga oko susjedne ulice koja ide prema ruševinama, sa sjeverne pak strane je kuća rečenog Ciprijana Zaninog i javna ulica koja ide prema Nadbiskupskom dvoru i od istoga ka gradu prema ruševinama..."

Istočna i južna granica nadbiskupskog posjeda, a ujedno i nadbiskupske palače, podudara se sa zidom grada. Opis granice započinje sjeveroistočnom točkom posjeda, uz tada sačuvanu južnu pravokutnu kulu Dioklecijanove palače na istočnom perimetralnom zidu, koja je očito izvan vlasništva nadbiskupije⁴⁶. Istočna se granica posjeda proteže istočnim zidom Palače do mora, pa oko jugoistočne kule s morske strane prema zapadu, do mjesta na kojemu se prema sjeveru obilazi sklop nekadašnjeg triklinija careva stana (sklop arhidakonata i sinagoge s kapelama). Zapadna granica nadbiskupskog posjeda podudarala se s ulicom nastalom na mjestu antičke prostorije 14. Opis se nastavlja riječima *oko susjedne ulice*, tj. rubne sjeverne ulice posjeda (17E) koja ide prema istoku (prema *ruševinama* u vrijeme nastanka teksta reambulacije).

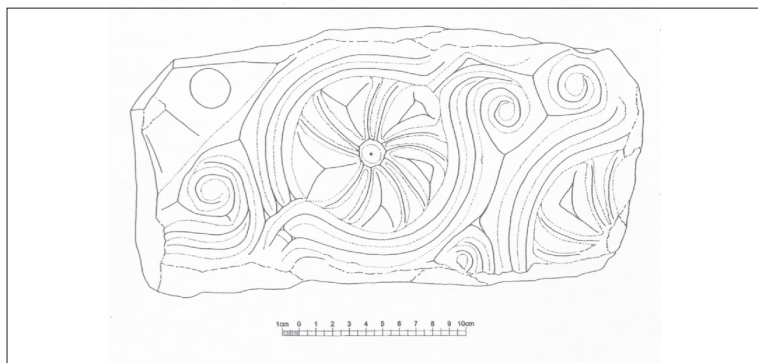
U reambulaciji nije opisan prostor unutar nadbiskupskog posjeda, uz južni zid Palače. U arheološkim istraživanjima provedenim na

⁴⁶ U XIV. stoljeću ta je kula u vlasništvu Ciprijana Zaninog.

SL. 62. Ulomak s pleternim ornamentom pronađen u zapadnom zidu crkve sv. Klare - istraživanja 1964. god.

Arhitektonski snimak • Architectural survey by D. Matetić, 1998.

FG. 62. Fragment with interlaced ornamentation found in the west wall of St Clare's church - research in 1964

tom području 1996 - 1998. nisu pronađeni tragovi građevina starijih od onih iz XVII. stoljeća koje su porušene, te postoje dvije mogućnosti:

- da taj prostor nije bio izgrađen
- da su građene kuće od drva.

Skloni smo vjerovati da su se u tom prostoru već u XIII. stoljeću počele graditi drvene kuće jer tako širok neizgrađeni prostor ne bi bio u skladu s koncepcijom gustoće izgradnje u tom vremenu. Prema opisu Tome Arhiđakona, tada su u Splitu postojale drvene građevine.

Prilikom preuređenja samostana sv. Klare 1928. godine pronađeni su kameni ulomci s pleternom ornamentikom⁴⁷. Brojni nalazi pletera pronađeni su i tijekom istraživanja prostora nekadašnjega nadbiskupskog posjeda više puta: 1963. godine u podu crkve sv. Klare⁴⁸, 1992. godine u nasipu prostorija 19 i 20⁴⁹, te 1996. godine, kada je u podu prostorije bivšeg samostana sv. Klare zapadno od crkve pronađen ulomak oltarne pregrade od bijelog vapnenca, u podu podrumске prostorije 17A također ulomak oltarne pregrade od bijelog vapnenca. Prilikom preslaganja deponiranoga kamenog materijala nad svodom prostorije 16B 1996. godine pronađen je dio oltarne pregrade s natpisom. Svi ti nalazi govore o bogato opremljenim interijerima crkava i prostorija nadbiskupskog posjeda.

Zapadno od nadbiskupskog posjeda / West of the archbishopric property

■ Sv. Stošija / St Stošija

Najstarija poznata građevina na prostoru nekadašnjeg portikata je crkva sv. Stošije (Anastazije). Kult štovanja sv. Anastazije u Dalmaciji se vezuje za godinu 804., kada su relikvije te svete prebačene iz Carigrada u Zadar, u crkvu sv. Petra, koja se od tada naziva Sv. Anastazija (Stošija).⁵⁰ Beneficije crkve sv. Stošije u Splitu spominje Toma Arhiđakon 1136. godine (gl. XIX), a 1269. prodaje se kuća *in Fenestris iuxta ecclesiam sancte Anastasie et prope balconem*⁵¹ (na položaju *Fenestris* blizu crkve sv. Anastazije i uz prozor). Navod da je kuća uz prozor mogao bi značiti da su neki antički prozori na južnom pročelju Palače u to vrijeme već bili zazidani. Crkva sv. Stošije spominje se i u oporuci iz 1409. godine. U kultu je sve do 1825. godine, a kasnije je pretvorena u stambenu kuću i dograđena. Istraživanja njezine unutrašnjosti do sada nisu provedena.

U zazidu na mjestu antičke lođe, u sredini južnog pročelja koje se datira u XIII. stoljeće⁵², s južne strane, na položaju crkve sv. Stošije,

SL. 63. Romanička crkva sv. Stošije s kasnijom dogradnjom i svod koji je nosio zvonik

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 63. Romanesque church of St Stošija with later additions and the vault that supported the bell tower

47 Piplović, 1997: 5-29.

48 Marasović, J. i Marasović, T., 1965: 35.

49 Delonga, 1993.

50 Badurina, 1990: 112. i 113.

51 Petrić, 1989: 276.

52 Nap. aut.: zazid srednje lože izveden je bunjato, kamenom antičkog nadozida.

SL. 64. Ulomak kamenog nadvratnika sa natpisom PAX INTRANTIBUS SA... i kameni ulomci s uklesanim križem iz VIII - IX. stoljeća uzidani u južni zid Palače

Fotografija • Photo by
T. Bartulović

FG. 64. Fragment of stone lintel with the inscription PAX INTRANTIBUS SA... and stone fragments with carved cross from the 8th-9th c., built into the south Palace wall

SL. 65. Portal romaničke crkve sv. Stošije

Izvor • Source
Fototeka MČ-a

FG. 65. Portal of St Stošija's

uzidan je ulomak kamenog elementa s jednostavnom profilacijom na kojemu piše: PAX INTRANTIBUS SA... On se, prema mišljenju I. Petriciolija, može datirati u VIII. ili IX. stoljeće, a može se protumačiti kao PAX INTRANTIBUS SALUS EXIENTIBUS. Na drugom kamenom elementu urezana su dva, a na trećemu jedan križ (također se datiraju u VIII. ili IX. st.). Svi oni vjerojatno pripadaju najstarijoj crkvi sv. Stošije koja se, dakle, može datirati u VIII. ili IX. stoljeće. Ta je najstarija crkva srušena, a kameni ulomci uzidani su kao spolije u zidove nove romaničke crkve sv. Stošije, čiji se sjeverni zid s romaničkim vratima, te onaj zapadni, sačuvao do danas. Istočni zid novije crkve izgrađen je kasnije, kako je utvrđeno istraživanjima godine 1996. U prostoriji Y ispod crkve sačuvana su tri zidana luka, a postojao je i zid u cijeloj visini podruma. Ti su lukovi i zid bili izgrađeni kako bi ojačali antički svod pod crkvom. Njihov tlocrtni položaj oslikava dimenzije crkve zbog koje su i izgrađeni.

Sa zapadne strane nekadašnje crkve sv. Stošije sačuvan je parabolni svod karakterističan za ranosrednjovjekovno graditeljstvo. Svod je mogao nositi zvonik nad južnim vratima Palače, poput zvonika koji su se nalazili nad trima kopnenim vratima (zvonik crkve Gospe od Zvonika nad unutarnjim zidom zapadnoga obrambenog dvorišta, zvonik sv. Martina nad sjevernim vratima, zvonik sv. Leonarda nad unutarnjim zidom istočnoga obrambenog dvorišta), od kojih je do danas sačuvan samo onaj Gospe od Zvonika.

■ Sv. Andrija de Fenestris / St Andrew de Fenestris

Najraniji spomen crkve datira s početka XIII. stoljeća, kad se spominje kriptu pod crkvom sv. Andrije⁵³. Marija, žena Jane, 1250. godine oporučno ostavlja kanonicima Sv. Dujma kuću s još jednom kućom *ad sanctum Andream de Fenestris*. Kaptol 1258. ustupa na doživotno uživanje jednu bunju (presvođeni prostor) *que est sub tus ecclesiam sancti Andree de Fenestris*. Godine 1289. spominje se kuća na položaju *in Fenestris juxta ecclesiam sancti Andree*⁵⁴.

Crkva sv. Andrije de Fenestris spominje se u brojnim vizitacijama apostolskih vizitatora i splitskih nadbiskupa tijekom XVI. i XVII. stoljeća,⁵⁵ a na temelju tih dokumenata moguće ju je precizno locirati:

- Nadbiskup D. M. Fosconi pohodio je godine 1578. crkvu sv. Andrije i ubicirao je kod samostana sv. Klare u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače.

⁵³ Petrić, 1989: 276.

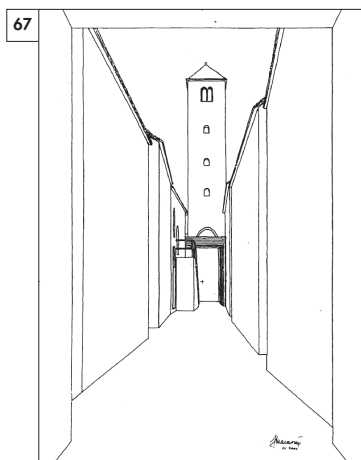
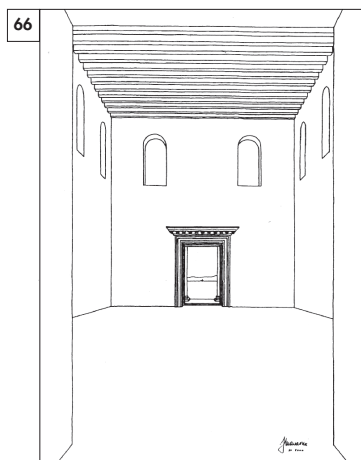
⁵⁴ Petrić, 1994: 327.

⁵⁵ Petrić, 1994: 329. i 330.

SL. 66. Transformacija središnje dvorane Dioklecijanove palače - 305. god.

Crtež • Drawing by
J. Marasović, 2000.

FG. 66. Transformation of the central hall of Diocletian's Palace - 305

SL. 67. Preobrazba središnje dvorane Dioklecijanove palače - XIII. stoljeće

Crtež • Drawing by
J. Marasović, 2000.

FG. 67. Transformation of the central hall of Diocletian's Palace - 13th c.

- U apostolskoj vizitaciji A. Valiera 1579. godine crkvi i samostanu sv. Klare spominje se crkva sv. Andrije kod samostana sv. Klare koja se nalazi na uskom prostoru (*in angusto loco*). Klarise mole vizitatora za dozvolu dogradnje prostorija iznad te crkvice, na njihov trošak, da bi prostor učinili doličnim, uz obvezatnu klauzuru, i to stoga što se bogoslužje u toj crkvi rijetko održava.

- Apostolski je vizitator M. Priuli 1603. godine posjetio i crkvu sv. Andrije. Nad tom su bogomoljom prostorije samostana sv. Klare. Naređuje da se s unutrašnje strane crkva zazida, a da se vrata otvore s vanjske, da se popravi oltar i posveti na čast sv. Andriji. Ostalo prepušta na volju koludricama sv. Klare.

- Apostolski vizitator Oktavijan Garzadori obavio je vizitaciju samostana sv. Klare 1625. godine. Opazio je da se koludrice na doličan i siguran način ne služe crkvom sv. Andrije koja je pod drvenim tavanom (*sub solario ligneo*) što služi kao bolesnička soba.

- Nadbiskup S. Cosmi posjetio je 1682. godine kapelu sv. Andrije apostola. Nad kapelom je prostor kojim se služe koludrice i navodi da je kapelu za govornicu (parlatorij) koludricama 1625. godine ustupio vizitator Garzadori.

- Nadbiskup Cosmi 1684. godine dolazi u pastirski pohod samostanu sv. Klare. Osvrće se na jedno stanje kapele, koja je jedva sačuvala nešto od svetog oblića. Nalazi se pod drvenim portikom ili podom koludrica, u njoj se jedanput ili nijedanput u godini slavi misa, vrata su vrlo stara i prostor više odgovara nekoj *tezi*⁵⁶. Na molbu koludrica kapela je određena kao prostorija za razgovor. Oltar sv. Andrije koludrice su podigle u crkvi sv. Klare i tu se svake godine slavio blagdan Sv. Andrije.

Svi navedeni dokumenti svjedoče da se crkva sv. Andrije de Fenestris nalazila uz samostan sv. Klare, a dogradnjom kata nad njom i kasnije, pretvaranjem crkve u parlatorski, ušla je u sklop samostana. Sve dvojbe oko položaja te crkve konačno su uklonjene istraživanjima 1999. godine, koja još uvijek traju, a provodi ih splitski Konzervatorski odjel Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine. Od četiri antičke pravokutne prostorije uz ulicu 14, koje su kasnije ušle u sklop samostana sv. Klare, dvije najjužnije su dvorište i stambena kuća. Treća jedinica 13C ne može biti crkva sv. Andrije jer se iz vizitacija zna da su klarise 1579. molile da im se

SL. 68. Ranoromanički prozor ugrađen u antičku nišu vestibula

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 68. Early-Romanesque window built into the Roman niche in the Vestibule

SL. 69. Romanički prozor na južnom pročelju romaničke jednokatnice u jugoistočnom dijelu središnje dvorane

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 69. Romanesque window on the south façade of the two-storey Romanesque house in the southeast part of the central hall

SL. 70 Romanički luk kao ojačanje svoda prostorije 15B

Izvor • Source
Fototeka MC-a

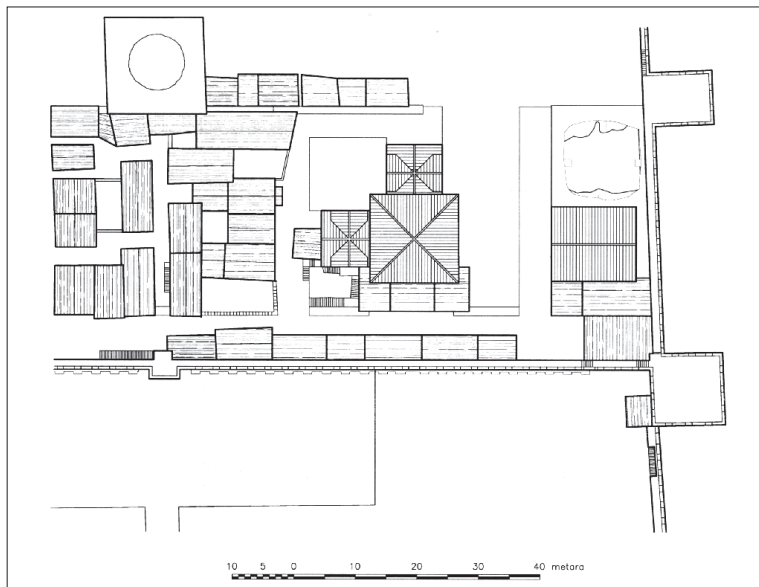
FG. 70. Romanesque arch made to reinforce the vault in hall 15B

56 Teza je koliba.

SL. 71. Jugoistočni dio
 Palače krajem XIV. stoljeća
 - floorcrt

Crtež • Drawing by
 S. Buble, 2000.

FG. 71. Southeast part of
 the Palace at the end of the
 14th c. - ground plan

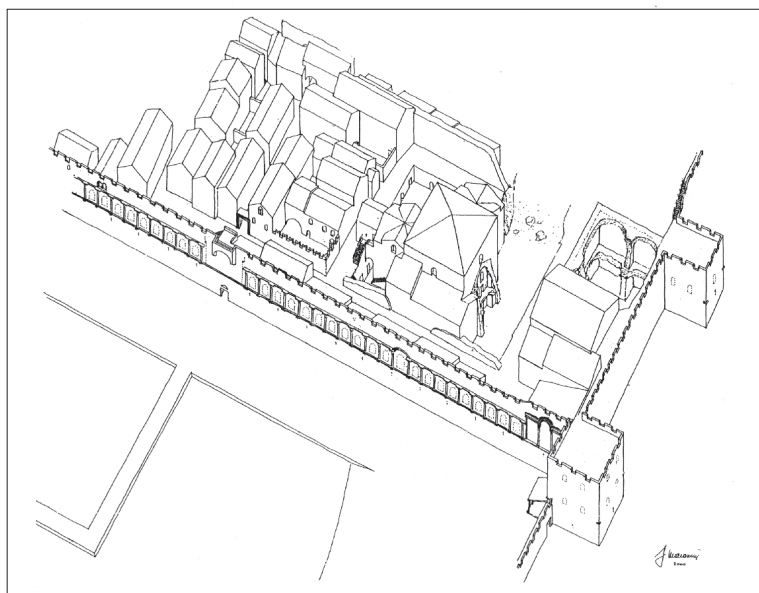

dopusti gradnja iznad crkve sv. Andrije, a jedinica 13C već u gotici ima drugi kat sa stilskom biforom na zapadnom pročelju. Crkva sv. Andrije stoga je zauzimala prostoriju 13D. Oltar joj je izvorno bio prema istoku, prema pravilima tog vremena (sve do 1625. godine, kada apostolski vizitator zahtijeva da se oltar prebaci na zapad, uz pregradni zid prema pjevalištu, koji tek treba izgraditi). Prilikom radova 1964. godine s istočne strane crkve, neposredno ispod razine ulice, pronađeni su ostaci zidova njezine apside koja je bila pravokutnog tlocrta. U crkvu se ulazilo sa zapadne strane (iz ulice nastale na mjestu nekadašnje središnje dvorane 11A), preko natkrivenog premoštenja dijela svjetlika 12.

SL. 72. Jugoistočni dio
 Palače krajem XIV. stoljeća

Crtež • Drawing by
 J. Marasović, 2000.

FG. 72. Southeast part of
 the Palace at the end of the
 14th c.

Već sama činjenica da se u kasnijim dokumentima crkva sv. Andrije spominje u sklopu samostana sv. Klare dokazuje da pojam *de Fenestris* ne treba usko vezivati za prozore južnog pročelja Dioklecijanove palače s obzirom na to da samostan sv. Klare od prozora južnog pročelja dijeli portikat. Pojam *de Fenestris* treba vezati za šire područje južnog dijela Palače, pa se tako i Sv. Andrija i Sv. Stošija podjednako nalaze na prostoru *de Fenestris*. Građevine unutar nadbiskupskog posjeda spominju se uz lokalitet *Sdorium*, a one izvan tog posjeda uz lokalitet *de Fenestris*. Za to je karakterističan primjer dviju crkava, Sv. Nikole *de Sdoria* i Sv. Andrije *de Fenestris*, koje su međusobno udaljene samo nekoliko metara, a nalaze se jedna nasuprot drugoj, s dvije strane granične zapadne ulice nadbiskupskog posjeda.

■ Kuće za stanovanje / Houses

U ranome srednjem vijeku sa zapadne strane nadbiskupskog posjeda sačuvane su pravokutne antičke prostorije 13B, 13C, 13D, 13E i 13F. Osim prostorije 13D (za koju je utvrđeno da je crkva sv. Andrije), one su se, uz određene preinake, koristile kao kuće građana. Kuća 13B ima sačuvan ranogotički prozor na prvom katu južnog pročelja⁵⁷, što znači da je i prije bila orijentirana prema dvorištu sa svoje južne strane (nekadašnja prostorija 13A). Na južnom zidu dvorišta Urbanističkog zavoda (13E), koje se datira u gotičko razdoblje, sačuvane su konzole međukatne konstrukcije, a potvrđuju da je tu nekad bila kuća. Te su kuće imale pristup s istoka, tj. sa zapadne obrubne ulice nadbiskupskog posjeda (14), osim crkve sv. Andrije koja je imala pristup sa zapadne strane, i kuće 13B, u koju se ulazilo kroz dvorište s južne strane.

Nakon propadanja antičke drvene krovne konstrukcije velike središnje dvorane nekadašnjega careva stana (11A), uz njezin su se istočni i zapadni zid smjestile manje ranosrednjovjekovne kuće. Na taj se način u sredini nekadašnje antičke prostorije oblikovala ulica. U XIII. stoljeću na jugoistočnom uglu nekadašnje središnje dvorane nalazi se romanička jednokatnica s portalom na zapadnom pročelju⁵⁸. Romanička vrata na prvom katu istog pročelja⁵⁹ upućuju na postojanje vanjskog stubišta. Na južnom pročelju prvog kata te kuće sačuvani su romanički prozori. Ulazno dvorište Urbanističkog zavoda i građevna jedinica južnije od njega bili su jedna srednjovjekovna kuća. Sjevernije od te kuće, prema vestibulu, ostavljen je uski prolaz kao pristup antičkom stubištu vestibula. Južnije od nje nastala je još jedna kuća, a može se pretpostaviti da je manji neizgrađeni prostor među njima bio prilaz crkvi sv. Andrije. Nad južnim vratima vestibula postoji kuća od koje je sačuvan predromanički prozor prema vestibulu.

SL 73. Bifora na zapadnom pročelju kuće Radovana Klementovog (13C)

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG 73. Two-light window on the west façade of Radovan Klementov's house (13C)

SL 74. Gotički portal samostanske kuće (13B)

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG 74. Gothic portal of the convent house (13B)

57 Neobjavljeni podatak istraživanja koja su u tijeku, a provodi ih splitski Konzervatorski odjel.

58 Isto.

59 Isto.

SL 75. Krunište na ogradnom zidu samostanskog dvorišta (13A) s unutarnje strane

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG 75. Battlement on the wall surrounding the convent courtyard (13A), view from the inside

SL 76. Ukras na uglu zida samostanskog dvorišta (13A), nedavno oštećen

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG 76. Decoration on the corner of the wall surrounding the convent courtyard (13A), recently damaged

60 Katić, 1956: 139.

SL 77. Zapadno pročelje kuće Iza vestibula 4 (Urbanistički zavod)

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG 77. West façade of the house Iza Vestibula 4 (Town Planning Institute)

SL 78. Gotička dvorana u jugoistočnoj kuli (nadbiskupska kula)

FG 78. Gothic hall in the southeast tower (archbishopric tower)

■ Podrumi / Basements

Već spomenuti dokument iz 1258. godine koji govori o bunji ispod crkve sv. Andrije, pojačanje ruba svoda podrumske prostorije 15B sa sjeverne strane izgradnjom romaničkog luka, predromanički otvori probijeni u donjem dijelu antičkog zida između prostorije 14 i dvorišta 15A, te u gornjem dijelu antičkog zida između prostorije 14 i dvorišta 19C, a osobito nalazi stubišta sagrađenih u dvorištu 15A, te nalaz predromaničkih vrata na južnom zidu podrumske prostorije 16B upućuju na zaključak da su antičke podrumske prostorije i dalje u uporabi, uz postupno podizanje razine poda. Tako je razina poda u dvorištu 15A za vrijeme izgradnje sjevernoga vanjskog stubišta oko metar viša od izvorne antičke. Podrumske su prostorije tada i u funkciji komunikacije: prilaz kapeli u crkvi sv. Nikole iz luke, te veza između luke i središnjeg dijela grada preko supstrukcija središnje dvorane i vestibula.

3.4. Kraj XIV. stoljeća / End 14th c.

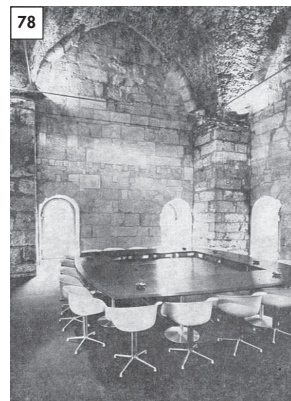
■ Nadbiskupski posjed / Archbishopric property

U prethodnom poglavlju detaljno je opisan dio reambulacije nadbiskupskih dobara iz 1397. godine koji se odnosi na nadbiskupski dvor u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače, na temelju kojega smo utvrdili mogući izgled nadbiskupskog posjeda početkom XIII. stoljeća. Zbog toga ćemo u ovom poglavlju, uz daljnju analizu teksta reambulacije, opisati samo promjene koje su nastale u tom sklopu tijekom XIII. i XIV. stoljeća.

"...oko susjedne ulice koja ide prema ruševinama, sa sjeverne pak strane je kuća rečenog Cipriana Zaninovog i javna ulica koja ide prema Nadbiskupskom dvoru i od istoga ka gradu prema ruševinama."

Kao što smo već naveli, razgradnjom antičkih struktura istočno od sinagoge zvane Sdorium s kapelama, tijekom XIII. stoljeća, radi pribavljanja kamenih blokova za izgradnju zvonika katedrale sv. Dujma, nastao je prostor koji se u reambulaciji spominje kao ruševina. Taj prostor obuhvaća 19A, 18B, 19C, istočni dio 17E, sjeverni dio 20 te prostorije 21C, 21D, 22C i 22D.

Može se pretpostaviti da su se antičke prostorije 21A (22A) i 21B, u kojima je bila nadbiskupska palača, sačuvale sve do požara 1506. godine⁶⁰. Naime, da su u XIV. stoljeću spomenute prostorije bile porušene, grb kneza Barbara (postavljen prilikom izgradnje obrambenog ophoda sredinom XV. stoljeća na ojačanom zidu na mjestu

prostorije 22C) nalazio bi se na kraju istočnog zida, u neposrednoj blizini jugoistočne kule, što je slučaj na kraju sjevernog zida Dioklecijanove palače, gdje se grb nalazi 3,5 metara od sjeverozapadne kule.

U XIV. stoljeću prizemlje jugoistočne - nadbiskupske kule zasipa se do poda prvog kata⁶¹. Nad nasipom su izvedeni ugaoni piloni, a nad njima križni gotički svod. Time je izgrađena dvorana u visini dvaju antičkih katova kule koja je sačuvana do danas. Nad gotičkim svodom izvedena je terasa, koja je bila sastavni dio obrambenog ophoda po vanjskim zidovima Dioklecijanove palače. Ta iznimno vrijedna građevina, jednako kao i vijećnica na Narodnom trgu, pripada najvrednijim građevinama grada Splita, pa njihovo održavanje, kao i korištenje, moraju biti u skladu s njihovim vrijednostima.

O uređivanju nadbiskupske palače svjedoče i drugi povijesni dokumenti: biskup Rogerije (1249 - 1266.) počeo je "popravlјati kuće i sobe episkopija i pomnije ih urešavati. A sa vanjske je strane napravio gornje katove i tavanice gredama i letvama vrlo umješno učvršćene".⁶² Nadbiskup Dominik (1328 - 1348.) "uredi i proširi svoj dvor".⁶³ U vrijeme nadbiskupa Hugolina (1349 - 1388.) "opet je oživjela nadbiskupska palača kao ono nekoć za vrijeme Hugrina (1245 -1248.)".⁶⁴ U registru notara Nikolela iz Agubia, koji je od 1361. do 1366. godine⁶⁵ bio u službi nadbiskupa Hugolina, navode se prostorije nadbiskupskog posjeda i palače u kojima su pisani pojedini dekreti: *nostra archiepiscopalj capella Sancti Johannis Euangeliste; sinagoga; ecclesia Sancte Marie que est in Sinagoga; archiepiscopalj palatio - sala superiorj; archiepiscopalj palatio - eius chiostro prope audientia; archiepiscopalj palatio - eius caustro superiorj; camera dominj archiepiscopi; archiepiscopalj palatio - eius plancato.*

Pojedine prostorije biskupske palače bile su ukrašene freskama. Prilikom arheoloških istraživanja jugoistočne kule pronađena su dva ulomka srednjovjekovnih fresaka na kojima se prepoznaju prsti koji drže svitak⁶⁶. Ostaci srednjovjekovnih fresaka s figuralno-ornamentalnim motivima, te svijetložute do bjelkaste žbuke bez fresko-slika pronađeni su tijekom istraživanja 1992. godine u hodniku 20⁶⁷.

Južna pravokutna kula Palače izvan biskupskog posjeda u vlasništvu je Ciprijana Zaninovog.

Zapadno od nadbiskupskog posjeda / West of the archbishopric property

■ Privatne kuće / Houses

"...i dvoranom koja se dotiče sinagoge pod kućom pokojnog Radovana Klementovog..."

Kuća pokojnog Radovana Klementovog o kojoj se govori u tekstu reambulacije antička je prostorija 13C. Ona je u XIV. stoljeću dograđena, te na zapadnom pročelju drugog kata ima gotičku biforu. U

SL. 79. Zazidano obrambeno krunište na južnom pročelju Palače (sa strane otvora vide se oštećene konzole manteleta)

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 79. Walled-in defence battlement on the south Palace façade (the damaged consoles of the mantelet can be seen on the side of the opening)

SL. 80. Zazidani prozor trećeg kata gotičke kuće porušene radi izgradnje obr. ophoda nad južnim zidom Palače

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 80. Walled-up window from the third floor of a Gothic house that was pulled down to build the defence gallery over the south Palace wall

SL. 81. Odsječena trostruka konzola breteša u sredini južnog zida Palače

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 81. Cut off triple console for breteche in the middle of the south Palace wall

⁶¹ Marasović, J. i sur., 1972: 24.

⁶² Toma Arhidakon, 1977: 171.

⁶³ Novak, 1957a: 367.

⁶⁴ Novak, 1957a: 157.

⁶⁵ Rismondo, 1956.

⁶⁶ Marasović, J. i sur., 1972: 24.

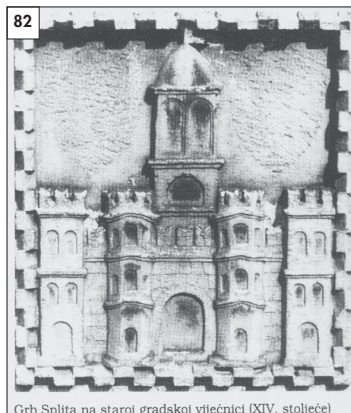
⁶⁷ Delonga, 1993.

SL 82. Grb Splita na staroj gradskoj vijećnici s kraja XIV. stoljeća

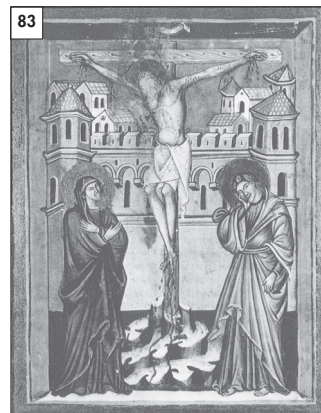
FG. 82. The arms of Split on the old town hall from the end of the 14th c.

SL 83. Sjeverno pročelje Dioklecijanove palače na minijaturi Hrvojeva misala s početka XV. stoljeća

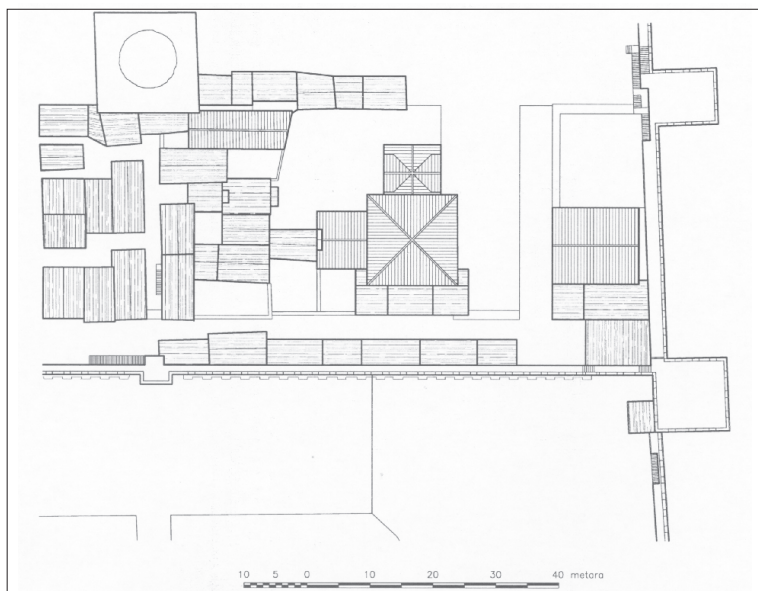
FG. 83. North façade of Diocletian's Palace on a miniature in *Hrvoje's Missal* from the beginning of the 15th c.

Grb Splita na staroj gradskoj vijećnici (XIV. stoljeće)

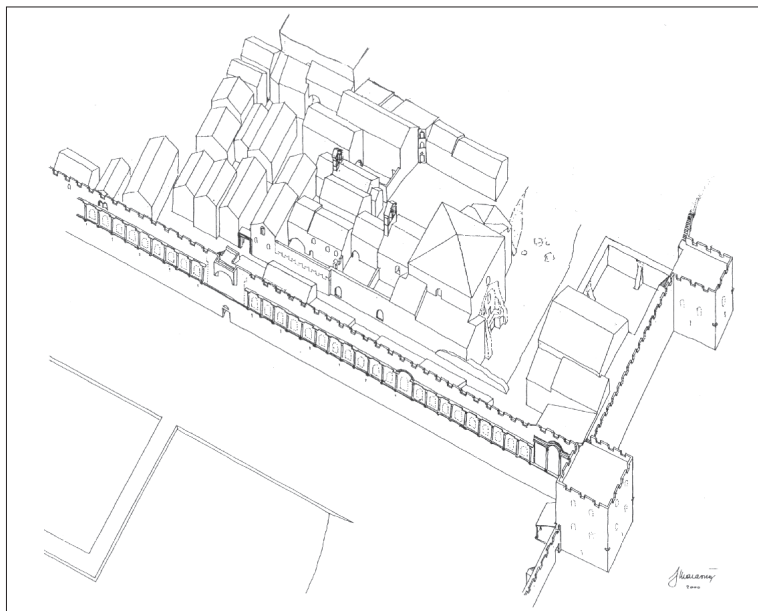
procesu integriranja kuća za samostan sv. Klare istočno pročelje kuće 13C ostalo je u unutrašnjosti samostana pa je porušeno dok se zapadno sačuvalo jer je orijentirano prema malom dvorištu (dio nekadašnjeg svjetlika 12). Podrumski prostorija pod tom kućom pripada nadbiskupiji. Dvor, odnosno prostor pred kućom Radovana Klementovog ujedno je i dio zapadne ulice nadbiskupskog posjeda (14) kojom se prilazi crkvi sv. Nikole, pa je očito da se Radovan Klementov ima pravo služiti njome. Dvorište 13A proširilo se premoštenjem svjetlika na zapadu, te je ograđeno zidom s kruništem na jugu i istoku. Jedinica 13B produžila se prema zapadu premestivši svjetlik gotičkim lukom. Premoštenjem svjetlika (12) dvije su građevne jedinice s njegove istočne strane (13E i 13F) spojene s romaničkom kućom s njegove zapadne strane u jedinstveni sklop s prilazom sa strane vestibula (Urbanistički zavod). Sjeverni dio romaničke kuće na zapadu i jedinica 13F pretvoreni su u dvorišta međusobno povezana u prizemlju. Sjeverna je kuća ranogotička dvokatnica s portalom romaničkog oblika, ranogotičkom triforom

SL 84. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače sredinom XV. stoljeća - tlocrt

Crtež • Drawing by
S. Buble, 2000.

FG. 84. Southeast part of Diocletian's Palace in the mid-15th c. - ground plan

SL. 85. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače sredinom XV. stoljeća

Crtež • Drawing by J. Marasović, 2000.

FG. 85. Southeast part of Diocletian's Palace in the mid-15th c.

na prvom katu i gotičkom monoforum na drugom katu. Na prvom katu jednokatnice koja čini južni dio te kuće nalazi se mala prostorija vezana kanalizacijom za podrumsku prostoriju 13D, što je jedan od najstarijih kanaliziranih srednjovjekovnih zahoda u Splitu.

Romanička jednokatnica u jugoistočnom kutu središnje antičke prostorije (11A) nadvišena je za jedan kat.

Uz južni zid Palače, istočno od crkve sv. Stošije, sagrađena je trokatnica koja je prelazila visinu antičkog zida. Donji pragovi dvaju prozora te kuće s gotičkom profilacijom djelomično su sačuvani do danas. Prema istoku ona je graničila s nadbiskupskim posjedom. Zbog izgradnje kruništa njezin je posljednji kat srušen.

■ Obrambeni ophod / Chemin de ronde

Grbovi grada Splita s kraja XIV. stoljeća i crtež sjevernog pročelja Dioklecijanove palače iz misala splitskog vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića iz 1403/1404. godine nad zidovima Palače prikazuju krunište. Najraniji ophod s kruništima išao je po južnome, istočnome i sjevernom antičkom zidu (širina ophoda s kruništima tada je iznosila oko 1,50 m), a terasa koja je sagrađena u XIV. stoljeću nad svodom jugoistočne kule u sklopu je tog obrambenog ophoda. Terasa nad antičkim svodom drugog kata južne pravokutne kule Palače, nakon što su dva gornja kata porušena, također je u sklopu obrambenog ophoda s kruništima. Prilikom uspostave ophoda nad južnim zidom srušen je zvonik sv. Stošije u sredini južnog pročelja Palače, te je nad južnim vratima Palače, nad jednostrukim lukom koji su nosile trostruke konzole umetnute u zazid lođe iz XIII. stoljeća (ostaci odsječenih konzola sačuvani su do danas *in situ*), izgrađen breteš⁶⁸. Na sredini južnog zida s unutarne strane stubište koje vodi na ophod. To je stubište moglo biti i starije te služiti kao pristup zvoniku sv. Stošije. Novi grad (srednjovjekovni dio grada zapadno od Dioklecijanove palače) opasan je zidovima s obrambenim ophodom i kruništima - do godine 1342. zidine oko crkve Sv. Duha već

68 Obrambeni element koji u vertikalnom smjeru štiti najosjetljivije točke utvrde.

SL 86. Baza preslice crkve sv. Nikole s tragovima krova te crkve

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 86. Base of the bell-cote of St Nicholas's church with traces of the church roof

SL 87. Nadvišenje južnog zida dvorišta samostana sv. Klare

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 87. Heightened south wall of the courtyard of St Clare's convent

SL 88. Produljenje južnog zida dvorišta samostana sv. Klare prema istoku s vratima iz XV. stoljeća

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 88. Extension towards the east of the south wall of the courtyard of St. Clare's convent with the gate from the 15th c.

su bile dovršene jer je te godine prodana jedna potleušica pokraj Sv. Duha blizu komunalnih zidina⁶⁹.

3.5. Sredina XV. stoljeća / Mid 15th c.

Od 1420. godine Split je pod mletačkom upravom. U jugoistočnom dijelu Palače nadbiskupski se posjed smanjuje. Zapadno od njega nastaje samostan sv. Klare, u čiji sastav ulazi kapela sv. Nikole, koja će postati samostanska kapela. Zasipanjem antičkog dvorišta 15C nastala je poljana Sdorgia, na koju polažu pravo i splitska komuna i nadbiskupija. Tako se u Zlatnoj knjizi grada Splita 10. siječnja 1456. godine navodi:

"četvrto, što se tiče nekog polja Sdorgie koje sada posjeduje sama splitska komuna, ono je bilo i mora pripadati prije navedenoj nadbiskupiji osim ako ne izađe na vidjelo da joj je komuna dala neku naknadu". I dalje: "...što se tiče navedenog polja Sdorgie plemići u ime rečene splitske komune moraju vjerodostojnim ispravama dokazati zamjenu koju je splitska komuna dala nadbiskupiji za to polje Sdorgie. Ako to utvrdi, on gospodin nadbiskup mora biti posve zadovoljan onim što je učinjeno".⁷⁰

Taj se prostor kasnije spominje kao trg i u vizitaciji samostana sv. Klare iz 1625. godine,⁷¹ kad Oktavijan Garzadori napominje da se vrata Sv. Andrije "zatvore daskama na trošak samostana prema trgu".

■ Samostan sv. Klare / St Clare's convent

Radi izgradnje kaštela, klarise su morale napustiti samostan na obali. Stoga, prema dokumentu od 16. veljače 1430. godine,⁷² vencijski Senat dana 11. srpnja 1424. godine donosi odluku kojom klarisama za stanovanje dodjeljuju

"neke kuće s jednom kapelom, koje su bile u ruševnom stanju",

s time da se Senat mora pobrinuti da se te kuće uredi

"jer su sasvim ruševne, pa u njima ne mogu nikako stati i boraviti, te da im vlada još kupi neku kuću, koja je na prodaju, i neke zidove bez krova, koji se nalaze uz one njihove kućice, s kojima bi se njihov samostan mogao proširiti."

Klarise tom zamjenom nisu bile zadovoljne, no na njihovu žalbu Senat je 24. svibnja 1442. godine potvrdio svoju prijašnju odluku.⁷³

"Jedna kapela" koja se dodjeljuje časnim sestrama upravo je kapela sv. Nikole, jer se štovanje tog sveca nastavlja i u kasnijoj crkvi sv.

⁶⁹ Novak, 1957a: 505.

⁷⁰ Zlatna knjiga grada Splita, 1996: 243. i 245.

⁷¹ Petrić, 1994: 330.

⁷² Sartori, 1986/87: reg. 57, c. 204 v., A.S.Ve.

⁷³ Petrić, 1994: 324-325.

89

90

91

SL. 89. Ostaci prilaznog stubišta obrambenom ophodu u sredini južnog zida Palače

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 89. Remains of staircase leading to the chemin de ronde in the middle of the south Palace wall

SL. 90. Pristup obrambenom ophodu i podebljanje istočnog zida Palače izvedeno za vrijeme kneza Barbara

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 90. Approach to the chemin de ronde and the thickening of the east Palace wall built in the reign of Magistrate Barbaro

SL. 91. Grb obitelji Barbaro ugrađen u zadebljanje istočnog zida Palače

Izvor • Source
Fototeka MC-a

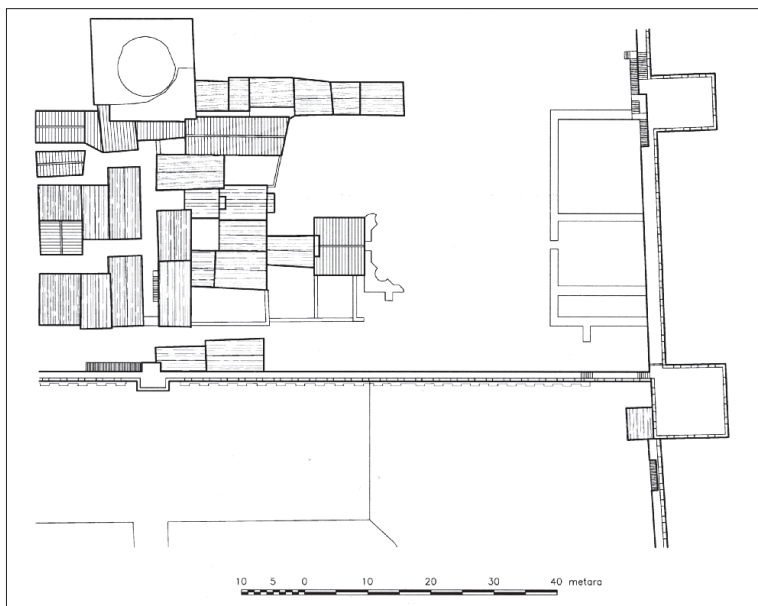
FG. 91. Arms of the Barbaro family, built into the thickening of the east Palace wall

Klare, uz čiji oltar sv. Nikole djeluje bratovština pomoraca (vizitatori Priuli 1603., god., de Dominis 1604. god. i Cosmi 1683. god.⁷⁴). U matrikuli bratovštine pomoraca, koja se datira u sredinu XV. stoljeća, stoji da se dio novca utroši na pokrivanje crkve sv. Nikole de Sdoria.⁷⁵ Nad zapadnim pročeljem kapele sv. Nikole, prilikom popravka krova, izgrađen je zvonik na preslicu, čija je baza sačuvana do danas na izvornome mjestu. Na bazi zvonika tragovi su triju pilona i zarezni konopa dvaju zvona. Budući da je baza zvonika s tragovima pilona na visinskoj koti +20,75 m, a vrh kruništa ophoda nad južnim zidom na koti +17,66 m, zvonik je bio vidljiv s brodova u staroj luci sv. Nikole.

Tekst iz odluke Senata o kućama "koje su u ruševnom stanju", a dodjeljuju se klarisama, te o onima koje je trebalo kupiti za proširenje

⁷⁴ Petrić, 1989: 275.

⁷⁵ Petrić, 1994: 326.

SL. 92. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače početkom XVI. stoljeća - floorct

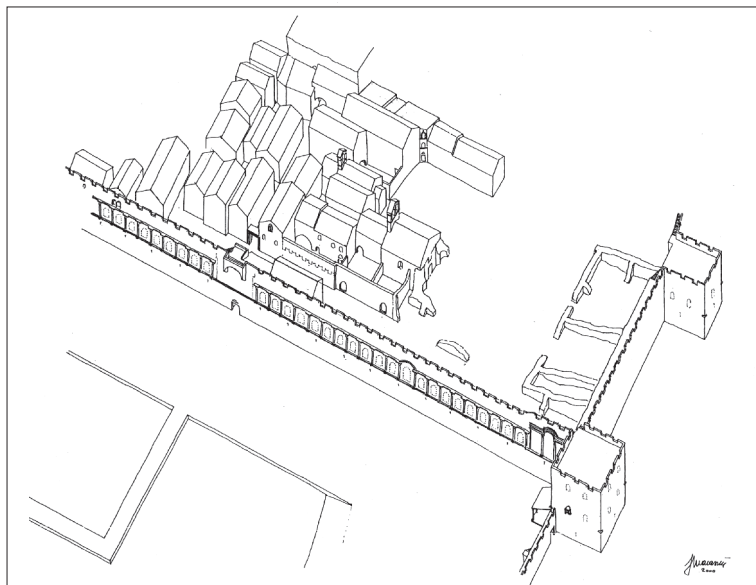
Crtež • Drawing by
S. Buble, 2000.

FG. 92. Southeast part of Diocletian's Palace at the beginning of the 16th c. - ground plan

SL 93. Jugoistočni dio
Dioklecijanove palače
početkom XVI. stoljeća

Crtež • Drawing by
J. Marasović, 2000.

FG. 93. Southeast part of
Diocletian's Palace at the
beginning of the 16th c

samostana, odnosi se na dvorište 13A, kuće 13B i 13C, te dvije kuće zapadno od njih na istočnoj strani ulice koja iz vestibula vodi prema jugu. Taj je sklop na sjevernoj strani graničio s crkvom sv. Andrije. Iz dokumenta od 24. svibnja 1442. vidi se da do tada još uvijek nije kupljena kuća, te "neki zidovi bez krova" za proširenje i dogradnju samostana, pa se splitskom knezu naređuje da se pobrine za navedenu kupnju, kao i za popravak kapele i nabavu zvona. Osim popravka crkvenog krova i gradnju zvonika na preslicu, jedan od prvih graditeljskih zahvata u sklopu samostana jest premoštenje uskoga i kratkog dijela ulice između dogradnje pred crkvom sv. Nikole i kuća 13B i 13C. Na taj je način crkva sv. Nikole povezana sa samostanom, te je omogućen izravan pristup pjevalištu crkve s prvog kata samostana kroz nekadašnji antički prozor koji se sačuvao do danas. U novoj funkciji klauzure samostana javni je prolaz od crkve preko stubišta u dvorištu 15A do južnih vrata Palače prema luci bio neodrživ, pa je dvorište 15A zasuto. S ophoda nad južnim zidom Palače moglo se vidjeti dvorište samostanske klauzure, pa je dekorativno krunište južnog zida dvorišta 13A zazidano, a sam zid povišen (što se može vidjeti i danas) te produžen prema istoku. Na taj je način samostanski sklop s južne strane potpuno ograđen. Do danas su se u tom zidu djelomično sačuvala dvojica gotička vrata: zapadna su vodila u samostan, a istočna u crkveno dvorište.

SL 94. Dio antičkog zida i
pete svoda između
prostorije 19B i hodnika 20
prevrnut na tadašnji nasip
prema zapadu - tragovi
rušenja nadbiskupske
palače 1506. god. -
istraživanja 1992. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 94. Part of the Roman
wall and the impost
between hall 19B and
corridor 20, overturned
westward onto the fill -
traces of pulling down the
archbishop's palace in
1506 - research in 1992

SL 95. Izmaknuti blokovi zida
između prostorije 19B i
hodnika 20 - tragovi rušenja
nadbiskupske palače 1506.
god. - istraživanja 1992. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 95. Displaced blocks of
wall between hall 19B and
corridor 20 - traces of pulling
down the archbishop's
palace in 1506 - research in
1992

SL. 96 Jugoistočni dio
Dioklecijanove palače
sredinom XVI. stoljeća -
tlocrt

Crtež • Drawing by
S. Perojević, 2000.

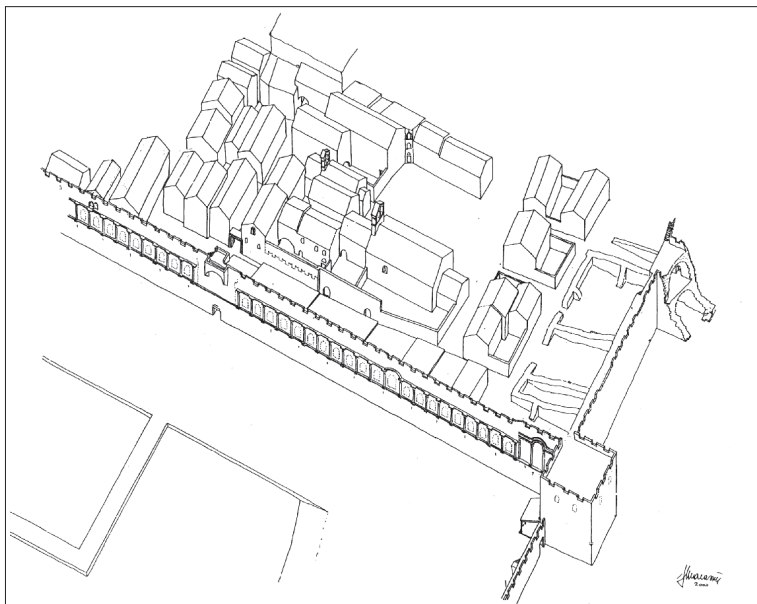
FG. 96. Southeast part of
Diocletian's Palace in the
mid-16th c. - ground plan

■ Obrambeni ophod / Chemin de ronde

Godine 1448. zahtjeva se da se ojačaju (*infortir*) i utvrde (*mettere in fortezza*) zidovi Dioklecijanove palače (*muro antichissimo*) jer prijete da se sruše i jer okolo nema utvrda.⁷⁶ Antički zidovi Palače ojačani su i popravljeni sredinom XV. stoljeća, u vrijeme kneza Barbara,⁷⁷ čiji je grb tom prilikom ugrađen na nekoliko mjesta s unutrašnje strane zidova. Gornji dijelovi sjevernoga i istočnog zida Dioklecijanove palače tada su ojačani s unutarne strane do debljine njihova donjeg dijela, te je tako proširen obrambeni ophod (debljina zida zajedno s kruništem iznosila je 2,60 m). Tom je prilikom kod

76 Gennaio 1448, Senato Mar. reg.3 c.96, A.S.Ve, "il muro antichissimo che cinge la città di Spalato minaccia rovina. Si chiede quindi di "... poter infortir e mettere in fortezza li muri e le torri di quella vs. città, stando de bisogno a podirse meglio difendar contro i nemici, non havendo forti intorno..."; Sartori, 1986-87: 6.

77 Ne zna se točno o kojem je knezu riječ, Donatu Barbaru (1449-1451) ili Matiteu Barbaru (1458-1461).

SL. 97. Jugoistočni dio
Dioklecijanove palače
sredinom XVI. stoljeća

Crtež • Drawing by
J. Marasović, 2000.

FG. 97. Southeast part of
Diocletian's Palace in the
mid-16th c.

SL 98. Crkva sv. Klare - originalni pod otkriven nakon skidanja slojeva poda iz 1928. god. - istraživanja 1963. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 98. St Clare's church - original floor discovered after removing the floor from 1928 - research in 1963

SL 99. Crkva sv. Klare - grobna ploča obitelji Arneri ispod koje je pronađen sarkofag nadbiskupa Ivana

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 99. St Clare's church - tombstone of the Arneri family under which Archbishop Ivan's sarcophagus was found

SL 100. Crkva sv. Klare - arh. snimka poda s grobnim pločama iz 1963. god.

Izvor • Source
Planoteka GN-a

FG. 100. St Clare's church - architectural survey of the floor with tombstones, made in 1963

SL 101. Crkva sv. Klare - najstarija grobna ploča Lorenca Bacha Perugina iz 1570. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 101. St Clare's church - the oldest tombstone of Lorenzo Bacho Perugina from 1570

južne pravokutne kule na istočnom zidu sagrađeno stubište kojim se penjalo na ophod. Krunište nad istočnim dijelom južnog zida uvelike je sačuvano, a nad zapadnim je dijelom pretežito porušeno.

3.6. Početak XVI. stoljeća / Beginning of 16th c.

Rušenje antičkih građevina u jugoistočnom dijelu Palače, koje je započelo u XIII. stoljeću, nastavilo se početkom XVI. stoljeća. Tada su materijalom od rušenja potpuno zatrpani podrumi koji će dugo vremena biti zaboravljeni.

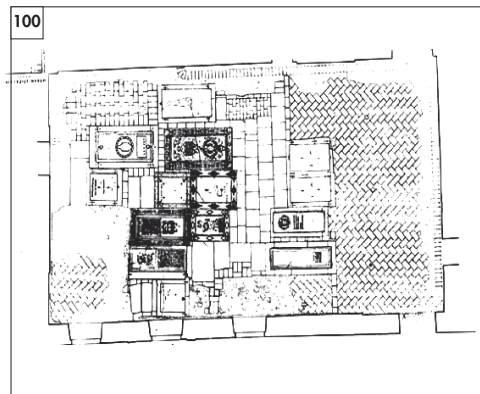
■ Nadbiskupska palača / Archbishop's palace

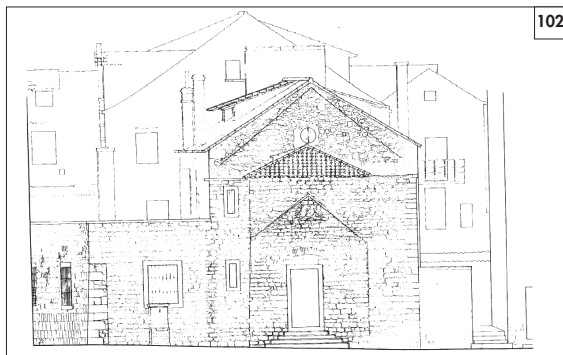
Nadbiskupska palača, za koju Farlati kaže da je bila uzorita zbog starosti i velike ljepote pala je žrtvom požara u noći između 30. i 31. prosinca 1506. godine, a s njom su izgorjeli mnogi originalni povijesni dokumenti. Nakon toga nadbiskupi su stanovali po privatnim kućama⁷⁸. Ta stara nadbiskupska zgrada bila je u ruševinama i sasvim zapuštena još 1579. godine, kada je u Splitu boravio apostolski vizitator Valier, a tek je nadbiskup Bonifacij Albano (1668 -1678) godine 1668. dao ukloniti te stare ruševine, a sjeverno od katedrale sagrađio iz temelja novu građevinu⁷⁹ koja se "*ni veličinom ni ljepotom nije mogla usporediti sa starom*".⁸⁰

Prema rezultatima istraživanja iz 1996. godine, gornji dio podrumskog zida između prostorija 19B i 20, zajedno s petom svodova, pao je i našao se pomaknut za oko dva metra prema zapadu, na mjestu jugoistočnog ugla nekadašnje prostorije 18B⁸¹, a veliki kameni blokovi donjeg dijela tog zida izvaljeni su iz svog ležišta. Da je razina nasipa u prostoriji 19B u to vrijeme bila na koti od oko +3,00 m dokazuje činjenica da su se pomaknuli samo oni kameni blokovi koji su bili iznad te kote. Takav pomak mogla je prouzročiti samo velika sila (srušena masa zida teža je od sto tona). Očito je da je prilikom požara 1506. godine zapadni zid nadbiskupske palače (prizemlja antičke prostorije 21B) pao na svod prostorije 20, zbog čega se srušio i pomaknuo dio zida između prostorija 19B i 20 u supstrukcijama prema zapadu.

■ Samostan sv. Klare / St Clare's convent

Napuštanjem konzistorija, arhiđakonata i kapele sv. Marije, nekadašnji se triklinij pretvara u ruševine kojima se koriste klarise kako bi proširile naslijeđenu crkvu sv. Nikole. Materijalom od rušenja izravna se teren i na taj način stvaraju uvjeti za novu izgradnju.

102

103

Općinsko upraviteljstvo u Splitu izvadilo je godine 1926. iz zida općinske zgrade u Severovoj ulici 1 kamenu kustodiju. Ona se prema stilskim odlikama može datirati na kraj XV. stoljeća, a prema A. Duplančiću pripadala je crkvi sv. Andrije.⁸²

3.7. Sredina XVI. stoljeća / Mid 16th c.

■ Samostan sv. Klare / St Clare's convent

Produljenjem crkve sv. Nikole prema istoku, na prostor nekadašnje sinagoge Sdorium, nastala je nova jednobrodna crkva sv. Klare, s apsidom i sakristijom na istočnoj strani te ulazom sa sjeverne strane. Kako je najstarija grobna ploča u podu crkve⁸³ ona Lorenza Bracha Perugina iz 1570. godine, crkva je sigurno sagrađena prije tog datuma. Portal na sjevernoj strani crkve sličan je portalima dviju kapela u protironu na peristilu (istočna iz 1544. godine, a zapadna iz 1650. godine). Ulaz u samostan u tom je vremenu također sa sjeverne strane.

Kao što je već rečeno, apostolski vizitator A. Valier pohodio je 1579. crkve sv. Klare i sv. Andrije⁸⁴. Crkva sv. Klare u to vrijeme ima tri oltara: veliki oltar posvećen sv. Klari, s vrijednom palom, oltar sv. Nikole koji drži istoimena bratovština, i još jedan oltar sv. Klare s drvenom *prilikom* (*cum imagine lignea*). U tijesnom je i siromašnom samostanu koji se uzdržava milostinjom živi 13 koludrica. Klarise mole vizitatora za dozvolu gradnje prostorija iznad crkvice sv. Andrije na njihov trošak.

■ Nova izgradnja / New construction

Rušenjem nekadašnjeg arhiđakonova stana proširen je prostor uz južni zid Palače. Stoga se nove kuće koje se grade uz južni zid šire na taj novodobiveni prostor. Svoj konačni tlocrtni gabarit te su građevine dobile u XVII. stoljeću.

Prostor između ruševina nadbiskupske palače (za koje znamo da 1579. godine još nisu uklonjene) i nove crkve sv. Klare, nastao zasipanjem nakon velikih rušenja početkom XVI. stoljeća, postupno se počinje izgrađivati. Tu niču dva reda kuća u smjeru sjever - jug. Te se nove kuće grade bez poštovanja rimskog rastera (podrumske su prostorije tada zatrpane).

Po svojim stilskim obilježjima kuće su morale biti renesansne. Kako se nijedna renesansna kuća nije sačuvala do vremena nakon Drugoga svjetskog rata, kada su započeti istraživački radovi, može se zaključiti da su se te kuće sukcesivno gradile i rušile. Razlog tome

SL 102. Arhitektonska snimka istočnog pročelja sklopa nekadašnjeg samostana sv. Klare iz 1961. god. (vide se tragovi krova stare crkve i apside)

Izvor • Source
Planoteka GN-a

FG. 102. Architectural survey of the east façade of the former complex of St Clare's convent, made in 1961 (traces of the old church roof and apse can be seen)

SL 103. Crkva sv. Klare - renesansni portal na sjevernom zidu

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 103. St Clare's church - Renaissance portal on the north wall

78 Katić, 1956: 139.

79 Novak, 1957b: 451.

80 Katić, 1956: 139.

81 Srušeni dio antičke strukture na tome mjestu ne može biti dio prostorije 18B jer je ona, kao što je prije utvrđeno, potpuno srušena u XIV. stoljeću.

82 Duplančić, 1995: 29.

83 Prilikom istraživanja radova 1961. godine snimljene su nadgrobne ploče u podu crkve. Nakon rušenja crkve, a pri iskapanjima dvorana trinklinja, ploče su pohranjene u podrmsku prostoriju 13F, a danas su zajedno s ostalim kamenim nalazima iz jugoistočnog sektora, smještene u podrmskoj prostoriji 10.

84 Petrić, 1994: 329.

SL. 104. Kruna bunara u dvorištu Urbanističkog zavoda

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 104. Wellhead in the courtyard of the Town Planning Institute

je različito slijeganje temelja jer su kuće dijelom utemeljene na antičkim zidovima, a dijelom na visokom nasipu. Prilikom istražnih radova na sektoru VI. godine 1970. i 1971, na jugoistoku sektora, ispod temelja kuće iz XIX. stoljeća, pronađeni su temelji kuće iz XVI. stoljeća⁸⁵.

Na prostoru sjeverno od nove crkve sv. Klare još nema nove izgradnje. Taj se prostor u vizitaciji iz 1625. godine spominje kao trg (vidjeti poglavlje *Sredina XV. stoljeća*).

■ Obrambeni ophod / Chemin de ronde

Obrambeni gradski zidovi, kao i obrambeni ophod s kruništem, bili su neodržavani i zapušteni. Tako je 1561. godine srušeno 60 *passi* zida prema luci koje je trebalo popraviti.⁸⁶

Godine 1569, kada se Split trebao pripremiti na obranu zbog opasnosti od turske navale, bedemi su bili u tako bijednom stanju “*da nije bilo moguće po njima hodati ni po danu, a kamoli po noći*”. Gotovo potpuno razrušenu kulu sa strane Sv. Dominika splitski knez Andrea Michiel dao porušiti 1573. godine⁸⁷ jer je kroz nju neprijatelj mogao bez muke ući u grad. Na mjestu porušene kule popravljen je zid u visini ostalih bedema, a svi su bedemi popravljeni tako da se moglo hodati uza zid oko grada.⁸⁸

3.8. Početak XVIII. stoljeća / Beginning 18th c.

Izgled jugoistočnog dijela Palače početkom XVIII. stoljeća može se rekonstruirati prema crtežima tlocrta grada Splita i pogleda na grad s Marjana G. Justera iz 1708. godine.

Ruševine nadbiskupske palače očišćene su za vrijeme nadbiskupa Albana 1668. godine. Kao što se vidi na Justerovu planu, uz sklop kuća koji je otprije nastao na prostoru između nekadašnjih ruševina nadbiskupske palače i crkve sv. Klare, prema istoku je sagrađen još jedan niz kuća. Te kuće djelomično zadiru u prostor nekadašnje nadbiskupske palače, a između njih i istočnog zida ostao je neizgra-

85 Marasović, J. i sur., 1972: 36.

86 21 febbraio 1561, Seanto Mar, reg. 35 c. 162, A.S. Ve.; Sartori, 1986/87: 19.

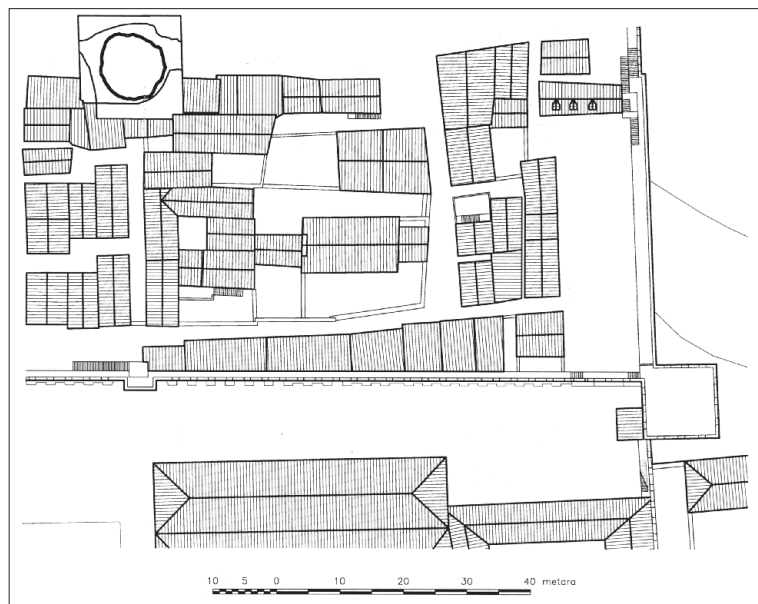
87 28 maggio 1573, Collegio Relazioni, b.72, Relazion del Conte di Spalato Andrea Michiel, A.S.Ve.; Sartori, 1986/87: 21.

88 Novak, 1957b: 71.

SL. 105. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače početkom XVIII. stoljeća - tlocrt

Crtež • Drawing by
S. Perojević, 2000.

FG. 105. Southeast part of Diocletian's Palace at the beginning of the 18th c. - ground plan

den prostor. Taj neizgrađeni prostor uočava se i na Santinijevu crtežu iz 1666. godine, no na Justerovu je planu on crtkanom linijom podijeljen na prostor ulice i prostor vrta uz istočni zid Palače koji je označen trima stablima.

Kao što se iz Santinijeva crteža vidi, tijekom XVII. stoljeća na središnjem dijelu trga sjeverno od samostana sv. Klare nastaje blok kuća. Isti, već oblikovan blok i ulice položene u smjeru istok - zapad prikazan je i na Justerovu crtežu.

■ Samostan sv. Klare i crkva sv. Andrije /
St Clare's convent and St Andrew's church

Iz Justerova se crteža vidi da je samostan sv. Klare proširen prema zapadu na kuću s istočne strane ulice u osi Palače, te je tako zauzeo i južni dio te ulice.

Apostolski je vizitator M. Priuli 1603. godine⁸⁹ osim samostana i crkve sv. Klare posjetio i crkvu sv. Andrije. Nad tom bogomoljom bile su prostorije samostana. Naređeno je da se crkva s unutrašnje strane zazida, a vrata otvore s vanjske, da se popravi oltar i posveti sv. Andriji. Ostalo prepušta na izbor koludricama sv. Klare.

Splitski nadbiskup M. de Dominis obavlja vizitaciju samostana i crkve sv. Klare 1604. godine (v. poglavlje *Početak XIII. stoljeća*). Na velikom oltaru je "krasan tabernakul". Špominje se i oltar sv. Klare, a oltar sv. Nikole je pod upravom bratovštine mornara. Posjetio je i kapelu sv. Andrije kojom se služe koludrice sv. Klare. U crkvi sv. Klare franjevci s Poljuda svakog dana služe sv. misu, a bratovština sv. Nikole brine se da se nedjeljom slavi sv. misa na oltaru sv. Nikole.

Prilikom istražnih radova u podu crkve sv. Klare 1963. godine (na mjestu nekadašnje kapele sv. Nikole, odnosno poviše svoda antičke prostorije 16B u visini hipokausta) pronađeni je sarkofag nadbiskupa Ivana II. (B. Gabričević datira ga u X. stoljeće⁹⁰). Taj je sarkofag bio djelomično poznat i prije. Farlati navodi da ga je obitelj Arneri 1618. godine prenijela iz prostora periptera katedrale.

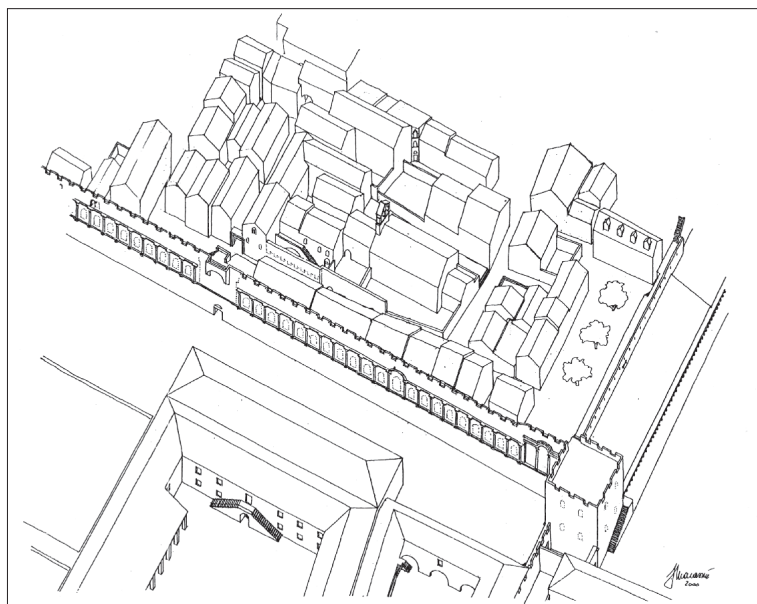
SL 106. Renesansna kustodija pronađena prilikom radova na uređenju Gradske parne kupelji u Severovoj ulici

Izvor • Source
A. Duplančić, 1995: 31.

FG 106. Renaissance pyx found during work on the Town Steam Baths in Severova street

89 Petrić, 1994: 329.

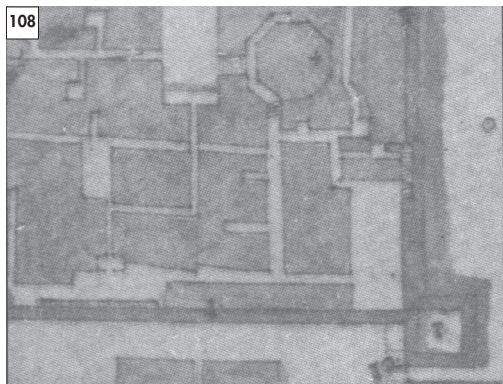
90 Gabričević, 1960: 87-103.

SL 107. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače početkom XVIII. stoljeća

Crtež • Drawing by
J. Marasović, 2000.

FG 107. Southeast part of Diocletian's Palace at the beginning of the 18th c.

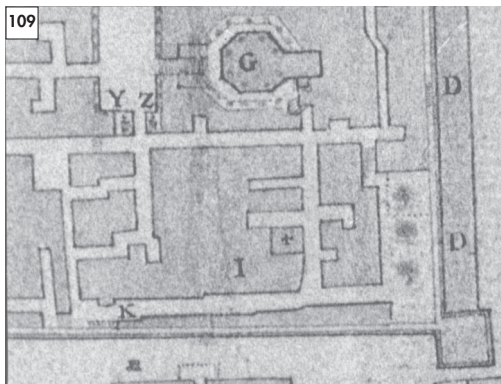
SL 108. Detalj crteža G. Santinija iz 1666. god.

Izvor • Source
Muzej grada Splita
FG. 108. Detail of G. Santini's drawing from 1666

SL 109. Plan Splita, G. Juster, 1708. god. - detalj

Izvor • Source
Kečkemet, D. (1981), Plan i veduta Splita iz početka osamnaestoga stoljeća, Kulturna baština 11-12: 90.

FG. 109. Split town plan, G. Juster, 1708 - detail

Najiscrpniji opis crkve i samostana sv. Klare nalazimo u već spomenutoj vizitaciji Oktavijana Garzadorija iz 1625. godine (v. poglavlje *Sredina 15. stoljeća*). On je pregledao sveti oltarski sakrament koji se “dolično čuva u drvenom pozlaćenom svetohraništu, pohranjen u srebrnoj pozlaćenom posudici”. Dao je odrješene mrtvima. Zatim je pregledao veliki kameni oltar, dobro opremljen i neposvećen, s doličnom slikom (*decenti iconia*) i drugom potrebnom opremom. Pregledao je također kameni oltar sv. Nikole, dolično opremljen prikladnom slikom (*convenienti iconia*). Oltar je pripadao laičkoj bratovštini pomoraca, koji o svom trošku uzdržavaju oltar i svoga kapelana. Pregledao je oltar sv. Klare od kamena, ali još neposvećen, opremljen također doličnom slikom (*decentique iconia*). Pregledao je i samu crkvu (*corpus ecclesiae*), koja je, doduše, stara, ali dobro zidana. Liturgijsko ruho i namještaj bili su u redu. Zatim je sa svoja dva suradnika ušao u klauzuru, gdje su ga dočekale opatica i kolu-drice, ušao je u kor i pošto je izmolio običajne molitve, ušao je i u blagovaonicu, koja je ujedno mjesto kapitula (*locus capituli*). Tu je održao poticajni govor i nakon molitve podijelio opće odrješene, saslušao i razumio sve potrebe samostana i redovnica.

Pošto je pregledao samostan sa svim prostorijama, naredio je sljedeće: da se popravi prozor na vrhu krova, i to s južne strane, da se učvrsti drvenom rešetkom, da se zatvori prozorčić na istočnoj strani toga prozora, da se zakloni istočni prozor na tom krovu na način kako je vizitator naredio opatici i prokuratorima, da se postavi brava i ključ na drvenoj rešetki kojom se zatvara gornje samostansko potkrovlje prema suncu te da se zaštite željeznom ogradom dva prozora koja gledaju u predvorje nadbiskupske palače.

Oktavijan Garzadori odredio je da se na trošak samostana postavi pregradni zid između lađe crkve sv. Andrije i njezina pjevališta. Kad crkva dobije svjetovnu namjenu, neka se oltar stavi uz pregradni

SL 110. Južni dio istočnog zida Palače popravljen 1601. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a
FG. 110. Southern part of the east Palace wall, repaired in 1601

SL 111. Ploča postavljena na istočni zid Palače prilikom popravka 1601. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a
FG. 111. Tablet placed on the east Palace wall after repairs in 1601

zid pjevališta, a vrata prema trgu, gdje se sada nalazi oltar, zatvore daskama o trošku samostana, da se na blagdan sv. Andrije bez teškoća može služiti misa. Crkva sv. Andrije ušla je u sastav samostana - O. Garzadori je ustupa časnim sestrama za parlatorij.

Nakon što je nekadašnja kapela sv. Andrije pretvorena u prostoriju za razgovor u sklopu samostana, u crkvi sv. Klare postavljen je oltar posvećen sv. Andriji, te se štovanje tog sveca nastavilo u crkvi sv. Klare.⁹¹

U baroknom razdoblju crkva sv. Klare pokrivena je novim dvo-strešnim krovom. Apsida je dograđena i natkrivena bačvastim svodom te pokrivena trostrešnim krovom. Na njezinu sjevernom i južnom zidu otvoren je po jedan prozor s polukružnim nadvojem. Između broda crkve i apsida sazidan je novi trijumfalni luk.

■ Obrambeni ophod / Chemin de ronde

Do sredine XVII. stoljeća gradske se zidine više puta popravljaju i obnavljaju. Kao što je već spomenuto, istočni i sjeverni zid ojačani su s unutarne strane sredinom XV. stoljeća. No dio istočnog zida između južne pravokutne i jugoistočne kule izvorno je u svom gornjem dijelu građen tehnikom *opus mixtum* (v. poglavlje *Godina 305.*), te se njegovo vanjsko lice s vremenom oštetilo. Stoga je ono 1601. godine obloženo kamenom, a na njegovu vrhu nije izvedeno krunište već su izgrađene uske puškarice. Tom je prigodom u zid ugrađena kamena ploča s datumom.

O stanju gradskih utvrda govore dokumenti iz prepiske splitskih knezova s venecijanskim Senatom. Tako se 1610. godine navodi kako je potrebno popraviti dio zida prema moru (južni zid) te izgraditi stražarnicu na jugoistočnoj kuli;⁹² 1611. godine navodi se da treba popraviti ophod po zidovima, a osobitu pozornost treba pridati upravo zidovima koji gledaju na lazarete;⁹³ 1619. godine navodi se da treba restaurirati kulu Arsanu (jugoistočnu kulu). Godine 1624. upozorava se da zidine Splita u jugoistočnom uglu

SL 112. Barokni trijumfalni luk nove apsida crkve sv. Klare - istraživanja 1964. god.

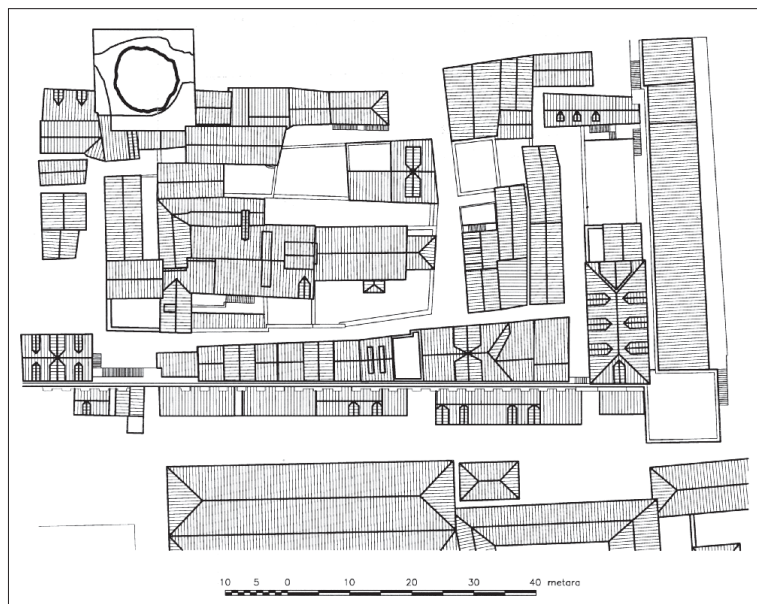
Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 112. Baroque triumphal arch of the new apse in St Clare's church - research in 1964

91 Vizitacija nadbiskupa Cosmija iz 1684. godine; Petrić, 1994: 330.

92 24 settembre 1610, Collegio Relazioni, b.72, relazione di Andrea Ranier; Sartori, 1986/87.

93 10 aprile 1611, Dispacci dei Rettori di Dalmazia al Senato, b. 10, relazione di Marino Mudazzo Conte e Capitano di Spalato, A.S.Ve.; Sartori, 1986/87.

SL 113. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače sredinom XIX. stoljeća - tlocrt

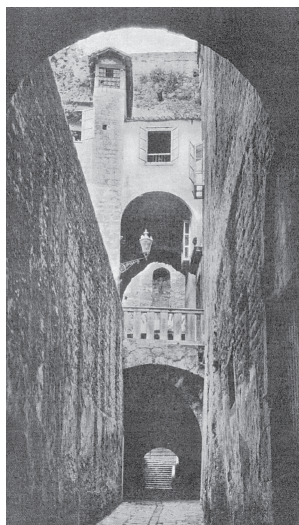
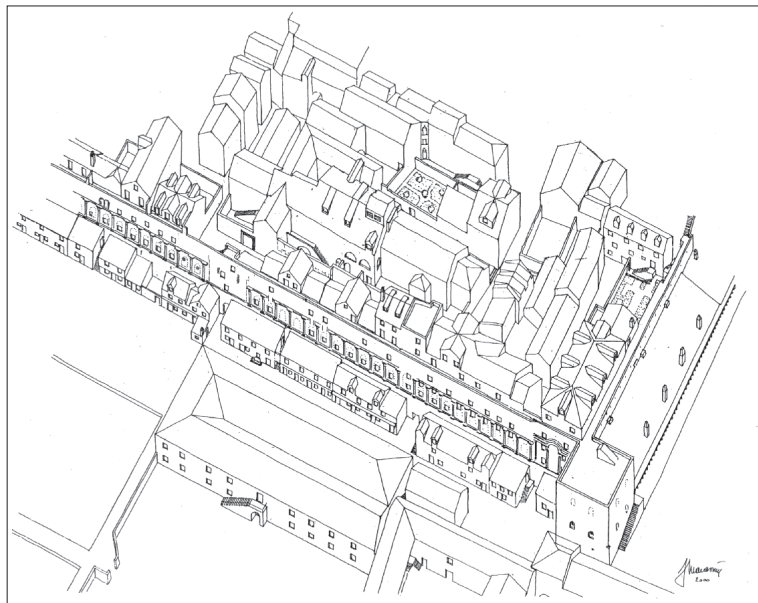
Crtež • Drawing by
S. Perojević, 2000.

FG. 113. Southeast part of Diocletian's Palace in the mid-19th c., ground plan

SL. 114. Jugoistočni dio
Dioklecijanove palače
sredinom XIX. stoljeća

Crtež • Drawing by
J. Marasović, 2000.

FG. 114. Southeast part of
Diocletian's Palace in the
mid-19th c.

SL. 115. Pogled na vestibul
iz ulice Grote

Izvor • Source
Hébrard, 1912: 117.

FG. 115. View of the
Vestibule from Ulica Grote

(*canton vecchio*) prijete rušenjem, a ujedno treba popraviti i kulu Arsanu. Godine 1627. opet se zahtijeva popravak zidina jer ugrožavaju sigurnost grada.⁹⁴

Stari gradski zidovi ne mogu zaštititi grad, te je sredinom XVII. stoljeća izgrađen novi sustav utvrda oko grada, koji se tijekom dvadeset godina tri puta usavršavao⁹⁵. Nakon završetka utvrđivanja srednjovjekovni zidovi više nemaju obrambenu funkciju te zbog neodržavanja propadaju.

3.9. Sredina XIX. stoljeća / Mid 19th c.

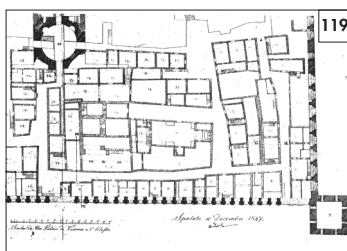
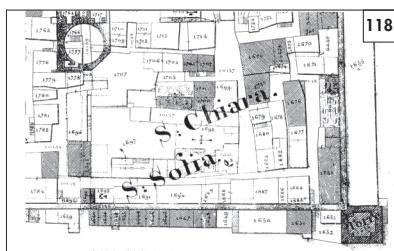
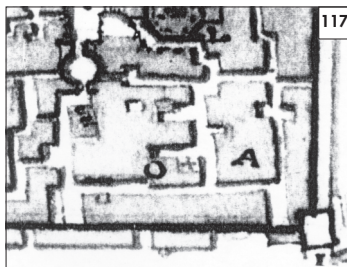
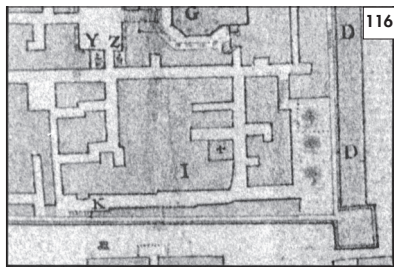
Najviše podataka o izgledu jugoistočnog dijela Palače sredinom XIX. stoljeća nalazimo u crtežima V. Andrića te u Katastarskom planu Splita iz 1831. godine. Knjiga koja prati katastarsku mapu iz 1831. osim podataka o vlasništvu (kadikad i o namjeni) građevina, daje podatke o površini prizemlja i visini građevina, o pripadajućim dvorištima, cisternama i vanjskim stubištima. Stoga je moguće rekonstruirati izgled kuća u tom vremenu. Osim toga, sačuvani su i crteži ili projekti kuća različitih autora.

Na Andrićevu poprečnom presjeku kroz južni dio Palače (na tabli V) iz 1846. godine⁹⁶ vidi se da ulica Grote ide u smjeru sjever - jug na razini supstrukcija, a nad njezinim središnjim dijelom nema antičkog svoda. (Taj dio svoda obnovljen je tek 1963. godine, a izgradnjom svoda nastala je poljana Iza vestibula.) I na austrijskoj katastarskoj mapi iz 1831. godine vidi se da nad središnjim dijelom te ulice nema svoda. Vrijeme urušavanja svoda može se utvrditi usporedbom Justerova crteža iz 1708. godine na kojemu je zabilježen srednjovjekovni raspored kuća i crtež F. Gironcija iz 1784. godine na kojemu se vidi promjena u rasporedu kuća na tom prostoru. Dakle, dio svoda supstrukcija nekadašnje antičke dvorane 11A urušio se između 1708. i 1784. godine. Tom su se prilikom sa svodom srušile i kuće na središnjem dijelu ulice koja je iz vestibula vodila prema jugu. Na mjestu porušenih kuća između 1784. (Gironcijev

⁹⁴ 5 giugno 1630, Prov.ri da Terra e da Mar, f.1153, Discorso sopra la città di Spalato del Cavalier Antoine de Ville, A.S.Ve.; Sartori, 1986/87.

⁹⁵ Marasović, J., 1996: 223-244.

⁹⁶ Kečkemet, 1993: sl. 50.

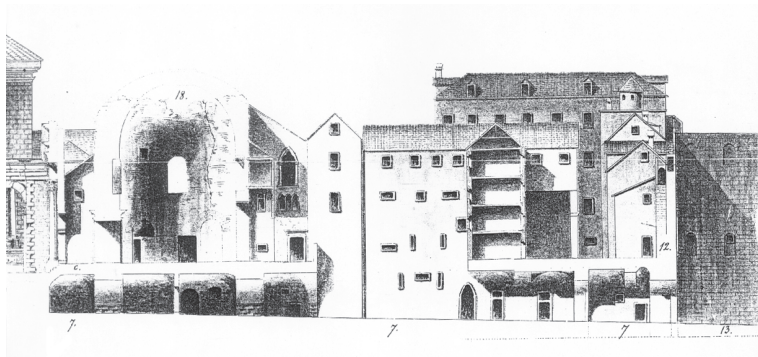
plan) i 1831. godine (austrijski katastar) sagrađena je prizemnica u državnom vlasništvu. U austrijskom katastru označena je kao “*Scuola ad uso delle fancule a piantereno*” (kat. br. 1695). Ta je kuća srušena između 1847. godine (Andrićev plan) i 1878. godine (reambulacija katastra).

Na zapadnoj strani bloka sjeverno od crkve sv. Klare smješten je samostanski povrtnjak, a na istočnoj su strani dvije kuće. Blok istočno od crkve sv. Klare, kao i onaj uz južni zid, preobražava se dogradnjom postojećih kuća ili potpunim rušenjem starih kuća, te gradnjom novih i većih na njihovu mjestu.

U samom jugoistočnom kutu Palače sagrađena je tijekom 18. stoljeća trokatnica.

■ Samostan sv. Klare / St Clare's convent

Josip II. svojim je carskim dekretima ukinuo brojne samostane. Između 1797. i 1815. godine (za austrijske vladavine 1797 - 1806, te za francuske vlasti 1806 - 1814) prostori nekadašnjih samostana dobivaju civilnu ili vojnu namjenu.

SL 116. Plan Splita, G. Juster, 1708. god. - detalj

Izvor • Source
Keckemet, D. (1981.), Plan i veduta Splita iz početka osamnaestoga stoljeća, Kulturna baština 11-12: 90.

FG. 116. Split town plan, G. Juster, 1708 - detail

SL 117. Plan Splita, P. Gironci 1784. god. - detalj

Izvor • Source
Božić-Bužančić, D. (1989.), Još jedan tlocrt Splita iz 1784. godine, Prilozi povijesti umjetnosti Dalmacije 89: 221-227.

FG. 117. Split town plan, P. Gironci, 1784 - detail

SL 118. Katastarski plan Splita iz 1831. god. - detalj

Izvor • Source
Povijesni arhiv u Splitu, Arhiv mapa

FG. 118. Split cadastral plan from 1831 - detail

SL 119. Plan južnog dijela Dioklecijanove palače, Andrić, 1847. god. - detalj

Izvor • Source
Uprava za zaštitu kulturne baštine - Konzervatorski odjel Split, arhiv

FG. 119. Plan of the south part of Diocletian's Palace, Andrić, 1847 - detail

SL 120. Otvor u svodu središnje dvorane - Presjek kroz Dioklecijanovu palaču, Andrić, 1846 - detalj

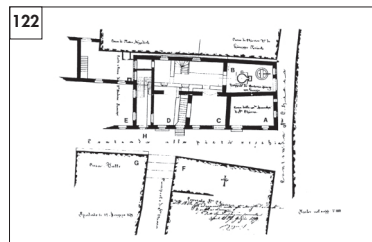
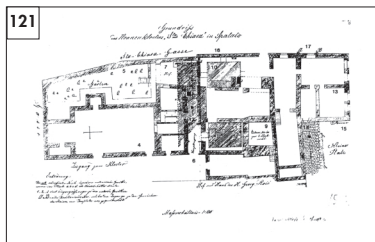
Izvor • Source
Uprava za zaštitu kulturne baštine - Konzervatorski odjel Split, arhiv

FG. 120. Opening in the vault of the central hall - Section Through Diocletian's Palace, Andrić, 1846 - detail

SL 121. Tlocrt prizemlja samostana sv. Klare krajem XIX. stoljeća

Izvor • Source
Uprava za zaštitu kulturne baštine - Konzervatorski odjel Split, arhiv

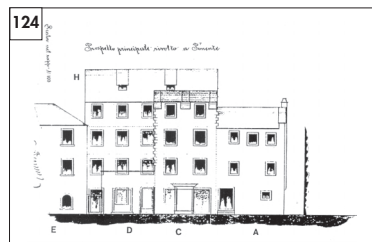
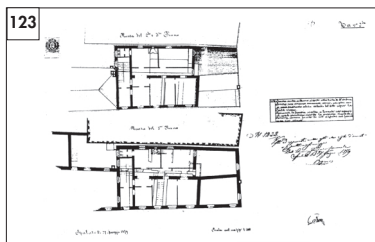
FG. 121. Ground plan of St Clare's convent at the end of the 19th c.

SL 122. Nacrt za pregradnju kuće Minigo istočno od crkve sv. Klare, 1879. - tlocrt prizemlja

Izvor • Source
Uprava za zaštitu kulturne baštine - Konzervatorski odjel Split, arhiv

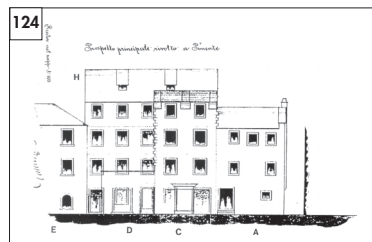
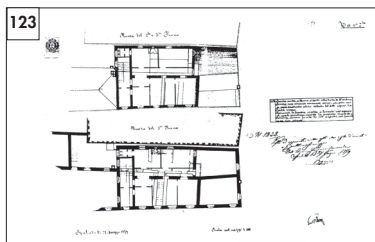
FG. 122. Design for reconstructing the Minigo House east of St Clare's church, 1879 - ground plan of the ground floor

SL 123. Nacrt za pregradnju kuće Minigo istočno od crkve sv. Klare, 1879. - tlocrt katova

Izvor • Source
Uprava za zaštitu kulturne baštine - Konzervatorski odjel Split, arhiv

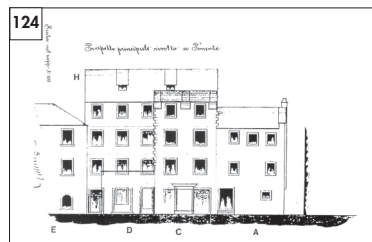
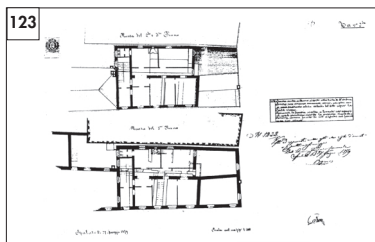
FG. 123. Design for reconstructing the Minigo House east of St Clare's church, 1879 - ground plans of the upper floors

SL 124. Nacrt za pregradnju kuće Minigo istočno od crkve sv. Klare, 1879. - zapadno pročelje

Izvor • Source
Uprava za zaštitu kulturne baštine - Konzervatorski odjel Split, arhiv

FG. 124. Design for reconstructing the Minigo House east of St Clare's church, 1879 - west facade

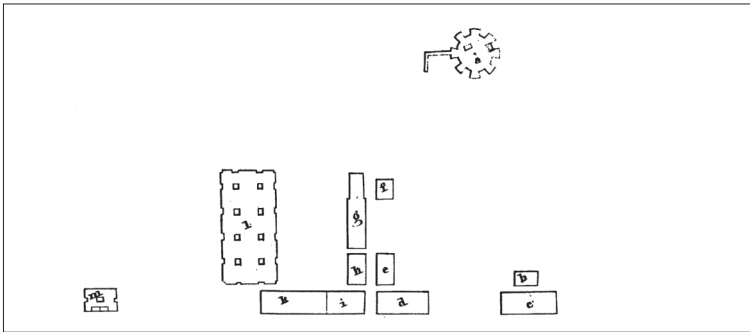

Za daljnji opstanak klarisa u njihovom samostanu presudna je bila činjenica da u njemu od 1824. godine djeluje prva ženska osnovna škola u Splitu koju sve do 1869. vode koludrice.⁹⁷ U pripremanju za otvorenje škole tijesni je samostan trebalo proširiti. Škola je djelovala u već spomenutoj prizemnici državnog vlasništva sa zapadne strane samostana, nad ulicom Grote. Više su puta redovnice tražile proširenje prostorija potrebnih za školu; tako se 1833. godine planira dogradnja škole, no ona zbog nedostatka novca nije izvedena. Pokrajinska je vlada problem nedostatka prostora za školu pokušala riješiti i nagovaranjem koludrica da dio svojih prostorija ustupe školi. Biskup Pavao Miošić na to je 1834. godine obišao samostan i izvijestio pokrajinsku vladu kako takvo rješenje nije moguće jer je samostan tako malen i tijesan, da se redovnice slažu s prijašnjom idejom da se na postojećem školskom dijelu dogradi kat, iako bi time one ostale bez nekih prozora.⁹⁸ Godine 1839. redovnice izjavljuju da je proširenje neizbježno s obzirom na dvije tijesne i vlažne prostorije koje škola tada ima. Predlaže se da se unajme dvije sobe u susjednoj kući obitelji Mazzucatto.⁹⁹ Samostanska je zgrada bila trošna, pa klarise traže novac za popravke. Godine 1849. opatica Terezija Riboli traži pomoć od carice Marije Ane za kopanje novog bunara jer postojeći nije bio dovoljan¹⁰⁰. Istraživanja su pokazala da je jedan bunar bio u južnom dijelu prostorije 14, a drugi u dvorištu nad podrmskom etažom svjetlika 12. Godine 1857. ministar za bogoštovlje i nastavu daje samostanu 1000 forinti za popravke; nakon toga opatica Klara Linardović molila je carsku kuću za novu donaciju, na što je carica poslala još 200 forinti.¹⁰¹

Središnji dio samostana u širini obiju samostanskih kuća sve do same crkve sv. Klare pokriven je velikim dvostrešnim krovom koji je do danas sačuvan. Prilikom gradnje tog krova srušen je gornji dio preslice nad zapadnim zidom crkve. Nad tim je krovom, uz samu crkvu, sagrađen natkriveni zvonik. On nije sačuvan, ali se vidi na starim fotografijama, a u krovu samostana vide se ostaci njegove konstrukcije. Osim toga, u podu tog zvonika s istočne strane prema crkvi i danas se vide rupe za konope zvona.

U samostan se ulazilo s Poljane svetišta sv. Klare, koja se nalazila sjeverno od crkve. Ulica južno od samostana, današnja Severova ulica, zvala se Kontrada sv. Klare.

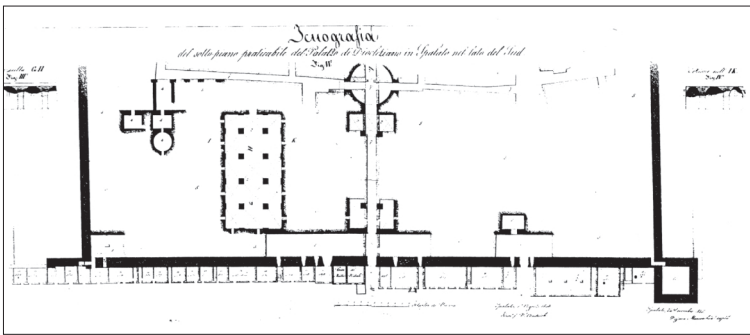
97 Petrić, 1994: 334.
98 Kovačić, 1994: 420. i 421.
99 Kovačić, 1994: 422.
100 Piplović, 1997: 8.
101 Piplović, 1997: 8.

SL. 125. Poznate prostorije Dioklecijanovih podruma 1831. godine, katastarski plan

Izvor • Source
Povijesni arhiv u Splitu, Arhiv mapa

FG. 125. Halls of Diocletian's basements known in 1831, cadastral map

SL. 126. Poznate prostorije podruma Dioklecijanove palače 1846. god., Andrić, 1846. (detalj)

Izvor • Source
Uprava za zaštitu kulturne baštine - Konzervatorski odjel Split, arhiv

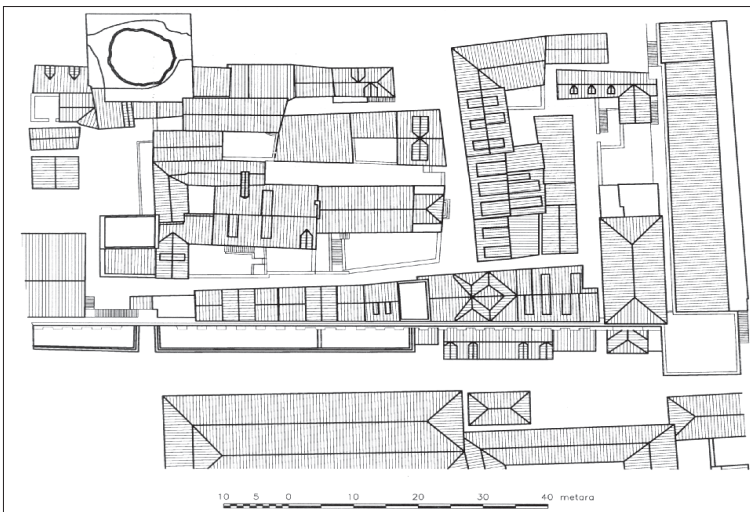
FG. 126. Halls of Diocletian's basements known in 1846, Andrić, 1846 - detail

■ Podrumi / Basements

Podrumske prostorije ispod nekadašnjega careva stana gotovo su potpuno zatrpane, a krajem XVIII. stoljeća upotrebljavaju se samo poneke (razina poda tih prostorija povišena je u odnosu prema izvornoj antičkoj). Tako se 1791. godine u izvještaju vojnog inženjera Pavla Artica mletačkom providuru A. Diedu spominje da u podrumima postoje četiri prostorije bez nasipa kojima se koriste vlasnici kuća nad njima (među njima i obitelj Paolini)¹⁰². U popisu državnih zgrada iz 1804. godine stoji da su dva skladišta unutar podruma bila državno vlasništvo.¹⁰³ Prvo se sastojalo od dvije prostorije; jedna

¹⁰² Keckemet, 1993: 68.

¹⁰³ Duplancić, 1987: 160-161. i 173.

SL. 127. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače prije Drugoga svjetskog rata - tlocrt

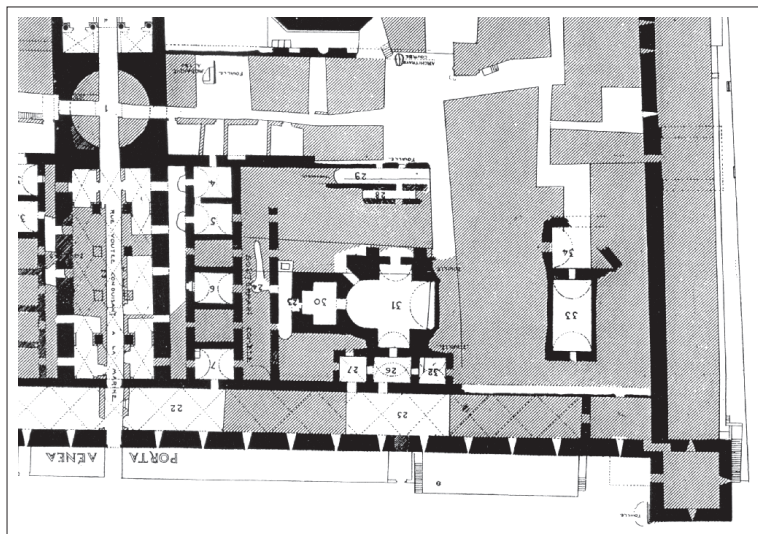
Crtež • Drawing by
S. Perojević

FG. 127 Southeast part of Diocletian's Palace before the Second World War - ground plan

SL 128. Raspored antičkih prostorija u jugoistočnom dijelu podruma, E. Hébrard

Izvor • Source
Hébrard, 1912: 121.

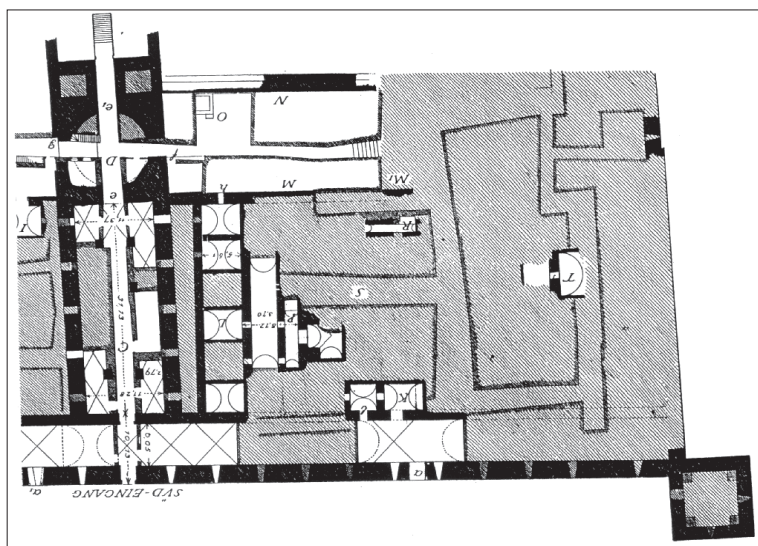
FG. 128. Distribution of Roman halls in the southeast part of the basements, E. Hébrard

SL 129. Raspored antičkih prostorija u jugoistočnom dijelu podruma, G. Niemann - detalj

Izvor • Source
Niemann, 1910: 96.

FG. 129. Distribution of Roman halls in the southeast part of the basements, G. Niemann - detail

SL 130. Blagovaonica Gradske kuhinje u nekadajšnjoj crkvi sv. Klare 1928. god.

Izvor • Source
Radica, 1931.

FG. 130. Dining room of the Town Soup-Kitchen in the former church of St Clare, in 1928

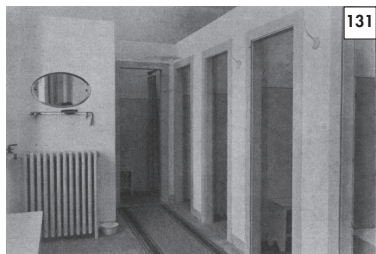

od njih zauzimala je dio istočnog hodnika Y, a druga jednu od triju prostorija južno od središnje podrumске prostorije triklinija (17A). Dukulom Senata od 11. veljače 1791. M. V., dakle 1792. godine, to je skladište postalo državno vlasništvo pa je tada u zid Palače uklesan natpis: "Publico per decreto 11. Febbraio 1791. M. V."¹⁰⁴ Drugo skladište s tog popisa zauzimalo je dio istočnog hodnika Y uz sama južna vrata.

U katastarskoj mapi iz 1831. godine ucrtano je 11 prostorija u podrumima: osam skladišta, dva prostora bez namjene i jedna prostorija za gašenje vapna.

Arhitekt Vicko Andrić, jedan od najznačajnijih istraživača i konzervatora Dioklecijanove palače, navodi kako je, dok je snimao ostatke Dioklecijanove palače, otkrio "podrume (sottopiano) u južnom dijelu palače, do tada nepoznate i ni od koga primijećene, niti u

¹⁰⁴ Keckemet, 1993: 68.

131

132

SL 131. Prostorije Gradske parne kupelji uređene 1927. god.

Izvor • Source
Radica, 1931.

FG, 131. Rooms of the Town Steam Baths, made in 1927.

SL 132. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače prije Drugoga svjetskog rata

Izvor • Source
Fotofeka GN-a

FG, 132. Southeast part of Diocletian's Palace before the Second World War

*dvama bogato opremljenim djelima, ali netočnima, Adama iz Londona i Cassasa iz Pariza, 1864. i 1802, koji su podrumi omogućavali točnu predodžbu izvornih prostorija iznad njih*¹⁰⁵. Uočivši važnost podruma, Andrić je u svom pismu Predsjedništvu dalmatinske Vlade u Zadru 1846. preporučio iskopavanje (čišćenje) podruma Palače jer je to "korisno za umjetnost, kao i za splitsku općinu". Očišćeni bi se prostori tako mogli iznajmljivati za čuvanje vina, a najamnina bi se koristila za konzervatorske zahvate¹⁰⁶. Andrić se suprotstavljao vlasnicima kuća koji su polagali pravo vlasništva na podrumске prostorije. Rješenje pitanja vlasništva bilo je V. Andriću iznimno bitno - ne samo radi mogućnosti čišćenja (iskopavanja) podruma - već i radi njihova korištenja na dobrobit grada.

Andrićev prijedlog (projekt) čišćenja i upotrebe uređenih podruma, popraćen nacrtima i troškovnikom, predöčen je austrijskim vlastima u Beču. Preko Predsjedništva dalmatinske Vlade u Zadru bečka je Vlada preporučila izvedbu projekta splitskoj Općini. Stoga se 22. siječnja 1847. godine sastala splitska Starinarska komisija - *Commissione antiquaria di Spalato*. Ta je komisija "trebala odgovoriti na četiri pitanja:

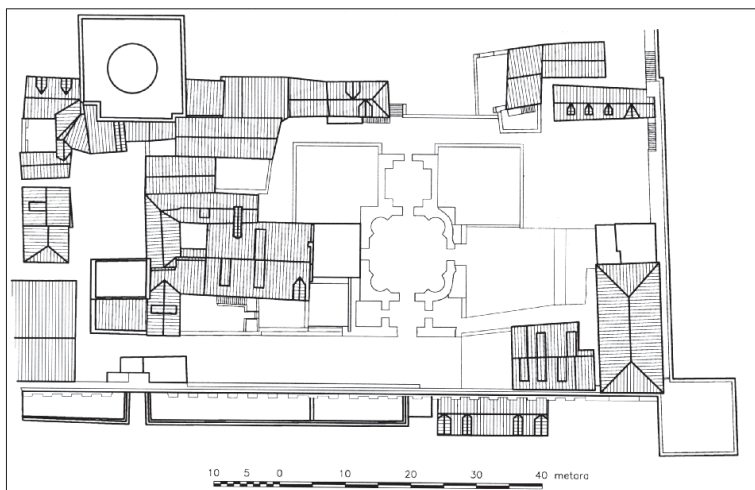
1. Da li zaista postoje podrumске prostorije u Dioklecijanovoj palači?
2. Mogu li se očistiti podrumi?
3. Kakva je stabilnost podruma?
4. Koje se koristi mogu postići?"¹⁰⁷

Odgovori na navedena pitanja išli su u korist Andrićeva plana, te ga je Komisija podržala.

¹⁰⁵ Isto, 70.

¹⁰⁶ Isto, 72.

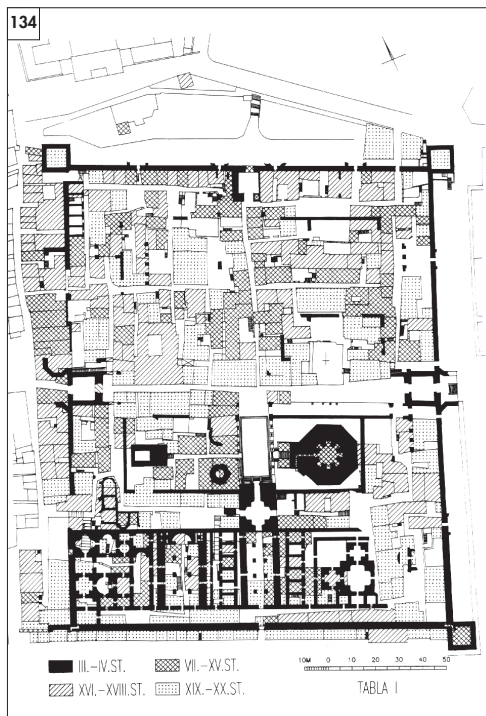
¹⁰⁷ Cambj, 1988: 48.

SL 133. Tlocrt - 2000. god.

Crtež • Drawing by
S. Perojević, 2000.

FG, 133. Ground plan -2000

SL 134. Dioklecijanova palača, kategorizacija zgrada prema vremenu nastanka - crtež u boji (crtao V. Kokan), precrtao A. Plazibat

Izvor • Source
Marasović, T., Sumić, D., 1965: 14.

FG. 134. Diocletian's Palace, categorisation of buildings according to origin - drawing in colour (drawn by V. Kokan), copied by A. Plazibat

SL 135. Dioklecijanova palača, kategorizacija zgrada prema trošnosti - crtež u boji (crtao V. Kokan), precrtao A. Plazibat

Izvor • Source
Marasović, T., Sumić, D., 1965: 116.

FG. 135. Diocletian's Palace, categorisation of buildings according to state of repair - drawing in colour (drawn by V. Kokan), copied by A. Plazibat

Na sastanku Općinskog vijeća održanoga 14. studenog 1850. godine među ostalim zaključcima donesena su i dva koja se odnose na čišćenje podruma, a glasila su: "3. Treba pristupiti čišćenju podrumskih prostorija"; i "4. Treba tražiti pripomoć Vlade kako bi se podrumi očistili"¹⁰⁸, što znači da su za provedbu Andrićeva plana bila potrebna velika sredstva koja su prelazila mogućnosti grada.

Nedostatak sredstava, te neraščišćeno pitanje vlasništva (suprotstavljajući korisnika podrumskih prostorija) razlozi su zbog kojih nije proveden Andrićev plan. Stoga se on počeo ostvarivati gotovo stotinu godina kasnije.

■ Obrambeni ophod / Chemin de ronde

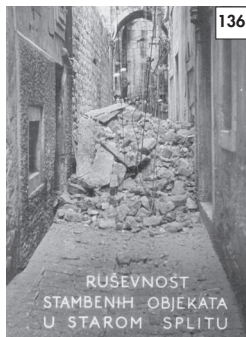
Iako je nekadašnji obrambeni ophod - slobodni prolaz (*ambulacro*) po vrhu zidova Palače bio u vlasništvu općine, vlasnici kuća uz njega koristili su se njime i preuređivali ga. Tako su 1843. godine braća Dudan, čija je kuća bila u samom jugozapadnom kutu Palače, za isključivo pravo na upotrebu dijela tog prolaza, koji je ujedno bio terasa njihove kuće, morala plaćati Općini najam, a za sve radove na njemu morali su tražiti odobrenje od Općine.¹⁰⁹

3.10. Prije Drugoga svjetskog rata / Pre Second World War

Tijekom XIX. stoljeća srušene su mnoge stare kuće istočno od kompleksa samostana sv. Klare (sagrađene u XVI. stoljeću, dijelom temeljene na nasipu, a dijelom na zidovima i svodovima antičkih supstrukcija) i na njihovu su mjestu izgrađene nove. Tako je prema projektu iz 1897. godine podignuta nova kuća na mjestu porušene prizemnice i trokatnice A. Miniga, istočno od nekadašnjeg samostana; u već spomenutih istraživanjima, provedenim 1970. i 1971.

¹⁰⁸ Isto, 51.

¹⁰⁹ Kečkemet, 1993: 70.

SL 136. Rodrigina ulica (Usred geta) na koju su se 1960. god. srušile kuće Usred geta 4 i 6

Izvor • Source
Arhiv GN - Elabarat o ruševnosti stambenih objekata u Splitu (naslovna stranica)

FG. 136. Rodrigina street (Usred Geta), into which the houses Usred geta 4 and 6 fell in 1960

SL 137. Kuća Bajamonti u Severovoj ulici na čijem se pročelju vidi rasjed građevine (prije rušenja 1971. god)

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 137. Bajamonti House in Severova street whose facade shows cracks (before it was pulled down in 1971)

SL 138. Kuća Bajamonti 1958. god., detalj

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 138. Bajamonti House in 1958, detail

u sektoru VI. ispod temelja kuće sagrađene u XIX. stoljeću pronađeni su ostaci kuće iz XVI. stoljeća (v. poglavlje *Sredina XVI. stoljeća*). Potkraj XIX. i početkom XX. stoljeća mnoge su kuće u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače dograđene, tako da su neke od njih postale četverokatnice.

Andrićev napor u dokazivanju da su ostaci Dioklecijanove palače državno, a ne privatno vlasništvo nastavio je don Frane Bulić. Problemu vlasništva Palače posvećeno je i cijelo poglavlje knjige *Palača cara Dioklecijana u Splitu*.¹¹⁰ U tom se poglavlju autor poziva na činjenice da se u srednjem vijeku gradom Splitom trebalo upravljati prema rimskim zakonima¹¹¹ *Cod. XI. de Operibus publicis* i *Cod. X. De aedificis privatis* "koji nisu mogli biti primijenjeni na Dioklecijanovu palaču s obzirom na tadašnje prilike"¹¹², da su zidovi Palače u Splitskom statutu iz 13. stoljeća smatrani javnom državnom imovinom, da su za vrijeme mletačke vlasti (1420 - 1797) perimetralni zidovi (kao primjer navodi ispravu iz 1482. kojom se splitskom plemiću Albertiju osporava pravo na dio zida Palače iako je to ujedno bio zid njegove kuće) i ostali ostaci Palače "uključivši amo i podzemne dijelove"¹¹³ također smatrani državnom imovinom, te da ni "prva austrijska vlada (god. 1797. - 1806.) nije drugačije sudila".¹¹⁴ Don Frane Bulić je 1885. godine uknjižio Dioklecijanovu palaču "i sve što se od nje vidi i ne vidi, dakle i podzemne prostorije, kao državno dobro u državno vlasništvo".¹¹⁵

¹¹⁰ Bulić i Karaman, 1927: 256-278.

¹¹¹ Te stare rimske zakone Austrija je stvarno priznala u svom prvom zakonu iz 1797, prema kojemu "sve ono što nije prešlo u ruke privatnika bilo je državno"; Keckemet, 1993: 76.

¹¹² Bulić i Karaman, 1927: 257.

¹¹³ Isto, 264.

¹¹⁴ Isto, 264.

¹¹⁵ Isto, 270.

SL 139. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače nad podrumima nakon Drugoga svjetskog rata

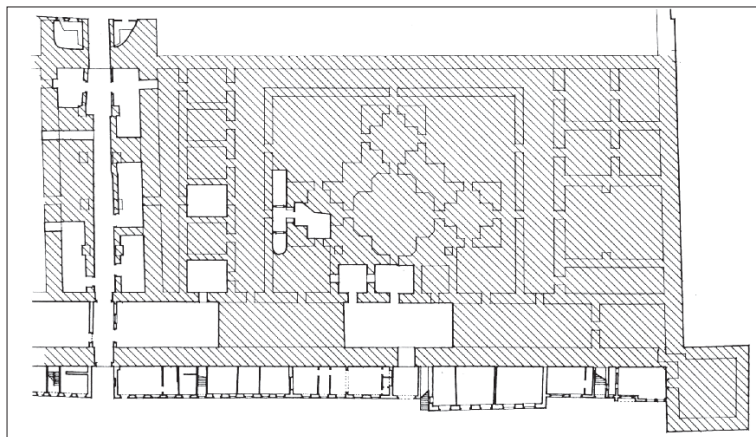
Izvor • Source
Arhiv MC-a

FG. 139. Southeast part of Diocletian's Palace above the basements, after the Second World War

**SL.140. Jugoistočni dio
Dioklecijanove palače na
razini podruma nakon
Drugoga svjetskog rata**

Crtež • drawing by
K. Marasović, 2000.

FG. 140. Southeast part of
Diocletian's Palace at
basement level, after the
Second World War

■ Samostan sv. Klare / St Clare's convent

Godine 1880. na predjelu Lučac započela je gradnja novog samostana sv. Klare. Ubrzo nakon napuštanja starog samostana, 1884. godine, na osnovi dekreta dalmatinskog namjesništva u Zadru sazvana je javna dražba za prodaju starog samostana sv. Klare.

“Prema opisu u dražbenom oglasu samostan se tada sastojao od prizemlja, dva kata i tavana. U prizemlju je bilo 14 prostorija, 2 dvorišta, 1 vrt, 1 nadstrešnica, 2 bunara, 1 dvorište i 4 hodnika. Na drugom katu je bilo 20 prostorija i 4 hodnika, a na tavanu 4 prostorije i 1 terasa.”

I dalje:

“Crkva je imala brod, sakristiju, orkestar, kor i tavan. Osim toga, ispod samostana postojali su podrumi zatrpani materijalom, s pristupom kroz grote nekoliko koraka od rive.”¹¹⁶

Ta prodaja nije uspjela, pa je nova dražba organizirana 1895. godine. Kako ni drugom dražbom samostan nije prodan, splitska ga je Općina otkupila 1900. godine.¹¹⁷

U prostorijama samostana otvorena je godine 1898. Pučka ili Ekonomska kuhinja. Za tu namjenu stari pod crkve sv. Klare počeo se pokrivati novim pa su pozvani članovi obitelji koji su u podu crkve imali svoje grobnice. Odazvao se samo Šimun Capogrosso.¹¹⁸ U

116 Piplović, 1997: 12-14.

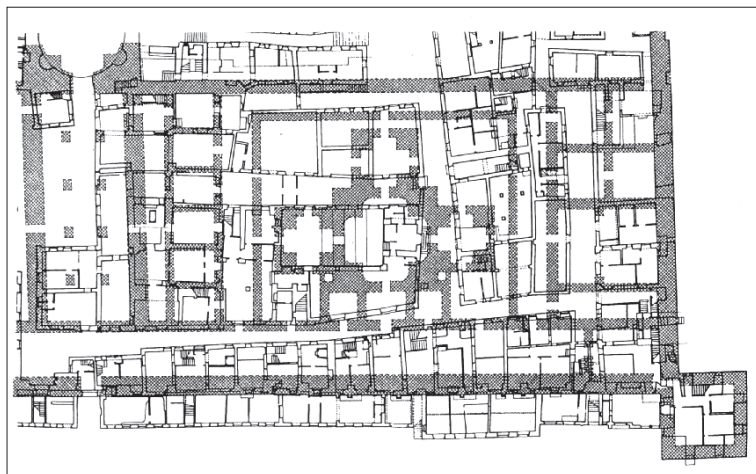
117 Petrić, 1994: 334.

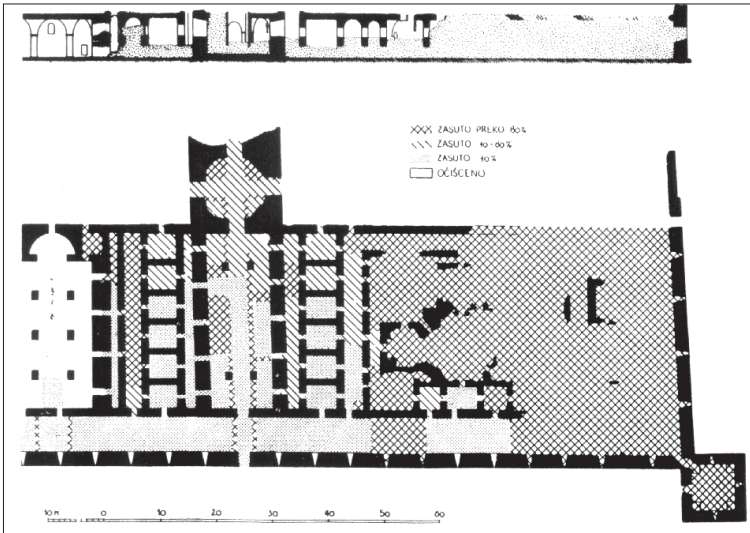
118 Piplović, 1997: 14 - 15.

**SL.141. Jugoistočni dio
Dioklecijanove palače -
građevine nad podrumima
u odnosu prema zidovima
podruma**

Crtež • Drawing by
K. Marasović, 2000.

FG. 141. Southeast part of
Diocletian's Palace -
buildings above the
basements in relation to the
basement walls

SL. 142. Iskopavanje podruma, stanje 1956. god. - detalj (istočni dio)

Izvor • Source
Marasović J. i Marasović T., 1965: 26

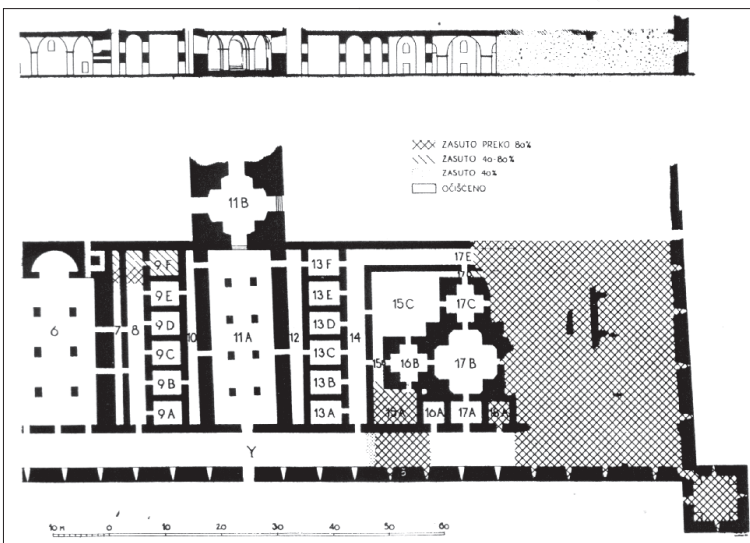
FG. 142. Excavating the basements, state in 1956 - detail (eastern part)

početku je vođenje kuhinje bilo povjereno sestrama milosrdnicama Sv. Vinka Paulskog, a kasnije sestrama dominikankama. Kuhinja je 1928. godine preuređena i od tada se naziva Gradskom kuhinjom. Tada je napravljena jedna velika dvorana s 15 stolova, te jedna manja, a sama kuhinja opremljena je “najmodernijim spravama”.¹¹⁹

Prilikom preuređenja Gradske kuhinje 1928. godine otvoren je prolaz u podzemne prostorije koje je razgledao konzervator Ljubo Karaman. Otvori su napravljeni na sjevernoj strani (gdje je nekad bio ulaz u samostan), te malo zapadnije - u jednu od malih prostorija uz središnju dvoranu. Kasnije, pri daljnjim radovima ispod poda u jugoistočnom dijelu stambene zgrade otkriven je još jedan antički nadstrošeni prostor. Prema mjestu koje je Karaman naznačio na planu, to bi mogao biti svod ophodnog hodnika nekadašnjeg tri-

¹¹⁹ Radica, 1931: 184.

¹²⁰ Piplović, 1997: 17.

SL. 143. Iskopavanje podruma, stanje 1964. god. - detalj (istočni dio)

Izvor • Source
Marasović J. i Marasović T., 1965: 27.

FG. 143. Excavating the basements, state in 1964 - detail (eastern part)

144

SL. 144. Ulica Carev rov (Ulica Grote) - središnja podrumaska dvorana u vrijeme početka obnove 1959. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 144. Ulica Carev rov (Ulica Grote) - central basement hall at the beginning of restoration work in 1959

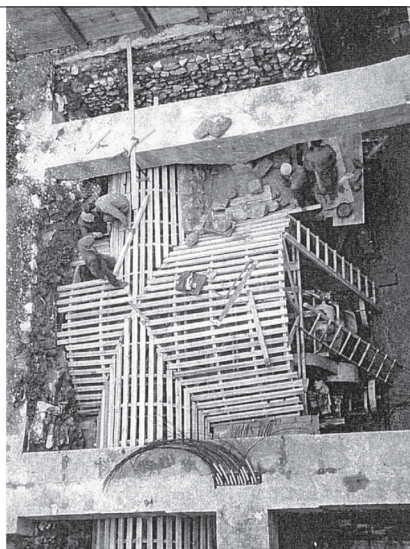
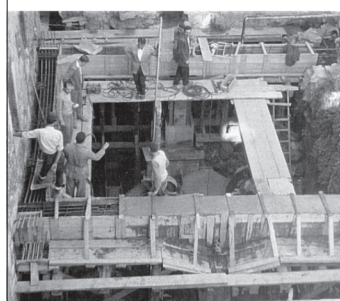
SL. 145. Rekonstrukcija svoda nad središnjom podrumskom dvoranom, radovi 1959 - 1963. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 145. Reconstruction of vault above the central basement hall, work in 1959 - 1963

145

Poviše Gradske kuhinje djeluje dječje zaklonište Mangier koje vode sestre dominikanke, a uz nju je od 1930. godine Gradska mliječna kuhinja za dojenčad.¹²¹

U zapadnom dijelu samostanskog sklopa u Severovoj 1 (u kojoj je do tada bilo smješteno Općinsko redarstvo), počelo je 1926. godine uređenje Gradske parne kupelji. Prilikom tih radova iz zida nekadašnje crkve skinuta je renesansna kamena kustodija koja je prenesena u Arheološki muzej. Kupalište je otvoreno 1927. godine.¹²²

■ Podrumi / Basements

Don Frane Bulić i Ljubo Karaman nastavili su Andrićev rad na istraživanju Palače, pa su tako nastavljena i istraživanja podruma u razdoblju 1905 - 1910. ("u naučne svrhe", kako kaže Bulić), te 1913 - 1915. Rezultati istraživanja od 1905. do 1910. objavljeni su u knjigama Niemann, Hébrarda i Zeillera¹²³, te u već spomenutoj knjizi Bulića i Karamana. Bulić piše da je središnja podrumaska prostorija bila trobrodna, s pet sačuvanih pilona i križnim svodovima. Na istočnoj i zapadnoj strani imala je po pet prozora prema hodniku dugačkom koliko i ona sama. Dalje na istok pružalo se šest pravokutnih prostorija presvođenih sedrom, od kojih su dvije potpuno zatrpane, a u četiri se moglo ući *kroz lucernaria*¹²⁴, što znači da su prostorije o kojima Bulić govori tada bile zatrpane do visine pozora.

3.11. Godina 2000. / 2000

Neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata ing. Stanko Dvornik, povjerenik Gradskog NO-a, pokrenuo je iskopavanje velike podrumске prostorije 6A u zapadnom dijelu podruma. U ime službe za zaštitu spomenika te je radove pratio dr. Cvito Fisković.¹²⁵ Tako se u zakašnjenju od gotovo sto godina počeo realizirati Andrićev plan iskopavanja i čišćenja podruma. Da bi se lakše mogao izvoziti iskopani materijal, tada je porušen dio južnog zida Palače debljine 2,65 m (širine 2,6 m, visine 3,0 m) i dio zida između prostorije Y i 6A debljine 1,48 m. Velika podrumaska dvorana 6A iskopana je do visine 30 centimetara iznad izvornoga antičkog poda - do razine gradske kanalizacije.

¹²¹ Radica, 1931: 187.

¹²² Piplović, 1997: 16.

¹²³ Niemann, Hébrard i Zeiller prilikom svojih istraživanja surađivali su s Bulićem, o čemu govori i sam Bulić; Bulić i Karaman, 1927: 38.

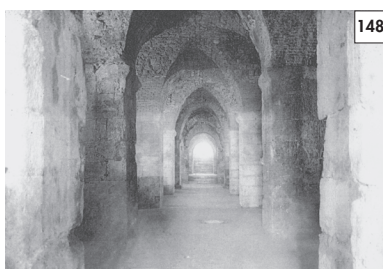
¹²⁴ Isto, 105.

146

147

148

Nakon zastoja od gotovo osam godina inicijativu istraživanja i projektiranja u povijesnoj jezgri preuzeo je Odjel za graditeljsko naslijeđe Urbanističkog zavoda Dalmacije. Kako bi se planski uredio stari dio grada, splitska je Općina od Urbanističkog zavoda naručila analizu zgrada na području Dioklecijanove palače, uključujući i zgrade neposredno vezane za zidove Palače s njihove vanjske strane.¹²⁶ Tijekom 1957. i 1958. godine Odjel za graditeljsko naslijeđe skupio je i sredio podatke o vrsti, opremljenosti i načinu korištenja svake od ukupno 221 zgrade u toj zoni. Tako prikupljeni podaci postali su temelj daljnjih analiza potrebnih za usmjeravanje budućih gradskih zahvata u povijesnoj jezgri unutar Palače.

Prema podacima iz 1957/58. godine, načinjena je kategorizacija zgrada prema vremenu nastanka i njihovu građevinskom stanju.

Starost zgrada za najveći je broj objekata utvrđena prema pregledu fasada, osim za one sklopove u kojima su bili provedeni istražni radovi (u jugoistočnom dijelu Palače to je sklop kuća jugoistočno od vestibula), te su prema vremenu nastanka raspoređene u četiri kategorije:

- antika (IV. st.)
- srednji vijek (VII. - XV. st.)
- renesansno-barokno doba (XVI. - XVIII. st.)
- novije doba (XIX. - XX. st.).¹²⁷

Prema građevinskom stanju, zgrade su podijeljene u osam kategorija, od kojih se "objekti šeste, a pogotovo sedme kategorije nalaze neposredno pred opasnošću od rušenja. Osmo kategorija, koja je izvan uobičajenih mjerila, predstavlja gotovo ruševine".¹²⁸ U jugoistočnom dijelu Palače kuća u Lukacićevoj 8 (nekad kuća Vicka Andrića) bila je ruševina - 8. kategorija. Kuće broj 2, 6, 8, dio 10 i 12 (kuća Bajamonti) u Severovoj ulici; kuće broj 7 i 7a (nekadašnja kuća Tijardović) u ulici Kraj sv. Duje; kuća broj 5 u Lukacićevoj te jugoistočna kula svrstane su u 6 - 7. kategoriju - prijetile su rušenjem. Srednjovjekovni sklop kuća jugoistočno od vestibula u to je vrijeme već bio adaptiran, te je 1958. godine svrstan u 1. kategoriju. Sve

SL 146. Ulica Carev rov (Ulica Grote) - središnja podrumška dvorana nakon obnove antičkog svoda, radovi 1962. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG 146. Ulica Carev rov (Ulica Grote) - central basement hall after restoration of the Roman vault, work in 1962

SL 147. Središnja podrumška dvorana za vrijeme spuštanja poda na antičku razinu i rekonstrukcije kanalizacije, radovi 1959 - 1963. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG 147. Central basement hall at the time when the floor was being lowered to the Roman level and the sewerage reconstructed, work in 1959-1963

SL 148. Središnja podrumška dvorana nakon završetka radova obnove

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG 148. Central basement hall after the completion of restoration work

SL 149. Kuća Tijardović prije rušenja 1962. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG 149. Tijardović House before it was pulled down in 1962

125 Fisković, 1950: 115.

126 Marasović, T. i Sumić, 1965: 111-120.

127 Isto, 114, 115. i tabla I.

128 Isto, 117. i tabla II.

SL. 150. Radovi u podrumskim dvoranama 14, 15C i 17E 1963. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 150. Work in basement halls 14, 15C and 17E in 1963

SL. 151. Radovi u podrumskim dvoranama 14, 15C i 17E 1963. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 151. Work in basement halls 14, 15C and 17E in 1963

ostale građevine u jugoistočnom sektoru svrstane su u 4 - 5. kategoriju, što znači da su bile trošne, zapuštene i neodržavane.

Na temelju navedenih analiza građevina u Palači posebna komisija Odjela za komunalne poslove Općine pregledala je najugroženije zgrade u starom dijelu grada (u kojima su zbog opasnosti od rušenja bili ugroženi životi stanara i prolaznika) i izradila prioritetni plan uklanjanja dotrajalih objekata u povijesnoj jezgri Splita. Tako je do 1958. godine izgrađeno 15, a tijekom 1958. još 31 zamjenski stan. Godine 1962. odobrena je gradnja većeg broja zamjenskih stanova, a 1963. ispražnjeno je još 40 stanova u povijesnoj jezgri. U jugoistočnom dijelu Palače tijekom 1962. i 1963. uklonjeni su objekti u ulici Kraj sv. Duje 6, 7 i 7a (kuća Tijardović)¹²⁹ i prizemnica zapadno od nje, godine 1969. kuća u Lukačićevoj 6, 1971. godine Lukačićeva 3¹³⁰ i u Severovoj ulici kuće broj 10 i 12 (kuća Bajamonti). Ostale kuće u južnom dijelu ulice Kraj sv. Duje i kuće u Severovoj ulici 4, 6 i 8 srušene su nakon 1972. godine.¹³¹

Tijekom 1953. godine uklonjena su armiranobetonska rebra s kupole vestibula i oko nje je izrađen armiranobetonski prsten te je djelomično dozidan njezin vrh. Zabat peristila povezan je s vestibulom bakrenim sponama, a prostor protirona natkriven je drvenom konstrukcijom (konzervacija: dr. Cvito Fisković, konstrukcija: ing. Jerko Ferić).

Između 1955. i 1958. godine za potrebe Urbanističkog biroa (projekt: B. Pervan, B. Kalodera i J. Marasović, uz suradnju N. Šegvića) adaptiran je sklop srednjovjekovnih zgrada jugoistočno od vestibula.

¹²⁹ Isto, 119-120.

¹³⁰ McNally i sur., 1977: 14.

¹³¹ Urtane su u snimku postojećeg stanja bloka broj 5 iz prosinca 1972. Zavod za zaštitu spomenika kulture Split, RN 134/72 Postojeće stanje objekata Titova obala, Hrvojeva ul., Lukačićeva, Kraj Sv. Duje, Peristil, Iza vestibula i Severova ulica, Split, 1972.

SL. 152. Dvorište 15C nakon završetka uredjenja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 152. Courtyard 15C after restoration in 1996

SL. 153. Istraživanje i obnova triklinija 1964. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 153. Research and restoration of Triklinij in 1964

SL. 154. Istraživanje i obnova triklinija 1964. god.

Izvor • Source
Fototeka GN-a

FG. 154. Research and restoration of Triklinij in 1964

155

156

SL 155. Istraživanje i obnova triklinija 1964. god.Izvor • Source
Fototeka GN-a**FG. 155.** Research and restoration of Triklinij in 1964**SL 156.** Istraživanje i obnova triklinija 1964. god.Izvor • Source
Fototeka GN-a**FG. 156.** Research and restoration of Triklinij in 1964

157

158

SL 157. Triklinij nakon obnove, 1967. god.Izvor • Source
Fototeka GN-a**FG. 157.** Triklinij after restoration, 1967**SL 158.** Podrumske prostorije 21 i 22, istraživanje i radovi obnove 1968 - 71. god.Izvor • Source
McNally i sur., 1977: tabla 5.a**FG. 158.** Basement halls 21 and 22, research and restoration in 1968-1971

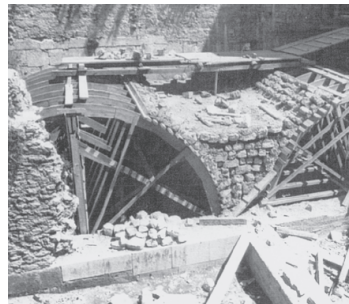
Godine 1956 - 1957. u istraživanjima ispod vestibula otkriven je izvorni izgled podrumske prostorije vestibula križnoga tlocrtnog oblika, te na njegovoj sjevernoj strani sedam stuba koje su ga izravno povezivale s peristilom. Tada su obnovljeni piloni i križni svod supstrukcije vestibula (projekt: J. Marasović).

Od 1956. do 1959. godine provode se iskopavanja 20 prostorija zapadnih podruma. Tada je uspostavljen drenažni sustav kojim je omogućeno iskopavanje do ispod antičke razine. Veliki sabirni kanal smješten je u prostoriji Y, a iz njega se voda prepumpava u more. U svim prostorijama izveden je betonski pod na koti 15 cm nižoj od poda koji će biti izveden pri konačnom uređenju podruma. Dana 1. svibnja 1959. godine zapadni su podrumi otvoreni za javnost.

Od godine 1959. do 1961. istražen je i uređen peristil¹³².

Između 1957. i 1963. godine potpuno je očišćena središnja podrumska dvorana 11A, obnovljena su tri pilona (čiji su temelji pro-

132 Elaborat Peristil Dioklecijanove palače, PG-6, Urbanistički biro Split, 1962; Marasović, J. i Marasović, T., 1965: 31.

SL 159. Podrumske prostorije 21 i 22, istraživanje i radovi obnove 1968 - 71. god.Izvor • Source
McNally i sur., 1977: tabla 5.b**FG. 159.** Basement halls 21 and 22, research and restoration in 1968-1971**SL 160.** Podrumske prostorije 21 i 22, istraživanje i radovi obnove 1968 - 71. god.Izvor • Source
McNally i sur., 1977: tabla 8.b**FG. 160.** Basement halls 21 and 22, research and restoration in 1968-1971**SL 161.** Podrumske prostorije 21 i 22, istraživanje i radovi obnove 1968 - 71. god.Izvor • Source
Fototeka GN-a**FG. 161.** Basement halls 21 and 22, research and restoration in 1968-1971

SL. 162. Istočni dio južnog pročelja PalačeIzvor • Source
Fototeka GN-a**FG. 162.** Eastern side of the south Palace façade**SL. 163.** Istočni dio južnog pročelja Palače 2000. god.Izvor • Source
Fototeka MC-a**FG. 163.** Eastern side of the south Palace façade in 2000

nađeni pri iskopavanju) i središnji dio križnih svodova prema projektu J. Marasovića, Paška Kuzmanića (projekt konstrukcije) i poduzeća Obala (kanalizacijski projekt). Nad pilonima je izvedena prednapregnuta konstrukcija koja je preuzela teret kuća nad istočnim i južnim dijelom središnje dvorane. Nad središnjim i zapadnim dijelom iste dvorane nastala je poljana nazvana Iza vestibula. Dana 26. srpnja 1963. uspostavljena je pješačka komunikacija između obale i peristila.

Iskopavanje istočnih podruma započelo je još 1956. godine.¹³³ Dinamika radova ovisila je o brzini kojom je Općina osiguravala zamjenske stanove za iseljenje stanara iz ugroženih kuća. Najprije su očišćene prostorije između dvorane 11A i sklopa triklinija. Tijekom 1963. godine gotovo je potpuno očišćeno sjeverozapadno dvorište 15C. Do 1965. godine obnovljene su podrumске dvorane triklinija. Istraživanja na istočnom dijelu sektora nastavljena su između 1968. i 1971. godine. Tada su obnovljeni svodovi prostorija 21C i 21D, te 22C i 22D. Nakon istražnih radova provedenih 1992. godine (Arheološki muzej u Splitu, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Zavod za zaštitu spomenika kulture - Split, Mediteranski centar za graditeljsko naslijeđe - Split), te onih iz 1995 - 1996. godine (Mediteranski centar za graditeljsko naslijeđe - Split, Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine - Konzervatorski odjel u Splitu) očišćene su i obnovljene dvorane južno od triklinija (16A, 17A), istočni dio hodnika Y do ulaza u prostoriju 18A, te do tada u potpunosti zatrpano dvorište 15A; očišćeno je i obnovljeno dvorište 19C, sjeverni dio

133 Isto: 24-27.

SL. 164. Sjeverno lice južnog zida Palače 1996. god.Izvor • Source
Fototeka MC-a**FG. 164.** Northern side of the south Palace wall in 1996**SL. 165.** Sjeverno lice južnog zida Palače 2000. god.Izvor • Source
Fototeka MC-a**FG. 165.** Northern side of the south Palace wall in 2000**SL. 166.** Pod portika Palače - istraživanje 1998. god.Izvor • Source
Fototeka MC-a**FG. 166.** Floor of the Palace portico - research in 1998

167

168

169

prostorije 20 od vrata prema dvorištu 19C do ulaza u prostoriju 22C (snimke postojećeg stanja i projekt obnove Mediteranski centar za graditeljsko naslijeđe). Kao i u zapadnim podrumima, i u istočnima je razveden sustav drenažnih kanala i izveden betonski pod 15 cm niži od budućega definitivnog završnog podnog sloja. U prostoriji Y izveden je veliki drenažni sabirni kanal koji je spojen na drenažni kanal zapadnih podruma. Na dan sv. Duje 7. svibnja 1996. godine istočni je dio podruma otvoren za javnost.

U razdoblju između 1995. i 1997. godine snimljen je i istražen dio južnoga perimetralnog zida na mjestu porušenih kuća (između Lukačićeve 7 i Severove 4). Vlasnici kuća oslonjenih na južni zid, u želji da povećaju i osvijetle svoj stambeni prostor, tijekom stoljeća su ga oslabili tako da je mjestimično stanjen na trećinu originalne antičke debljine. Stoga ga je nakon uklanjanja kuća bilo potrebno učvrstiti. Taj je zahvat izveden obnovom antičkih pilona i lukova (snimanje, istraživanje i projekt obnove Mediteranski centar za graditeljsko naslijeđe).

Prilikom radova 1995 - 1996. godine nad svim sačuvanim i obnovljenim podrumskim dvoranama jugoistočnog sektora (nad kojima nema kuća) postavljene su cijevi za razvod svih komunalnih instalacija (struje, telefona, kabelaške televizije, plina, vodovoda, kanalizacije i odvodnje) koji će zadovoljiti buduću namjenu prostora grada iznad podruma. Nad njima je izvedena donja betonska podloga budućih podova.

170

171

SL 167. Obnova urušenog dijela svoda portika Palače 1995. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG 167. Restoring the caved-in part of the portico vault in 1995

SL 168. Obnova zidova i svodova dijela prostorija 17E i 20 1995. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG 168. Restoring the walls and vaults of parts of halls 17E and 20 in 1995

SL 169. Zidovi i svodovi dijela prostorija 17E i 20 nakon obnove, 2000.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG 169. Walls and vaults of parts of halls 17E and 20 after restoration, 2000

SL 170. Pogled na triklinij i dio južnog zida Palače nakon istraživačkih i obnoviteljskih radova 1998. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG 170. View of Triklinij and part of the south Palace wall after research and restoration work in 1998

SL 171. Podrumska prostorija Y za istraživanja 1996. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG 171. Basement hall Y during research in 1996

SL 172. Pogled na jugoistočni dio Palače 1997. god.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 172. View of the southeast part of the Palace in 1997

SL 173. Podrumska prostorija Y nakon istraživanja i obnoviteljskih radova, 2000.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 173. Basement hall Y after research and restoration work, 2000

■ Prostor nekadašnjeg samostana sv. Klare /
Area of the former convent of St Clare's

Bivša Gradska kuhinja (istočni dio sklopa nekadašnjeg samostana) nakon Drugoga svjetskog rata ustupljena je ustanovi Kino Stari grad. Na katu iznad nje djeluje dječji vrtić. Prostor predratne Gradske kupelji (zapadni dio nekadašnjeg samostana) ustupljen je Gradskome crvenom križu,¹³⁴ a zatim gradskom Zavodu za zaštitu spomenika kulture. Godine 1994. Zavod za zaštitu spomenika seli u nove prostorije u Ulici kneza Nelipića 1, dok Gradski crveni križ seli iz svojih prostorija 1998. godine. Prilikom radova na iskopavanju i obnovi kompleksa triklinija ranih šezdesetih godina srušeno je kino Stari grad (do 1884. crkva sv. Klare) i južno od njega betonska dogradnja predratne Gradske kuhinje.

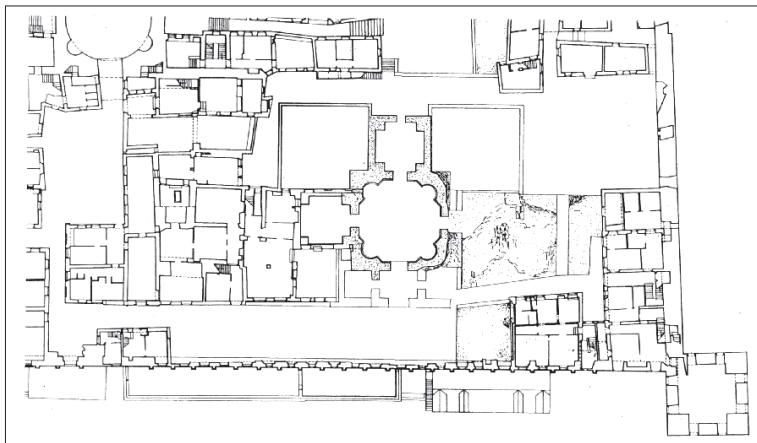
Istraživanje, očuvanje i obnova pojedinih građevina i sklopova mogli su se uspješno provoditi zahvaljujući arhitektonskoj snimci povijesne jezgre Splita u mjerilu 1:200. Snimka sadrži tlocrte svih deset razina, s numeričkim podacima, te nacрте pročelja svih kuća u povijesnoj jezgri. Ta je, u svijetu poznata snimka izrađena pod vodstvom Svetozara Vučenovića, Stanka Ferića i Duška Marasovića, a izradili su ga snimatelji Općinskog zavoda za zaštitu spomenika u Splitu Ana Barić, Igor Bikić, Đurđica Barač, Nenad Ivanišević, Ksenija Jelaska, Duško Marasović, Ana Peršen, Elvira Pocrnja, Mario Sumić i Mirosija Žic.

SL 174. Podrumska prostorija 14 nakon istraživanja i radova obnove, 2000.

Izvor • Source
Fototeka MC-a

FG. 174. Basement hall 14 after research and restoration work, 2000

SL. 175. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače nad podrumima 2000. god.

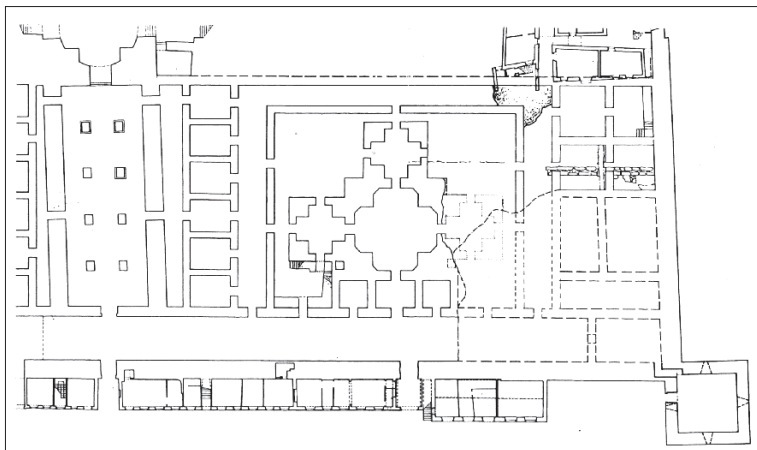
Crtež • Drawing by K. Marasović, 2000.

FG. 175. Southeast part of Diocletian's Palace above the basements, 2000

3.12. Zaključak / Conclusion

Za potrebe uređenja jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače proučen je prostorni razvoj kako bi se vrijednosti nastale tijekom stoljeća na tom prostoru mogle uključiti u nove gradnje, te prikazati i sačuvati u budućem vremenu.

Zahvat obuhvaća istočni dio nekadašnjih carskih apartmana sa supstrukcijama (popularno nazvanim "podrumi"). Za razliku od zapadnog dijela koji je u antici bio gusto izgrađen, te je sačuvao kontinuitet gradnje u okviru antičkog rastera, istočni je dio carskih apartmana u antici u svom središtu imao četiri velika dvorišta oko Triklinija do razine podruma i stoga drugačiji urbanistički razvoj od ostalih dijelova Palače. U ranom srednjem vijeku taj dio Palače pripada nadbiskupiji koja neke antičke prostorije koristi u njihovom izvornom obliku sve do 16. stoljeća. Triklinij se koristi kao konzistorij, a prostorije uz istočni zid kao nadbiskupska palača. U 13. stoljeću zbog izgradnje zvonika katedrale vade se kameni blokovi iz zidova podruma, te dolazi do urušavanja dijela nadbiskupskog posjeda. Početkom 15. stoljeća grad kupuje privatne kuće uz zapadnu granicu nadbiskupskog posjeda, te ih zajedno sa crkvom sv. Nikole daje klarisama kako bi formirale svoj samostan.

SL. 176. Jugoistočni dio Dioklecijanove palače na razini podruma 2000. god.

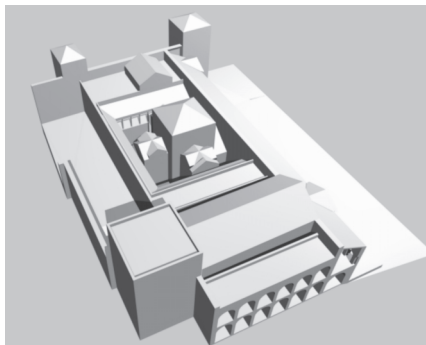
Crtež • Drawing by K. Marasović, 2000.

FG. 176. Southeast part of the Palace at the basement level, 2000

Godine 1508. u velikom je požaru stradala nadbiskupska palača. Materijalom od ruševina zatrpavaju se antički podrumi i nastaje široki neizgrađen prostor. To pogoduje klarisama koje šire samostan i crkvu prema istoku. Istočno i južno od samostana grade se stambene kuće. Njihovi zidovi leže djelomice na nasipu, a djelomice na antičkim zidovima podruma, pa stoga sustavno pucaju, urušavaju se i ponovno izgrađuju. Nakon Drugoga svjetskog rata građevinsko stanje kuća u jugoistočnom dijelu Palače naročito je loše. Zbog opasnosti od njihovog urušavanja općina osigurava zamjenske stanove, te se pojedine kuće iseljavaju i ruše. Devedestih godina dovršavaju se radovi na statičkoj konsolidaciji zidova i svodova podruma, izvodi se podloga za horizontalnu hidroizolaciju poda nad njima, te postavljaju instalacioni kanali infrastrukture. Time su stvoreni preduvjeti za konačno uređenje zone nad podrumima u jugoistočnom dijelu Palače.

Na velike vrijednosti podruma Dioklecijanove palače i potrebu njihovog iskopavanja još sredinom 19. stoljeća upozorava konzeruator i arhitekt Vicko Andrić. Godine 1946. općinski inženjeri Stanko Dvornik i Milorad Družević uz znanstvenu suradnju Cvite Fiskovića pokrenuli su obnovu i revalorizaciju pojedinih dijelova Palače: obnavljaju se istočna vrata, i dio antičkog pločnika dekumana, uklanjaju zgrade iz zapadnog obrambenog antičkog dvorišta, ruše građevine koje su u kasnijim razdobljima izgrađene uz sjeverni i istočni zid Palače, te ostaci Lazareta. Djelomično se obnavljaju Vestibul i Protiron. Iskopavanje velike podrumske dvorane u zapadnom dijelu podruma tada je ponovo aktualiziralo Andrićevu ideju o potrebi prezentacije sklopa antičkih podruma Palače izrečenu gotovo stotinu godina ranije. Radove na iskopavanju podruma nastavlja Urbanistički zavod Dalmacije, te je između 1956. i 1959. godine iskopano dvadeset prostorija u zapadnom dijelu podruma, od 1957. do 1963. iskopana je središnja podrumska prostorija, a do 1992. niz prostorija u istočnom dijelu. Radovi se nastavljaju od 1995. nadalje na inicijativu Ureda za povijesnu jezgru grada Splita. Manji dio istočnih podruma još uvijek nije iskopan. Kad se u potpunosti iskopaju i istraže, podrumi Dioklecijanove palače predstavljat će jedinstvenu vrijednu sačuvanu antičku cjelinu. Osim kulturno-povijesne vrijednosti, podrumi Palače sa svojih gotovo 5000 m² korisne površine u samom centru grada pružit će različite mogućnosti korištenja. Taj se izuzetni potencijal već i do sada pokazao u još nedovršenim i neizoliranim podrumskim dvoranama.

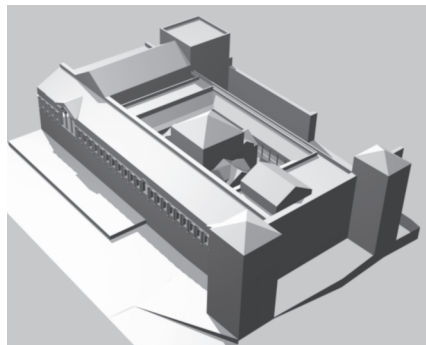
■

SL. 177. Jugoistočni dio Palače 305. god. - pogled sa sjeverozapada

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

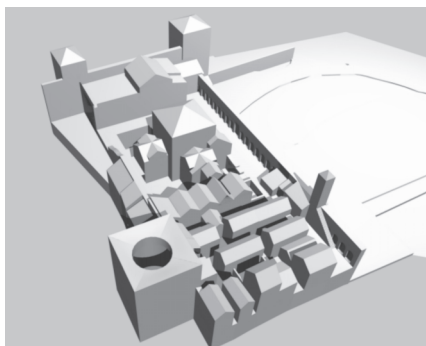
FG. 177. Southeast part of the Palace in 305 - view from the northwest

SL. 178. Jugoistočni dio Palače 305. god. - pogled s jugoistoka

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

FG. 178. Southeast part of the Palace in 305 - view from the southeast

SL. 179. Jugoistočni dio Palače početkom XIII. stoljeća - pogled sa sjeverozapada

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

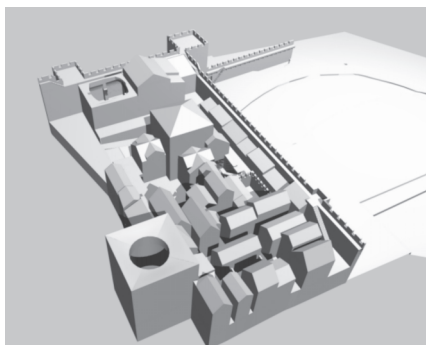
FG. 179. Southeast part of the Palace at the beginning of the 13th c. - view from the northwest

SL. 180. Jugoistočni dio Palače početkom XIII. stoljeća - pogled s jugoistoka

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

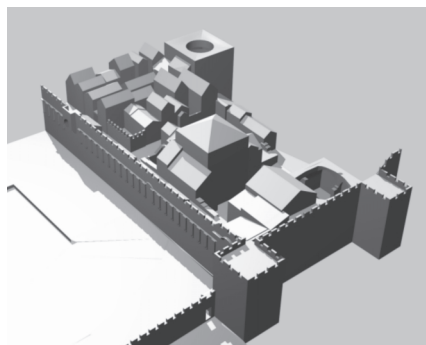
FG. 180. Southeast part of the Palace at the beginning of the 13th c. - view from the southeast

SL. 181. Jugoistočni dio Palače krajem XIV. stoljeća - pogled sa sjeverozapada

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

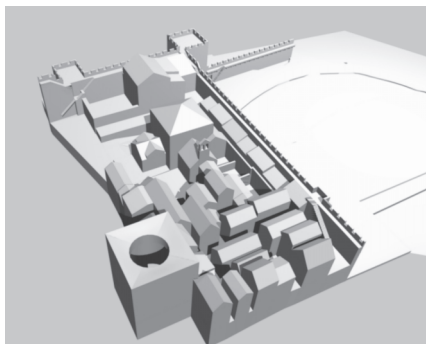
FG. 181. Southeast part of the Palace at the end of the 14th c. - view from the northwest

SL. 182. Jugoistočni dio Palače krajem XIV. stoljeća - pogled s jugoistoka

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

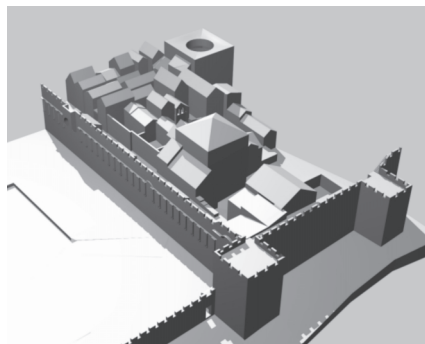
FG. 182. Southeast part of the Palace at the end of the 14th c. - view from the southeast

SL 183. Jugoistočni dio Palače sredinom XV. stoljeća - pogled sa sjeverozapada

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

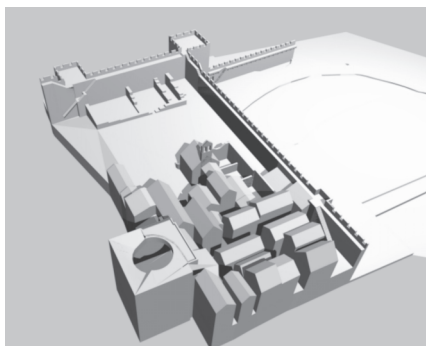
FG. 183. Southeast part of the Palace in the mid.15th c. - view from the northwest

SL 184. Jugoistočni dio Palače sredinom XV. stoljeća - pogled s jugoistoka

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

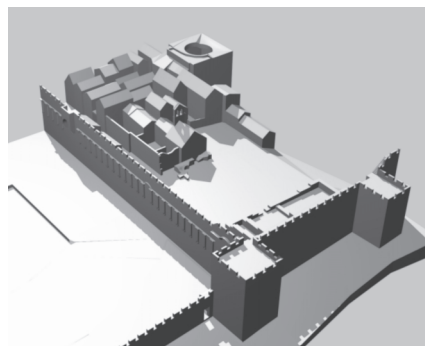
FG. 184. Southeast part of the Palace in the mid.15th c. - view from the southeast

SL 185. Jugoistočni dio Palače početkom XVI. stoljeća - pogled sa sjeverozapada

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

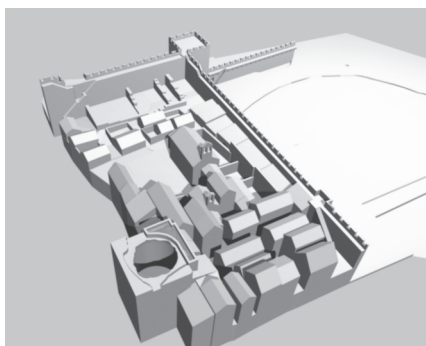
FG. 185. Southeast part of the Palace at the beginning of the 16th c. - view from the northwest

SL 186. Jugoistočni dio Palače početkom XVI. stoljeća - pogled s jugoistoka

Crtež • Drawing by S. Buble, 2000.

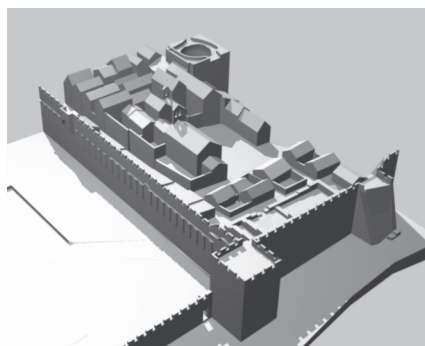
FG. 186. Southeast part of the Palace at the beginning of the 16th c. - view from the southeast

SL 187. Jugoistočni dio Palače sredinom XVI. stoljeća - pogled sa sjeverozapada

Crtež • Drawing by S. Perojević, 2000.

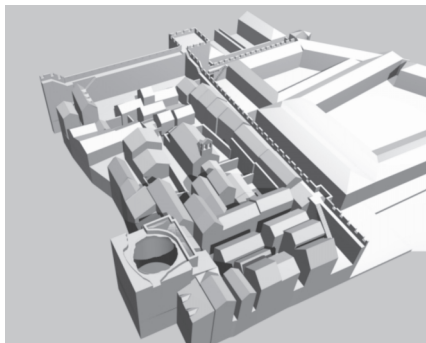
FG. 187. Southeast part of the Palace in the mid-16th c. - view from the northwest

SL 188. Jugoistočni dio Palače sredinom XVI. stoljeća - pogled s jugoistoka

Crtež • Drawing by S. Perojević, 2000.

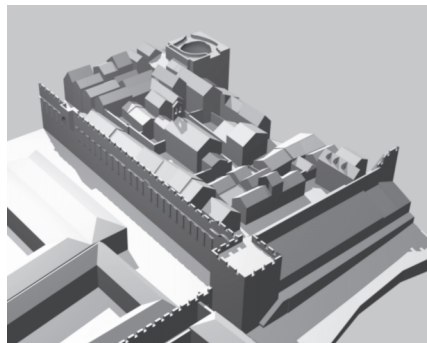
FG. 188. Southeast part of the Palace in the mid-16th c. - view from the southeast

SL 189. Jugoistočni dio Palače početkom XVIII. stoljeća - pogled sa sjeverozapada

Crtež • Drawing by S. Perojević, 2000.

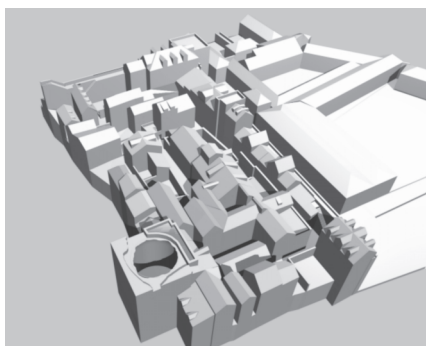
FG. 189. Southeast part of the Palace at the beginning of the 18th c. - view from the northwest

SL 190. Jugoistočni dio Palače početkom XVIII. stoljeća - pogled sa jugoistoka

Crtež • Drawing by S. Perojević, 2000.

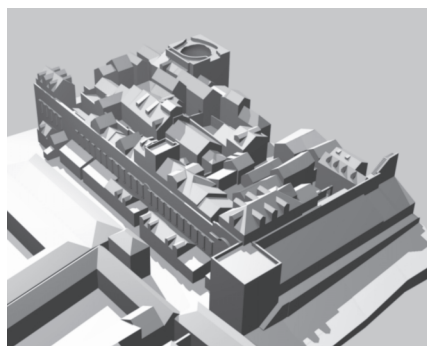
FG. 190. Southeast part of the Palace at the beginning of the 18th c. - view from the southeast

SL 191. Jugoistočni dio Palače sredinom XIX. stoljeća - pogled sa sjeverozapada

Crtež • Drawing by S. Perojević, 2000.

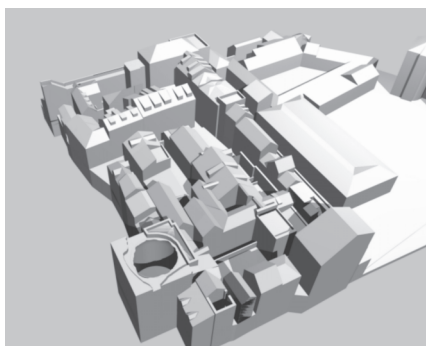
FG. 191. Southeast part of the Palace in the mid-19th c. - view from the northwest

SL 192. Jugoistočni dio Palače sredinom XIX. stoljeća - pogled s jugoistoka

Crtež • Drawing by S. Perojević, 2000.

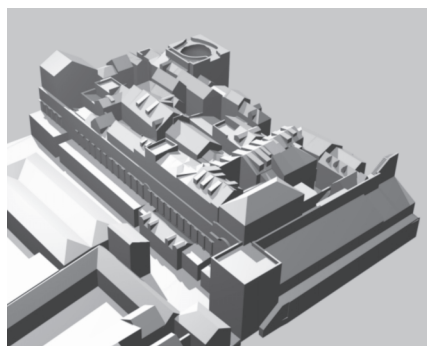
FG. 192. Southeast part of the Palace in the mid-19th c. - view from the southeast

SL 193. Jugoistočni dio Palače prije Drugoga svjetskog rata - pogled sa sjeverozapada

Crtež • Drawing by S. Perojević, 2000.

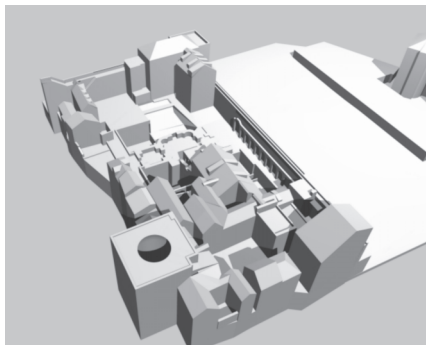
FG. 193. Southeast part of the Palace before the Second World War - view from the northwest

SL 194. Jugoistočni dio Palače prije Drugoga svjetskog rata - pogled s jugoistoka

Crtež • Drawing by S. Perojević, 2000.

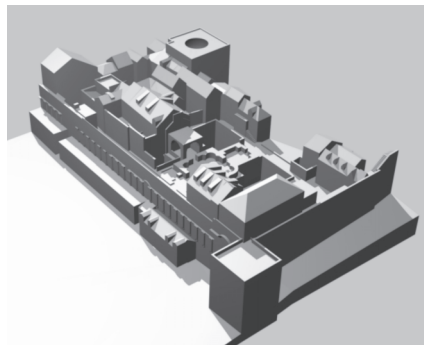
FG. 194. Southeast part of the Palace before the Second World War - view from the southeast

SL 195. Jugoistočni dio Palače godine 2000. - pogled sa sjeverozapada

Crtež • Drawing by S. Perojević, 2000.

FG. 195. Southeast part of the Palace in 2000 - view from the northwest

SL 196. Jugoistočni dio Palače godine 2000. - pogled s jugoistoka

Crtež • Drawing by S. Perojević, 2000.

FG. 196. Southeast part of the Palace in 2000 - view from the southeast

Literatura • Bibliography

1. **Badurina, A.** (1990), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb
2. **Bulić, F., Karaman, Lj.** (1927), *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Matica hrvatska, Split
3. **Cambj, K.** (1988), *Uređenje prostora uz južno pročelje Dioklecijanove palače u Splitu (u odnosu na razvoj grada u XIX. i XX. stoljeću)*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
4. **Delonga, V.** (1992), *Izvještaj o arheološkim istraživanjima u Dioklecijanovoj palači (travanj - prosinac 1992. godine)* - neobjavljeno
5. **Duplancić, A.** (1987), *Popis državnih zgrada u Splitu iz godine 1789. i 1804.* "Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske", 13: 151-175, Zagreb
6. **Duplancić, A.** (1995), *Kamena kustodija iz crkve sv. Andrije de Fenestris u Splitu*, "Kulturna baština", 26-27: 9-36, Split
7. **Farlati, D.** (1765), *Illyrici Sacri III*, Venetiis
8. **Fisković, C.** (1950): *Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu*, RAD 279 (ur. C. Fisković), JAZU, Zagreb
9. **Gabričević, B.** (1960), *Sarkofag nadbiskupa Ivana pronađen u podrumima Dioklecijanove palače*, "VAHD" LXII: 87-103, Split
10. **Hébrard, E., Zeiller, J.** (1912), *Spalato - le Palais de Dioclétien*, Paris
11. **Karaman, Lj.** (1940), *O počecima srednjovjekovnog Splita do godine 800*, "Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva" XVIII-XIX, Serta Hoffileriana: 419-436, Zagreb
12. **Katičić, R.** (1987), *Vetustiores ecclesiae spalatensis memoriae*, "Starohrvatska prosvjeta", III1 (17): 17-51, Zagreb
13. **Katić, L.** (1956), *Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa 1397. godine*, "Starohrvatska prosvjeta", III. (5): 135-177.
14. **Kečkemet, D.** (1993), *Vicko Andrić arhitekt i konzervator 1793-1866*, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu; Književni krug, Split
15. **Klaić, B.** (1974), *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb
16. **Kovacic, S.** (1994), *Osnovna škola za djevojčice u splitskom samostanu sv. Klare 1824-1869, "Kačić"* - Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, XXVI - Sveta Klara asiška i naše vrijeme (gl. ur. fra Hrvatinić Gabrijel Jurčić): 415-443, Split
17. **Marasović, J.** (1957), *Doprinos Urbanističkog biroa proučavanju i zaštiti graditeljskog naslijeđa u Dalmaciji*, "URBS", 11: 51-62, Split
18. **Marasović, J.** (1994), *Samostan sv. Klare u Dioklecijanovoj palači u Splitu*, "Kačić" - Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja XXVI - Sveta Klara asiška i naše vrijeme (gl. ur. fra Hrvatinić Gabrijel Jurčić): 347-351, Split
19. **Marasović, J.** (1996), *Prilog proučavanju slike Splita Girolama da Santacroce*, Petriciolijev zbornik II, "Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji", 36 (gl. ur. Joško Belamarić), Splitski konzervatorski odjel Ministarstva kulture Republike Hrvatske: 223-243, Split
20. **Marasović, J., Marasović, T.** (1965), *Pregled radova Urbanističkog biroa na istraživanju, zaštiti i uređenju Dioklecijanove palače od 1955. do 1965. godine*, "URBS", 4 - 1961-1962: 23-54, Split
21. **Marasović, J., Marasović, T., McNally, S., Wilkes, J.** (1972), *Dioklecijanova palača - izvještaj o Jugoslavensko-američkom projektu istraživanja jugoistočnog dijela Palače I*, "URBS", Split
22. **Marasović, T.** (1957), *Preuredenje srednjovjekovnih kuća jugoistočno od vestibula Dioklecijanove palače*, "URBS", 1i: 67-75, Split
23. **Marasović, T.** (1989), *Prilog datiranju fresaka iz jugoistočnog kvadranta Dioklecijanove palače*, "Kulturna baština", 19: 7-11, Split
24. **Marasović, T.** (1998), *Prva stoljeća grada Splita*, Mala splitska biblioteka, Split
25. **Marasović, T., Sumić, D.** (1965), *Analiza zgrada na području Dioklecijanove palače*, "URBS", 4 - 1961 - 1962: 111-120, Split
26. **McNally, S., Marasović, J., Marasović, T.** (1977), *Dioklecijanova palača - izvještaj o Jugoslavensko-američkom projektu istraživanja II*, "URBS", Split
27. **Muljačić, S.** (1958), *Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX. i XX. stoljeću*, Zbornik društva inženjera i tehničara (gl. ur. Sirišćević S. J.): 81-96, Split
28. **Niemann, G.** (1910), *Der Palast Diokletians in Spalato*, Wien
29. **Novak, G.** (1957a), *Povijest Splita, I*, MH, Split
30. **Novak, G.** (1957b), *Povijest Splita, II*, MH, Split
31. ******* (1996), *Obnova povijesne jezgre I*, Grad Split, Ured za povijesnu jezgru, Split

32. *** (1997), *Obnova povijesne jezgre 2*, Grad Split, "Ured za povijesnu jezgru", Split
33. **Petrić, P.** (1989), *Sakralna topografija u staroj jezgri grada*, "Kulturna baština", 19: 272-287, Split
34. **Petrić, P.** (1994), *Novi prilozi topografiji samostana sv. Klare u Splitu*, "Kačić" - Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja XXVI - Sveta Klara asiška i naše vrijeme: 319-346, Split
35. **Piplović, S.** (1997), *Drugi samostan klarisa u Splitu*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, 13: 5-29, Split
36. **Radica, B.** (1931), *Novi Split*, monografija grada Splita od 1918-1930. godine, Split
37. **Rismondo, V.** (1956), *Registar notara Nikolela iz Agubija*, Historijski arhiv u Splitu 5, Split
38. **Toma Arhiđakon,** *Kronika - Splitski rukopis*, Splitski književni krug (uredio i preveo V. Rismondo), Split, 1977.
39. **Sartori, A.** (1986/87), *Spalato Rinascimentale: la fortezza e la città - Gli interventi veneziani dal sec. XV al sec. XVII*, Tesi di Laurea, IUAV - Istituto universitario di architettura di Venezia, Venezia
40. *** (1987), *Statut grada Splita*, Književni krug Split
41. *** (1967), *Radovi Urbanističkog biroa 1947-1967*, URBS 7: 81-83, Split
42. *** (1996), *Zlatna knjiga grada Splita I*, Književni krug, Split

Izvori • Sources

Fotografije • Photography

GN - arhiv Odjela za graditeljsko naslijeđe Urbanističkog biroa iz Splita (pohranjen u Mediteranskom centru za graditeljsko naslijeđe)

MC - arhiv Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe iz Splita

Arhitektonski snimci • Architectural Survey

1. Peristil Dioklecijanove palače, PG-6, iskopavanje 1959. - 1961, Urbanistički biro Split, 1962. - arhiv Odjela za graditeljsko naslijeđe Urbanističkog biroa iz Splita (pohranjen u Mediteranskom centru za graditeljsko naslijeđe)
2. Postojeće stanje objekata na Titovoj obali u Hrvojevoj ulici, Lukačićevoj, Kraj sv. Duje, Peristilu, Iza vestibula i u Severovoj ulici, RN. 134/72, Zavod za zaštitu spomenika kulture Split, 1972.
3. Sklop kuća između poljane Vestibul, Severove ulice i ulice Kraj sv. Duje, PG-33, Urbanistički biro Split, 1961 - arhiv Odjela za graditeljsko naslijeđe Urbanističkog biroa iz Splita (pohranjen u Mediteranskom centru za graditeljsko naslijeđe)

Summary • Sažetak**Spatial Development of the Southeast Part of Diocletian's Palace**

The spatial development of the southeast part Diocletian's Palace was studied to enable its restoration, the presentation and conservation of important construction from earlier centuries, and its incorporation in new construction.

The project covers part of the former imperial apartments with their substructures (popularly known as "the basements"). Urban development in this area differed from that of the west part of the Palace, which was densely built-up in Antiquity and where subsequent construction kept to the classical grid. The east part of the imperial apartments centred on the four large courtyards around tricladium, right down to basement-level, and thus went through a different urban development. In the early Middle Ages this part of the Palace belonged to the archbishopric, which used some of the old rooms in their original form until the 16th century. The tricladium was used as a consistory, and the rooms along the east wall were the archbishop's palace. In the 13th century stone blocks were taken from the basement walls to build the cathedral bell tower, which made part of the archbishop's palace cave in. At the beginning of the 15th century the town bought the houses along the west boundary of the archbishopric property and granted them, together with St Nicholas's church, to the nuns of St Clare for a convent. In 1508 the archbishop's palace burned down and the material from the ruins was used to fill in the Roman basements, resulting in a large unbuilt area. The Clarissas made use of this to extend their convent and church eastward. Houses were built to the east and south of the convent, their walls partly lying on the fill and partly on the Roman basement walls, because of which they often cracked, caved in and had to be rebuilt. The architectural condition of the houses in the southeast part of the Palace was especially bad after the Second World War. They were in danger of collapsing so the municipality ensured replacement housing, and evacuated and pulled down some of the old houses. In the nineties work on the static consolidation of the basement walls and vaults was completed, the floor above them got a hydro-insulated foundation, and installation shafts and pipelines were made for the infrastructure. This enabled the final restoration of the zone above the basements in the southeast part of the Palace.

In the mid-19th century the conservationist and architect Vicko Andrić pointed out the great importance of the basements of Diocletian's Palace and the need to excavate them. In 1946 the municipal engineers Stanko Dvornik and Milorad Družević, working together with the art historian Cvito Fisković, started the renewal and revalorisation of some parts of the Palace. They renewed the east gate and part of the Roman pavement in Decumanus, removed buildings from the Roman west defence courtyard, pulled down later construction along the north and east Palace walls, and the remains of the Lazaret. They partly renewed the Vestibule and Protiron. The excavation of the great hall in the west part of the basements revived Andrić's almost century-old idea about presenting the Roman basements of the Palace. The Town Planning Institute of Dalmatia continued excavating the basements: from 1956 to 1959 twenty halls in the west part were excavated, from 1957 to 1963 the central hall, and by 1992 a row of halls in the east part. In 1995 work continued on the initiative of the Bureau for the Split Historic Core. A small part of the east basements has not yet been excavated. When this is done, and the area is researched, the basements of Diocletian's Palace will be a unique and precious Roman entirety preserved to our days. In addition to their cultural and historic value, the Palace basements are almost 5,000 m² of useful area in the very centre of the town for which various uses will be found. This outstanding potential was already apparent in the still unfinished and uninsulated basement halls.

Jerko Marasović
Sanja Buble, Katja Marasović, Snježana Perojević

Prof. dr. sc. **Jerko Marasović**, dipl. ing. arh., rođen je 1923. u Splitu. Diplomirao je 1952. na Arhitektonskom odsjeku Tehničkog fakulteta u Zagrebu. Doktorirao je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu s disertacijom *Prilog metodologiji obrade graditeljskog naslijeđa*. Od 1954. do 1982. zaposlen je u Urbanističkom zavodu Dalmacije, u kojemu je od 1955. do 1979. voditelj Odjela za graditeljsko naslijeđe. Od 1982. redoviti profesor Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu i predstojnik Zavoda za graditeljsko naslijeđe u Splitu. Jedan je od osnivača poslijediplomskog studija Graditeljsko naslijeđe (1975). Od 1990. do 1999. direktor je Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe u Splitu. Bavio se istraživanjem, očuvanjem i obnovom graditeljskog naslijeđa Splita, te nekih građevina u Solinu, Zadru, Puli, Dubrovniku, na Mljetu i Lopudu, a osobit doprinos dao je na području istraživanja, definiranja izvornog stanja i prezentiranja Dioklecijanove palače u Splitu te Amfiteatra u Puli.

Mr. sc. **Sanja Buble**, dipl. ing. arh., znanstvena asistentica, od 1992. godine radi na istraživanju graditeljskog naslijeđa Splita, posebno njegove antičke arhitekture. Suradnica je u izradi studija prostornog razvoja grada i izradi konzervatorskih projekata, te istraživanja prilikom iskopavanja u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače. Bavi se povijesnom metrologijom. Sudjelovala je na međunarodnim skupovima povijesnih metrologa, te objavila nekoliko članaka s tog područja i magistrirala na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu (1997) obranivši temu *Mjerni sustav Dioklecijanove palače*.

Mr. sc. **Katja Marasović**, dipl. ing. arh., znanstvena asistentica, rođena je 1961. u Splitu. Diplomirala je 1985. i magistrirala 1996. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Od 1985. godine radi na istraživanju Dioklecijanove palače, povijesne jezgre Splita i kaštelanskih utvrda o kojima je objavila više radova. Autorica je studija prostornog razvoja i projekata obnove povijesnih građevina, od kojih je najpoznatiji Kaštel Vitturi u Kaštel Lukšiću.

Snježana Perojević, dipl. ing. arh., mlada znanstvena asistentica, od 1991. godine bavi se istraživanjem graditeljskog naslijeđa Splita i Dioklecijanove palače, te izradom projekata obnove i studija, s težištem na prostornim razvojinu pojedinih gradskih sklopova.

Prof. **Jerko Marasović**, Ph. D. Arch. Eng., was born in 1923 in Split. He graduated in 1952 from the Department of Architecture of the Technical Faculty in Zagreb. He gained his doctor's degree at the Faculty of Architecture in Zagreb with the thesis *A Contribution to the Methods of Approaching the Architectural Heritage*. From 1954 to 1982 he worked in the Town Planning Institute of Dalmatia, in which he was head of the Architectural Heritage Department from 1955 to 1979. Since 1982 he has been full professor at the Faculty of Architecture in Zagreb and head of the Architectural Heritage Institute in Split. He is one of the founders of the postgraduate course *The Built Heritage* (1975). From 1990 to 1999 he was head of the Mediterranean Centre for the Built Heritage in Split. He worked on the research, preservation and restoration of the architectural heritage in Split, and some buildings in Solin, Zadar, Pula, Dubrovnik, on Mljet and Lopud, and gave a special contribution to researching, defining the original condition, and presenting Diocletian's Palace in Split and the Pula Amphitheatre.

Sanja Buble, M. Sc. Arch. Eng., research assistant, has since 1992 worked on researching the architectural heritage of Split, especially its Roman component. She collaborated on spatial development studies and conservation projects for the town, and in research during excavations in the southeast sector of Diocletian's Palace. Her special interest is the history of metrology; she has participated at international conferences of metrology historians and has published several papers in this field. She gained her master's degree at the Faculty of Architecture (1997) with the thesis *Mjerni sustav Dioklecijanove palače* (The Measurement System of Diocletian's Palace).

Katja Marasović, M. Sc. Arch. Eng., research assistant, was born in 1961 in Split. She graduated in 1985 and gained her master's degree in 1996 at the Faculty of Architecture in Zagreb. Since 1985 she has worked on research into Diocletian's Palace, the historical nucleus of Split and the Kaštela fortifications, on which she published several papers. She made studies for the spatial development and restoration projects of historic buildings, the most important of which is Kaštel Vitturi in Kaštel Lukšić.

Snježana Perojević, Arch. Eng., junior research assistant, has since 1991 worked on research into the architectural heritage of Split and Diocletian's Palace, and on projects and studies focusing on the spatial development of particular urban complexes.

PROSTOR

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK • UDC 71/72
GOD. • VOL. 8(2000)
BR. • NO. 2(20)
STR. • PAG. 121-288
ZAGREB, 2000.
srpanj-prosinac • July-December